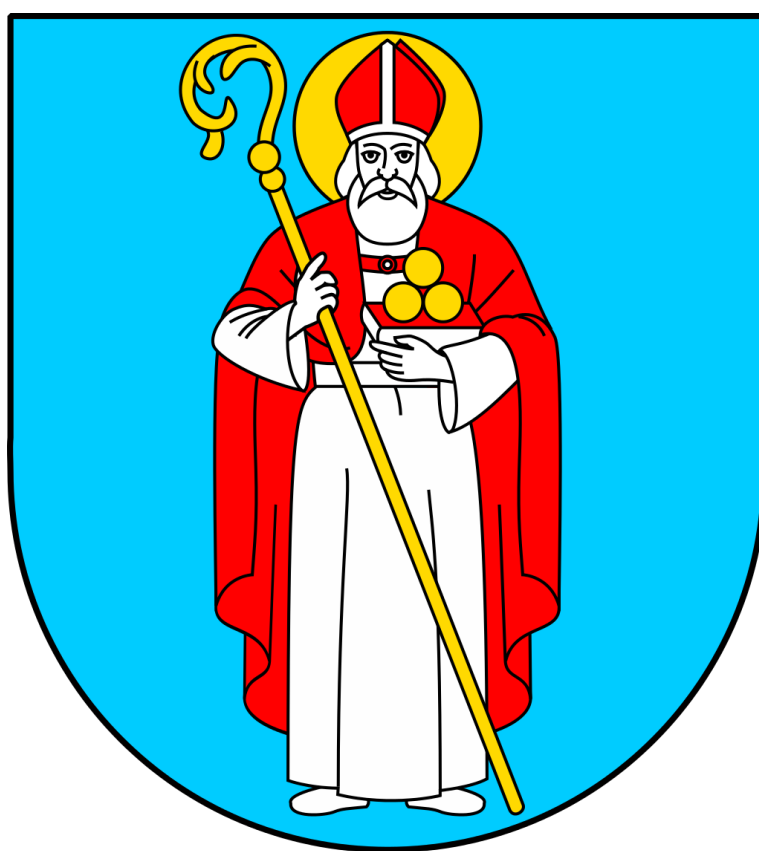

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY ZAKRZÓWEK
NA LATA 2023 – 2026**

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	2
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	26
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	27
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	33
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	42
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	45
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	45
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	49
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Zakrzówek	49
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy	52
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne	69
5.2.4 Infrastruktura kultury, oświatowa i turystyczna	71
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	74
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	77
5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	79
5.4.2. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków	80
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	92
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	94
7. Założenia programowe	98
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	99
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	99
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	106
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	107
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	109
11. Bibliografia	112

Załącznik: mapa stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zakrzówek

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzówek na lata 2023-2026 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: „*zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej*”.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Zakrzówek. Program opieki nad zabytkami gminy Zakrzówek jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2021 poz. 710), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

3. *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
4. *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

(Dz. U. nr 78 poz. 483, oraz z 2006 r. nr 200 poz. 1471 oraz z 2009 r. nr 114 poz. 946)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6

1. *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej
(t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1893 ze zm.)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2019 r. poz. 945, ze zm.), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
(t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.)

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2021 poz. 710) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony

i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;*
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;*
- 3) **zabytek ruchomy** — *rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;*
- 4) **zabytek archeologiczny** — *zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;*
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — *instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;*
- 6) **prace konserwatorskie** — *działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;*
- 7) **prace restauratorskie** — *działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań*
- 8) **roboty budowlane** — *roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;*
- 9) **badania konserwatorskie** — *działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;*
- 10) **badania architektoniczne** — *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;*
- 11) **badania archeologiczne** — *działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;*
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** — *przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;*
- 13) **historyczny zespół budowlany** — *powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;*
- 14) **krajobraz kulturowy** — *postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;*

- 15) **otoczenie** — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. 2020 poz. 194), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami, Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333 ze zm.).

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego.

Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. *Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;* 2.
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *dzielami architektury i budownictwa,*
- d) *dzielami budownictwa obronnego,*
- e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) *cmentarzami,*
- g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*

2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*

- a) *dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),*
- f) *instrumentami muzycznymi,*

- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
- 3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
 - b) cmentarzyskami,*
 - c) kurhanami,*
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*
2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych

ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza wójt w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy

wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;*
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;*
- 2) uznanie za pomnik historii;*
- 3) utworzenie parku kulturowego;*
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiążą się dla właściciela określone obowiązki: będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.), a szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostaną określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury (art. 37 i ust. 4).

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków

kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16

1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

1. *Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:*
 - 1) *prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;*
 - 2) *zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;*
 - 3) *umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
 - 3a) *zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;*
 - 4) *składowania lub magazynowania odpadów.*

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18

1. *Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego*
2. *W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:*
 - 1) *uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;*
 - 2) *określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;*
 - 3) *ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.*

Art. 19

1. *W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*
 - 3) *parków kulturowych.*
- 1a. *W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:*
 - 1) *zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.*
- 1b. *W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:*
 - 1) *ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;*
 - 2) *ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;*
 - 3) *wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.*
2. *W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.*
3. *W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.*

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art.20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązkowego przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecenia konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego

zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Zgodnie z art. 32 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. wójt przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zgodnie z art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z. przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. 2020 r. poz. 1740), zwanego dalej kodeksem cywilnym, własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą za sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być

wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2017 r., poz. 1265).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wnioski o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

- Od decyzji wydanej przez organ I instancji, jeżeli upłynął dla strony czternastodniowy termin do wniesienia odwołania;
- Od decyzji wydanej przez organ II instancji.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytku wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilały powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. Wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.);
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.);

- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.);
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.);
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.);
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.);
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecanie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy, oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Naruszenie wskazanego obowiązku stanowiło dotychczas wykroczenie, o którym mowa w art. 113 u.o.z.o.z. Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia

wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Potrzeba zapewnienia większej skuteczności przepisów z zakresu ochrony zabytków przesądziła o zmianie charakteru czynu określonego dotychczas w art. 111 u.o.z.o.z.. Zgodnie z obowiązującym od 1 stycznia 2018 roku brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynikała z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. Nr 75, poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. Nr 102, poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. Nr 124, poz. 1302),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 50, poz. 256),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. Nr 89, poz. 510),

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. Nr 113, poz. 661 ze zm.) oraz Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56)
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U.poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. poz. 1609).
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. poz. 1674).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2022 r. poz. 559).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2020 poz. 1990 ze zm.).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2022 r. poz. 503).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

- w art. 10. ust. 1 pkt 4 ustawa określa, że w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 10 ust. 2 pkt 4 w studium określa się w szczególności obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- artykuł 11 stanowi że studium musi zostać zaopiniowane przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

(Dz. U. 2021 r. poz. 2351 ze zm.).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VI. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska

(Dz. U. 2021 r. poz. 1973 ze zm.).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

(Dz. U. 2021 r. poz. 1098).

Zgodnie z a art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym;

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Art. 86 w ust. 1a) ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

VIII. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji

(Dz. U. 2021 r. poz. 485).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny program rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący wójta gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

IX. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu

(Dz. U. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Wójt gminy może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

X. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

(Dz. U. 2021 r. poz. 1899).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami ustawy o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XI. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej

(Dz. U. 2020 r. poz. 194 ze zm.).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.) stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach

(Dz. U. 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnienia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIII. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

(Dz. U. 2019 r. poz. 1479).

Ustawa w art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XIV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych

(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego;
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość;
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych;
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych;
- 5) uchodźców z 1915 r.;
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.;
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów;
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakiegokolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić

o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

Na terenie Gminy Zakrzówek na cmentarzu parafialnym w Zakrzówku zlokalizowana jest kwatery żołnierzy września 1939 r.

XV. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

(Dz. U. 2020 r. poz. 1057).

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVI. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

(Dz. U. 2019 r. poz. 1170 oraz z 2021 r. poz. 401).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu;
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości

- w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji);
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
 - zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa);
 - zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z art. 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
 - gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
 - jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
 - gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
 - starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami);
 - gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami);
 - jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury;
 - burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy

i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należyтым stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw;
- planów zagospodarowania przestrzennego województw; planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu;
- strategii rozwoju gmin;
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Obok ratyfikowanych umów międzynarodowych, zgodnie z zasadą pierwszeństwa regulacji zawartych w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych, na określenie celów i kierunków działań w obszarze ochrony zabytków pośrednio wpływ mają również akty o charakterze zaleceń. W sposób szczególny należy mieć na względzie bogaty dorobek UNESCO. Ważnym źródłem standardów są m.in.:

- 1) *Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc* (1962);
- 2) *Rekomendacja dotycząca ochrony dóbr kultury zagrożonych przez prace publiczne lub prywatne* (1968), *Rekomendacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na poziomie narodowym* (1972);
- 3) *Rekomendacja w sprawie ochrony i współczesnego znaczenia miejsc historycznych* (1976);
- 4) *Rekomendacja dotycząca ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym* tzw. „Rekomendacje Warszawskie” (1976);

- 5) *Rekomendacja w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru* (1989);
- 6) *Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011).

Niezwykle istotnym dokumentem, określającym poglądy społeczności międzynarodowej w sprawie ochrony miast historycznych i tzw. podejścia krajobrazowego w tej ochronie, jest *Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011), wprowadzająca pojęcie podejścia krajobrazowego. Jest ono stosowane w celu „rozpoznania, ochrony i zarządzania w odniesieniu do obszarów historycznych, poprzez uwzględnienie współzależności form materialnych, organizacji przestrzennej i powiązań, cech przyrodniczych i kontekstu, a także wartości społecznych, kulturowych i ekonomicznych”.

Podstawą prawną podejmowania i realizacji polityki kulturalnej przez Unię Europejską jest art. 167 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. C 326 z 26.10.2012). Unia przyczynia się do rozwoju kultur państw członkowskich w poszanowaniu ich różnorodności narodowej i regionalnej, podkreślając znaczenie wspólnego dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Poprzedni Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uchwalony na lata 2014-2017 i przestał obowiązywać 31 grudnia 2017 r.

W dokumencie określone zostały cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe, którym przypisano kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	
1.1	Kierunek działania: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
	Zadania:
1.1.1	Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych,

	z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
1.1.2	Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
1.1.3	Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
1.1.4	Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
1.2	Kierunek działania: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
	Zadania:
1.2.1	Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
1.2.2	Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
1.2.3	Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
1.2.4	Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

W ramach realizacji zadania **1.1.1** planuje się, oprócz aktualizacji materiałów szkoleniowych opracowanych dla Programu na lata 2014–2017, przygotowanie dodatkowych materiałów informacyjnych dla samorządów, organizację szkoleń z zarządzania dziedzictwem dla przedstawicieli władz samorządowych. Ostatnim przewidzianym działaniem będą przeprowadzone w 2022 r. badania ewaluacyjne. Niewątpliwie okres pandemii COVID-19 pokrzyżował i przesunął w czasie większość z zadań zaplanowanych na lata 2020-2021.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.2** realizowane będzie przez rozbudowę portalu internetowego <http://samorzad.nid.pl>, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.3** będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji:

- przez stworzenie centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych;
- przez pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego,
- przez wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji,
- przez konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”.

W ramach realizacji zadania **1.1.4** planuje się opracowanie założeń, a następnie coroczną organizację konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Celem jest promocja i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

W ramach realizacji zadania 1.2.4: *Powołanie Centrum Architektury Drewnianej* planuje się zorganizowanie punktu kontaktowego wspierającego opiekunów architektury i budownictwa drewnianego we właściwej opiece nad tym wymagającym szczególnej troski zasobem zabytkowym.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami	
2.1	Kierunek działania: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
	Zadania:
2.1.1	Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2.2	Kierunek działania: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
	Zadania:
2.2.1	Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

W ramach realizacji zadania **2.1.1** planuje się stworzenie i wdrożenie internetowej bazy wiedzy standardów, zaleceń i wytycznych konserwatorskich dotyczących działań i prac przy różnych kategoriach zabytków. Planuje się także opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach.

W ramach realizacji zadania **2.2.1** planuje się:

- szkolenia dla policjantów z zakresu przeciwdziałania przestępstwom przeciwko zabytkom, we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego;
- realizację projektu rejestracji zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, przez wykonanie aktualnej dokumentacji fotograficznej, znakowanie przy pomocy dostępnych środków technicznych, a także weryfikację wiedzy o zabytkach znajdującej się w zasobach wojewódzkich konserwatorów zabytków ze stanem realnym w wybranych dwóch powiatach w każdym województwie w ciągu roku.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.	
3.1	Kierunek działania: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
	Zadania:
3.1.1	Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
3.1.2	Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
3.2	Kierunek działania: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.
	Zadania:
3.2.1	Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości

lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

W ramach zadania **3.1.2** planowane jest tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży.

W ramach zadania **3.2.1.** program dotacyjny będzie wspierać proces identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjać społecznemu zaangażowaniu w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad zabytkami.

Na realizację działań Programu na lata 2019-2022 przewiduje się finansowanie z budżetu państwa w kwocie 25 mln 617 tys. zł, co wydaje się być kwotą niezwykle niską. Podmiotem wiodącym realizację programu jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

4.1.3. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 (KPZK 2030)

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) została przyjęta uchwałą Rady Ministrów Nr 239 z dnia 13 grudnia 2011 r. i jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym ładu przestrzennego kraju w perspektywie kilkunastoletniej.

W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego Polski do 2030 r. Celem strategicznym KPZK 2030 jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia następujących, ogólnych celów rozwojowych: konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

4.1.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.5. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest

aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020. i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „**Obszar E-państwo**” i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” i czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez
 - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
 - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
 - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
 - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury

- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego. Jak główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego 2 wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
 - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
 - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
 - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
 - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
 - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
 - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
 - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
 - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
 - podnoszenie kompetencji cyfrowych,

- nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
 - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw)
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego)
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.7. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą Nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego w dniu 29 marca 2021 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. W dokumencie odniesiono się do nowych wyzwań, przed którymi stanęły regiony Polski oraz całej Unii Europejskiej, jak procesy globalizacji, niekorzystne procesy

demograficzne polegające na masowej i niekontrolowanej migracji, skutki pandemii COVID-19 oraz zagrożenia związane ze zmianami klimatu.

Kultura zwiększa także atrakcyjność regionu, zarówno dla mieszkańców, jak i inwestorów oraz przyciąga turystów, może więc być czynnikiem wzrostu gospodarczego. Obszar woj. lubelskiego charakteryzuje się zróżnicowanym i atrakcyjnym krajobrazem kulturowym, jest bogaty w liczne zabytki architektury oraz obiekty o dużej wartości artystyczno-historycznej. Bogactwo zasobów turystyczny województwa lubelskiego stanowią dobrze zachowane, atrakcyjne środowisko przyrodnicze oraz będąca wynikiem styku cywilizacji spuścizna kulturowa. W 2020 r. w rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego figurowało około 4,4 tys. obiektów. Na terenie woj. lubelskiego funkcjonują turystyczne szlaki dziedzictwa kulturowego, wśród których z uwagi na położenie Gminy Zakrzówek należałoby wymienić m.in. szlak: Ordynacji Zamojskiej, Partyzancki, Przenikania Kultur, Pamiątek Kultury Żydowskiej, Architektury Sakralnej, Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej.

Samorząd Województwa Lubelskiego przyjął następującą wizję rozwoju województwa do roku 2030: **Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawcza, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów bazujących na surowcach rolniczych, dostarczyciela usług prozdrowotnych i czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu**

W Strategii wskazano cztery cele strategiczne i 18 celów operacyjnych. Z punktu widzenia wykorzystania i ochrony dziedzictwa kulturalnego najważniejszy jest cel operacyjny 3.4, który zdefiniowano jako *innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu*. Przyrodnicze, krajobrazowe oraz kulturowe walory województwa lubelskiego wymagają nowego podejścia do ich wykorzystania tak, by mogły stanowić istotny czynnik rozwojowy. Służyć temu mają między innymi komplementarne, atrakcyjne produktów turystyczne. Podejmowane będą działania na rzecz tworzenia i rozwijania kompleksowych produktów turystycznych, które w łańcuch korzyści ekonomicznych włączać będą społeczności lokalne, a nie tylko właścicieli obiektów turystycznych. Coraz większego znaczenia będzie nabierało wykorzystanie nowych technologii i rozwiązań, nie tylko jako narzędzie dotarcia z informacją do klienta, ale jako istotny element kształtujący i promujący sam produkt, wpływający na jego kształt, wyjątkowość i atrakcyjność. Rozwijaniu funkcji turystycznej towarzyszyć będzie ochrona wartości będących podstawą budowania oferty turystycznej.

Wśród kierunków działań do realizacji tego celu w Strategii wymieniono:

- Kreowanie, rozwijanie oferty i infrastruktury ośrodków łączących funkcje edukacyjne, kulturalne i rekreacyjne, wykorzystujących nowe trendy w turystyce;
- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie, w tym kształtowanie spójnego układu szlaków rowerowych o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym;
- Rozwijanie produktów i ofert wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (m.in. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe) np. utworzenie Centrum Historyczno-Archeologicznego „Grodów Czerwieńskich”;

- Organizacja punktów usług i obsługi dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa);
- Upowszechnianie nowoczesnych, wykorzystujących technologie cyfrowe form dostępu do kultury i informacji o zasobach przyrodniczych;
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych;
- Integracja współpracy, promocji, informacji i zarządzania w turystyce w oparciu o działający w Polsce system: Polska Organizacja Turystyczna – Regionalne Organizacje Turystyczne – Lokalne Organizacje Turystyczne;
- Rozwój usług i infrastruktury sportowej, rekreacyjnej;
- Upowszechnianie i rozwój sportu wśród różnych grup społecznych i środowiskowych;
- Wspieranie przedsięwzięć sportowych w regionie oraz promowanie upowszechniania kultury fizycznej;
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

Efektom innowacyjnego podejścia do wykorzystania zasobów lokalnych będzie tworzenie produktów niestandardowych, kojarzonych wyłącznie z województwem lubelskim, co wzmocni pozytywny wizerunek i pozycję regionu jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku, przyjaznego gościnnością mieszkańców. Kreowanie nowych atrakcji w oparciu o niematerialne dziedzictwo kultury będzie sprzyjało zacieśnianiu więzi społecznych, integracji regionalnej, a także aktywizacji zawodowej mieszkańców. W znacznym stopniu przyczyni się do wykorzystania unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w rozwoju lokalnym i regionalnym.

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r. wraz z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego stanowią ramy dla realizacji polityk rozwojowych.

W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego wyszczególniono szereg obszarów strategicznych interwencji (OSI), których delimitację przyjęto za Planem zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego. Gmina Zakrzówek znalazła się wśród wielu gmin województwa lubelskiego zagrożonych trwałą marginalizacją, i które wymagają wsparcia z poziomu krajowego.

Gmina Zakrzówek zaliczona została do OSI Roztocze, którego priorytetem rozwoju jest społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Roztocza i Puszczy Solskiej. Wśród cech charakteryzujących obszar wymieniono:

- duży udział powierzchni obszarów objętych różnymi formami ochrony przyrody,
- uznany wysoki potencjał turystyczny, wynikający z unikalnego w skali kraju krajobrazu naturalno-kulturowego;
- wysokie walory krajoznawcze, które predestynują ten obszar do rozwoju aktywnych form wypoczynku, tj.: turystyki krajoznawczej, przyrodniczej, wędrowek pieszych i rowerowych, a także edukacji ekologicznej;
- sprzyjające warunki klimatyczne dla rozwoju turystyki zimowej i leczniczej oraz odpowiednie warunki hipsometryczne dla uprawiania sportów zimowych

W kontekście realizacji celów i kierunków działania Strategii dla tego Obszaru Strategicznej Interwencji przypisano, między innymi następujące kierunki działań:

- rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej, jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej i zarazem ważnego czynnika poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych,
- rozbudowa infrastruktury sieci drogowej i kolejowej poprawiająca regionalne i międzyregionalne powiązania komunikacyjne
- Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu – utworzenie Geoparku „Kamienny las na Roztoczu”,
- Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe);
- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.);
- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych
- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego (PZPWL)

Obowiązujący obecnie Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego został przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r., i zastąpił Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego uchwalony 29 lipca 2002 przez Sejmik Województwa Lubelskiego.

W aktualnie obowiązującym Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego znajdziemy diagnozę zagrożeń dla stanu struktury zabytkowej na terenie ziem województwa:

- postępująca urbanizacja;
- brak kompleksowych działań rewitalizacyjnych (które powinny być uwzględniane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- brak powiązań obiektów nowoprojektowanych z obiektami zabytkowymi;

Z kolei główne potencjały rozwojowe regionu autorzy dokumentu widzą w:

- położeniu na międzynarodowych korytarzach komunikacyjnych;
- potencjale żywicielskim;
- potencjale turystycznym.

Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe uznaje się restaurowanie i zabezpieczanie zespołów zamkowych, dworskich, pałacowo-obronnych.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego w Planie wskazano pasma kulturowe, traktowane jako wielkoprzestrzenne struktury wyznaczone na obszarach koncentracji potencjału kulturowego

pozwalającego na ukierunkowanie rozwoju turystyki i zintegrowany rozwój infrastruktury turystycznej. Ze względu na kierunki napływu turystów, natężenie i rodzaj ruchu turystycznego wskazuje się rozwój infrastruktury turystycznej i służącej ochronie walorów turystycznych w ośrodkach i strefach turystycznych, i gmina Zakrzówek została zaliczona do ośrodków turystyki wypoczynkowej:

- jako potencjalne uzdrowiska na obszarach o wstępnie rozpoznanych walorach,
- jako ośrodek rekreacyjno-wypoczynkowy,
- w zakresie turystyki kwalifikowanej narciarskiej (Sulów w gminie Zakrzówek).

Gmina Zakrzówek została zaliczona do obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej obejmuje tereny Wyżyny Lubelskiej i Wyżyny Wołyńskiej charakteryzującego się dużą koncentracją gleb o najwyższej przydatności dla produkcji żywności oraz szczególnie przydatnych dla rozwoju rolnictwa towarowego oraz do roztoczańsko-puszczańskiego obszaru funkcjonalnego o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych oraz dużej lesistości, obejmującego tereny Roztocza, Puszczy Solskiej, Lasów Janowskich oraz fragmenty Równiny Biłgorajskiej i Płaskowyzu Tarnogrodzkiego. Gmina Zakrzówek znalazła się także w Kraśnickim Obszarze Chronionego Krajobrazu wyróżniającego się krajobrazem o zróżnicowanych ekosystemach, bardzo wartościowym ze względu na możliwości zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem a także pełniącym funkcję korytarza ekologicznego.

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego znalazły się zapisy dotyczące zachowania walorów hydrograficznych zlewni górnej Wyżnicy, górnej i środkowej Urzędówki oraz zlewni górnej i środkowej Bystrzycy, a także rekomendacje utworzenia parku kulturowego, które należy traktować jako obszary funkcjonalne ochrony krajobrazów kulturowych. Rekomendowane parki kulturowe obejmuje się ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy (w tym historycznej linii zabudowy) oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziałujących na krajobraz (np. elektrowni wiatrowych). Teren Gminy Zakrzówek znalazł się na rekomendowanym do utworzenia Parku Kulturowego Środkowej Bystrzycy i Kosarzewki.

4.2.3. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie Lubelskim na lata 2019–2022

Samorząd Województwa Lubelskiego realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków występując w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami na poziomie regionu.

Do zadań wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny (art. 5 i art. 71 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w związku z art. 6 ust 1 p. 2 ustawy o samorządzie województwa). Choć nie wynika to wprost z przepisu ustawy, to z szerszej zasady prawnej wyrażonej w art. 2 ust 2. ustawy o samorządzie województwa można wyczytać zadanie tworzenia rozwiązań budujących właściwy klimat wokół ochrony dziedzictwa. W tym sensie można przyjąć pogląd, że opieka nad zabytkami sprawowana przez samorząd województwa jako właściciela mienia będącego zabytkami powinna mieć charakter wzorcowy i inspirujący.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą Nr IX/160/2019 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 2 września 2019 r. Głównym celem programu jest wyznaczenie pożądanych kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami możliwych do rozpoczęcia lub osiągnięcia w perspektywie czasowej 4 lat. Istotnym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa lubelskiego, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego.

W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami Województwa Lubelskiego znalazły się także rekomendacje utworzenia parków kulturowych, to jest miejsc, które zostały zbadane o dużym potencjale kulturowo-przyrodniczym. Teren Gminy Zakrzówek znalazł się na rekomendowanym do utworzenia Parku Kulturowego Środkowej Bystrzycy i Kosarzewki.

W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 wyznaczono dwa cele strategiczne: „Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu” oraz „Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno – ekonomiczny”, które mają być realizowane poprzez konkretne działania w ramach celów operacyjnych.

Cel strategiczny I: Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu	
Cel operacyjny 1	Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi .
Działanie 1.	Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, środowiska naukowego, podmiotów gospodarczych działających w obszarze kultury, właścicieli i posiadaczy zabytków.
Działanie 2.	Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, podmiotów gospodarczych działających w obszarze kultury, właścicieli i posiadaczy zabytków.
Działanie 3.	Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.
Działanie 4.	Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.
Adresat	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych

działania:	zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, środowiska naukowego, podmiotów gospodarczych działających w obszarze kultury, właścicieli i posiadaczy zabytków.
Działanie 5.	Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.
Adresat działania:	Działanie skierowane do gmin i powiatów oraz właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.
Działanie 6.	Podjęcie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego posiadających zabytki.
Działanie 7.	Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.
Adresat działania:	Działanie skierowane do muzeów i organizacji o charakterze para muzealnym, odbiorców oferty kulturalnej tych instytucji
Cel operacyjny 2	Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
Działanie 1.	Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określenie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.
Adresat działania:	Działanie skierowane do środowiska naukowego, jednostek samorządu terytorialnego.
Działanie 2.	Podjęcie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, instytucji oświatowych, organizacji turystycznych, środków masowego przekazu, grup, wspólnot oraz organizacji pozarządowych.
Działanie 3.	Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywanie przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, instytucji kultury, instytucji oświatowych, organizacji turystycznych, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, środków masowego przekazu.
Działanie 4.	Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, instytucji oświatowych, organizacji turystycznych, zespołów artystycznych, animatorów i twórców kultury, środków masowego przekazu.
Działanie 5.	Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na

	terenach wiejskich.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, organizacji turystycznych, twórców kultury, środków masowego przekazu.
Działanie 6.	Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, instytucji oświatowych, organizacji turystycznych, twórców kultury.
Cel strategiczny II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno – ekonomiczny.	
Cel operacyjny 1	Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.
Działanie 1.	Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.
Adresat działania:	Działanie skierowane do instytucji kultury, środowiska naukowego, jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, środków masowego przekazu, szkół, instytucji oświatowych, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego.
Działanie 2.	Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocnienia społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.
Adresat działania:	Działanie skierowane do instytucji kultury, szkół, środowiska naukowego, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego.
Działanie 3.	Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.
Adresat działania:	Działanie skierowane do instytucji kultury, środowiska naukowego, jednostek samorządu terytorialnego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami.
Działanie 4.	Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.
Adresat działania:	Działanie skierowane do ośrodków naukowych i uczelni, jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, instytucji oświatowych, organizacji turystycznych, środków masowego przekazu.
Działanie 5.	Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, instytucji kultury, środowiska naukowego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, szkół, środków masowego przekazu.
Cel operacyjny 2	Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.
Działanie 1.	Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno –

	ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, instytucji kultury, środowiska naukowego, środków masowego przekazu, organizacji turystycznych.
Działanie 2.	Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, środków masowego przekazu, instytucji kultury.
Działanie 3.	Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej - krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, instytucji kultury, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, środków masowego przekazu.
Działanie 4.	Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno – ekonomicznego.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, instytucji kultury, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, środków masowego przekazu, instytucji naukowych.
Działanie 5.	Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury, organizacji turystycznych, twórców kultury, środków masowego przekazu.
Działanie 6.	Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, podmiotów gospodarczych działających w przestrzeni kultury, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, odbiorców produktów kulturalnych.
Działanie 7.	Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno – ekonomicznych.
Adresat działania:	Działanie skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji społecznych zainteresowanych ochroną dziedzictwa kulturowego, administracji rządowej odpowiedzialnej za ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami, środki masowego przekazu, instytucji kultury, podmiotów gospodarczych działających w przestrzeni kultury, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych, odbiorców produktów kulturalnych.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kraśnickiego na lata 2020-2023

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Kraśnickiego na lata 2020-2023 przyjęty został uchwałą nr XXVI-229/2020 Rady Powiatu w Kraśniku z dnia 28 października 2020 r.

Niezwykle ważnym czynnikiem tożsamości krajobrazu kulturowego powiatu kraśnickiego jest sfera kultury ludowej. Zachowały się i wciąż są kultywowane liczne zwyczaje, obrzędy, przekazywane z pokolenia na pokolenie tradycje, rozwija się sztuka ludowa. Aktywną działalność prowadzi w powiecie grupa twórców ludowych, reprezentujących różne dziedziny twórczości, takie jak: plastyka obrzędowa, wycinanki z papieru, pisanki, garncarstwo, wikliniarstwo, kowalstwo, poezja i proza ludowa, malarstwo i rzeźba. W kraśnickim ruchu artystycznym dominuje nurt folklorystyczny.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podtrzymywania zbiorowej pamięci na terenie powiatu ważną i cenną funkcję pełnią:

- Muzeum Regionalne w Kraśniku (oddział Muzeum Lubelskiego w Lublinie);
- Muzeum 24 Pułku Ułanów im. Hetmana Wielkiego Koronnego Stanisława Żółkiewskiego w Kraśniku (filia Muzeum Regionalnego);
- Wojewódzka Izba Tradycji Pożarniczych przy KPPSP w Kraśniku;
- Regionalna Izba Tradycji Garncarstwa w Urzędowie.

Celem strategicznym programu jest: „Wzmocnienie potencjału i atrakcyjności dziedzictwa kulturowego Powiatu Kraśnickiego, a także ochrony i opieki nad zabytkami, jego szeroko rozumiana promocja, jako jednego z elementów rozwoju społeczno-gospodarczego regionu”. Cel strategiczny realizowany będzie w ramach dwóch priorytetów:

Priorytet I: Wzmocnienie potencjału i atrakcyjności dziedzictwa kulturowego Powiatu Kraśnickiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.

Zadania do zrealizowania:

- działania zmierzające do podniesienia świadomości społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego, jego wpływu na wspólnotę społeczną i tożsamość regionu;
- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych - wspieranie rozwoju turystyki kulturowej;
- wspieranie i promocja muzeum regionalnego, muzeum 24 Pułku Ułanów, izb pamięci itp., jako narzędzia ochrony zabytków;
- wspieranie lub współorganizacja imprez promocyjnych w Powiecie Kraśnickim;
- popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym (albumy, przewodniki, mapy, pocztówki, kalendarze, itp.);
- organizacja konkursów tematycznych poprzez powiat oraz szkoły, organizacje pozarządowe itp. dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu;

- promowanie działań mających na celu włączenie zagadnień ochrony dóbr kultury w szkolne, w tym promocja społecznej opieki nad zabytkami i podejmowanie prób wdrożenia placówek oświatowych w społeczną opiekę nad wybranymi zabytkami w skali powiatu;
- promocja powiatu - jego zasobów kulturowych na stronie www.powiatkrasnicki.pl;
- udział powiatu w targach i działaniach promocyjnych zewnętrznych;
- aktywizacja użytkowników – właścicieli obiektów zabytkowych do inwestowania we własne obiekty i adoptowanie ich do nowych funkcji; zachęcanie do częstszego korzystania przez właścicieli zabytków nieruchomych, zwłaszcza o charakterze świeckim z dotacji Powiatu celem stworzenia warunków dla „zrównoważonego rozwoju” ogółu zabytków nieruchomych w skali powiatu;
- opracowanie i promowanie tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe powiatu;
- współpraca z mediami w celu promocji dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie sieci dróg powiatowych i ew. gminnych dla ustawienia w ich pasie lub w ich sąsiedztwie prostych znaków informacyjnych wskazujących kierunek dojazdu i odległość względem ciekawszych zabytków powiatu (szlak drogowy po zabytkach powiatu) - prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego;
- oznakowanie tablicami informacyjnymi wartościowszych zabytków w powiecie i ich oznaczenie w serwisie google maps.

Priorytet II: Wzmocnienie ochrony i opieki nad obiektami zabytkowymi.

Zadania do zrealizowania:

- powoływanie i odwoływanie Społecznych Opiekunów Zabytków (na wniosek Wojewódzkiego Lubelskiego Konserwatora Zabytków);
- ustalenia organizacyjne dotyczące współdziałania w zakresie realizacji programu;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w decyzjach oraz innych aktach prawa lokalnego;
- finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub prac budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdującym się na obszarze Powiatu Kraśnickiego, zgodnie z przyjętą przez Radę Powiatu Kraśnickiego uchwałą;
- umieszczanie na zabytkach znaków informacyjnych o ochronie zabytku;
- kontrola ogólnego stanu zachowania zabytków, ich zabezpieczenia przeciwpożarowego i przed włamaniem;
- prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach;
- opieka nad sztuką ludową oraz zabytkami dziedzictwa niematerialnego;
- uzupełnienie dokumentacji fotograficznej dla potrzeb publikacji i innych celów promocyjnych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających pozyskiwaniu środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność powiatu, zapobieganie ich degradacji;
- współdziałanie powiatu z gminami oraz innymi organizacjami w zakresie ochrony dóbr kultury;

- prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność powiatu (plan remontów);

4.3.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu Kraśnickiego.

Powiat Kraśnicki posiada aktualny Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych, który został utworzony w 2005 r. i jest co roku aktualizowany. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu kraśnickiego prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.3. Inicjatywy Lokalne o charakterze regionalnym

Lokalna Grupa Działania Ziemi Kraśnickiej

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Ziemi Kraśnickiej jest stowarzyszeniem, które zostało zarejestrowane w 2008 w celu pobudzenia aktywności społeczności lokalnej oraz promocji obszarów wiejskich. LGD Ziemi Kraśnickiej zrzesza 9 gmin z powiatu Kraśnickiego: Wilkołaz, Gościeradów, Annopol, Dzierzkowice, Szastarka, Trzydnik Duży, Kraśnik, Urzędów oraz Zakrzówek.

Członkowie LGD „Ziemi Kraśnickiej” opracowali dokument programowy jakim jest „Strategia Rozwoju Lokalnego kierowanego przez społeczność na okres programowania PROW 2014-2020 Lokalnej Grupy Działania Ziemi Kraśnickiej”, dokument na bieżąco aktualizowany i w momencie pisania niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami korzystano z aktualizacji z dnia 25.01.2022 r.

Działalność kulturalna na terenach wiejskich Gmin opiera się głównie na Gminnych Ośrodkach Kultury lub bibliotekach Gminnych, w poszczególnych miejscowościach główną rolę pełnią świetlice wiejskie. Na terenie LGD istnieje około 44 świetlice wiejskie lub budynki pełniące ich funkcje, w ostatnim okresie zmodernizowano 34 świetlic. Problemem jest brak środków na prowadzenie działań w często wyremontowanych i wyposażonych świetlicach. Biblioteki i Gminne Ośrodki Kultury są animatorami działalności kulturalnej i rekreacyjnej na terenie LGD. Na terenie LGD działa 47 różnych zespołów artystycznych, przeprowadzono 324 imprezy. Większość z nich przy wsparciu GOK lub Bibliotek Gminnych. Elementem wpływającym na **spójność kulturową** obszaru jest istnienie w każdej gminie wchodzącej w skład LGD zabytków sakralnych.

W Strategii Rozwoju lokalnego wskazano następujące cele:

- ograniczenie negatywnego zjawiska migracji z terenu LGD;

- poprawa warunków na lokalnym rynku pracy poprzez wspieranie lokalnej przedsiębiorczości i podnoszenie kompetencji mieszkańców;
- stworzenie warunków do aktywności na rzecz rozwoju lokalnego;
- wzmacnianie pomocy dla osób w trudnej sytuacji życiowej;
- poprawa oferty turystycznej na obszarze LGD.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek

Praktycznie teren całej gminy pokryty jest obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek i są dwa plany:

1. przyjęty Uchwałą nr XXIX/166/2003 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 16 września 2002 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek (swoim zasięgiem obejmuje teren całej gminy);
2. przyjęty Uchwałą nr XI/60/2019 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 19 września 2019 r. w sprawie: w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek (swoim zasięgiem obejmuje działki na terenie obrębu Bystrzyca)

5.1.1.1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek (Uchwałą nr XXIX/166/2003 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 16 września 2002 r.)

W treści uchwały zostały ustanowione, niżej cytowane zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

§ 11

OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

I. OBSZARY I OBIEKTY OBJĘTE I PROPONOWANE DO OCHRONY PRAWNEJ KONSERWATORSKIEJ

1. Strefa Ścisłej Ochrony Konserwatorskiej (KR)

1/ Obowiązuje ścisła ochrona konserwatorska (KR), na mocy przepisów o ochronie dóbr kultury oraz wpisu do rejestru zabytków województwa lubelskiego następujących obiektów:

Zespół kościelny w Zakrzówku Osadzie - nr rej. A/435

- kościół parafialny pw. Św. Mikołaja

- drzewostan w ZK

- cmentarz przykościelny w ZK

2/ Główną zasadą obowiązującą w odniesieniu do zespołu i obiektów wymienionych

w pkt. 1 jest ochrona i konserwacja zabytkowych obiektów, ich układu i substancji

architektonicznej. Dopuszcza się przekształcenia w celu rewaloryzacji w oparciu o badania i dokumentacje zatwierdzone przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

3/ Na obszarach w strefie KR zabrania się następujących działań jeśli nie wynikają z projektów rewaloryzacji zatwierdzonych przez służby konserwatorskie:

- a. dokonywania zmian w kompozycji przestrzennej zespołu, dokonywania podziałów geodezyjnych, zmian gabarytów zabytkowej zabudowy, kompozycji zieleni i rzeźby terenu, wprowadzania małej architektury i nowej zabudowy,
- b. wprowadzania nowej infrastruktury z wyjątkiem służącej obsłudze obiektów położonych w strefie, pod warunkiem uzyskania wytycznych i zezwolenia LWKZ - zgodnie z obowiązującymi przepisami,

4/ Obowiązuje wymóg uzgadniania przez LWKZ wszelkich prac mogących zmienić wygląd i funkcje obiektów wpisanych do rejestru zabytków, układ kompozycyjny i znaczenie w układzie przestrzennym miejscowości w postaci dominant i akcentów architektonicznych oraz przesłonić wgląd na obiekt,

2. Strefa Pośredniej Ochrony Konserwatorskiej (KZ)

1/ Obejmuje się ochroną następujące obiekty, wpisane do ewidencji zabytków województwa lubelskiego, określone na rysunku planu:

- a. Majdan Grabina – studnia I (obok domu nr 20) – z pocz. XX w.
- b. Majdan Grabina – pozostałości studni II (obok domu nr 32) - I dekada XX w.
- c. Majdan Grabina – pozostałości studni III (obok domu nr 87) - I dekada XX w.
- d. Studzianki – pozostałości parku dworskiego z II poł. XIX w.
- e. Kol. Studzianki – młyn elektryczny (d.parowy) z II dekady XX w.
- f. Zakrzówek ul. Wójtowicza – plebania przy kościele rzymsko-katolickim z II poł. XIX w.
- g. Zakrzówek ul. Wójtowicza –organistówka przy kościele rzymsko-katolickim z 1935 r.
- h. Zakrzówek ul. Zachodnia- kapliczka z figurą św. Antoniego z lat 30 tych XX w.
- i. Zakrzówek ul. Wójtowicza - kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena z XIX w.
- j. Zakrzówek ul. Wójtowicza - kapliczka z figurą Matki Boskiej z 1957 r.
- k. Zakrzówek ul. Wójtowicza 35 - budynek dawnego UG (ob. szkoła rolnicza) z 1899 r.
- l. Zakrzówek ul. Partyzantów 9 – dom mieszkalny (d.apteka) z pocz. XX w.
- m. Zakrzówek ul. Sienkiewicza 1b - dawna szkoła z 1899 r.
- n. Zakrzówek ul. Partyzantów 11/13 – dom mieszkalny drewniany z 1895 r.
- o. Zakrzówek Osada – cmentarz parafialny z II poł. XIX w.
- p. Zakrzówek ul. Partyzantów 4 – młyn wodny z 1933 r.
- q. Zakrzówek ul. Partyzantów 4 – dom młynarza z 1933 r.
- r. Zakrzówek Nowy – pozostałości zespołu dworsko-parkowego XIX/XX w.
- s. Zakrzówek Nowy – rządcówka w zespole dworsko-parkowym XIX/XX w.
- t. Zakrzówek Nowy – pozostałości parku dworskiego z XIX/XX w.

2/ Główną zasadą obowiązującą w strefie jest ochrona i konserwacja zachowanych elementów układu i substancji architektonicznej a także, w odniesieniu do wskazanych obiektów zabytkowych, zespołów dworskich, parkowych uzupełnianie

i rewaloryzacja wraz z adaptacją na nowe funkcje określone w projektach rewaloryzacji,

3/ Zmiana funkcji a także wszelka działalność budowlana mogąca zmienić wygląd obiektu, jego otoczenie lub widok na obiekt winna być opiniowana przez właściwe służby konserwatorskie w oparciu o wytyczne (na etapie projektu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu) w zakresie obowiązujących przepisów prawa,

4/ Na terenach położonych w strefie zabrania się zmian zabytkowej struktury przestrzennej, gabarytów, linii zabudowy, dominant, historycznego układu zieleni komponowanej, wód, rzeźby terenu,

3. Projektowana Strefa Pośredniej Ochrony Konserwatorskiej

1/ Ustala się ochronę planistyczną obiekty, nie objęte dotychczas ochroną konserwatorską, a znaczące dla krajobrazu kulturowego gminy:

- a. Rudnik I – stara kapliczka z figurą M B – I dekada XX w.
- b. Rudnik II – stara szkoła z pocz. lat 30 tych XX w.
- c. Zakrzówek (przy starym trakcie z Sulowa do Zakrzówka) - kapliczka (o cechach barkowych) z figurą św. Jana Nepomucena z I poł. XIX w.
- d. Zakrzówek Wieś nr 15 – zagroda (dom, stodoła, obora) z ok.1880 r.
- e. Zakrzówek Wieś nr 56 – chałupa z ok.1880 r.
- f. Zakrzówek Wieś nr 57 – dom zmianowego cukrowni, lata 20 te XX w. Za

krzówek – młyn elektryczny sprzed 1939 r. ul. Wójtowicza 32

g. Sulów – młyn elektryczny 1912-1913 r.

h. Sulów – kapliczka domkowa murowana z obrazem z M B Leżajską z 1907 r.

i. Sulów – kapliczka domkowa drewniana z z figurą św. Jana Nepomucena z I dekady XX w.

j. Sulów – stara szkoła lata 50 -te XX w.

k. Studzianki – krzyż drewniany z ok. 1910 r. z dekoracją kowalską.

2/ Na obszarze strefy obowiązują następujące zasady:

a. ochrona i konserwacja zachowanych elementów układu i substancji zabytkowej,

b. uzupełnienie i rewaloryzacja z dostosowaniem do nowych funkcji, w oparciu o projekt rewaloryzacji,

c. wymóg opiniowania przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wszelkiej działalności mogącej zmienić wygląd obiektu, jego otoczenia lub widok na obiekt,

d. zakaz dokonywania zmian zabytkowej struktury przestrzennej, oraz historycznego układu kompozycyjnego zieleni i rzeźby terenu.

4. Strefa Obserwacji Archeologicznej (KA)

Na obszarze stref określonych na rysunku planu podlegają ochronie potencjalne zasoby archeologiczne przez:

1. Przebadanie stanowisk:

a. w Osadzie Zakrzówek - prawdopodobne miejsce po pierwszym kościele i cmentarzu (na południe od terenu d. cukrowni – obecnie skwer)

b. w Zakrzówku Wsi – w miejscu określanym jako kopiec lub gródek.

2. Na stanowiskach wymienionych w pkt. 1 a i b zalecane są wykopaliskowe badania sondażowe lub odwiertami geotechnicznymi umożliwiającymi wstępne rozpoznanie obiektów. Wyniki badań posłużą do określenia warunków prowadzenia

działalności inwestycyjnej na wymienionym terenie na które należy uzyskać zezwolenie Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,

3. Na obszarach obserwacji archeologicznej „KA” realizacja liniowych inwestycji infrastruktury technicznej, związanych z pracami ziemnymi (wodociągi, gazociągi, kanalizacje, melioracje, sieci telefoniczne, budowa dróg) jest warunkowana opinią

właściwych służb konserwatorskich i nadzorami archeologicznymi,

4. W przypadku prowadzenia prac mogących naruszyć strukturę stanowisk i realizacji

obiektów budowlanych przez indywidualnych inwestorów zobowiązuje się wykonawców do powiadomienia o znaleziskach służby konserwatorskie, gminne lub

placówkę naukową zgodnie z obowiązującymi przepisami.

5.1.1.2. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzówek (Uchwała nr XI/60/2019 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 19 września 2019 r.)

W treści uchwały zostały ustanowione, niżej cytowane zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

§ 7. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

1) w granicach planu występują stanowiska archeologiczne, objęte ochroną na podstawie przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków;

2) ochronę stanowisk archeologicznych należy uwzględnić na etapie projektowania i realizacji zagospodarowania i zabudowy terenu, zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych dotyczących ochrony zabytków.

5.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Zakrzówek na lata 2016-2023

Strategia Rozwoju Gminy Zakrzówek została przyjęta Uchwałą nr 82/XIV/2015 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 18 grudnia 2015 r. Jest to dokument, który ujmuje główne cele i priorytety w kilkuletnim horyzoncie a jej konstruowanie jak i realizacja odbywa się przy czynnym uczestnictwie społeczeństwa lokalnego.

W części poświęconej analizie stanu gminy wśród czynników stanowiących szansę rozwojową wymieniono wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiące potencjał dla rozwoju usług turystycznych:

- występowanie obszarów przyrodniczych o bardzo wysokich i wysokich walorach krajoznawczych i wypoczynkowych
- sprzyjające warunki klimatyczne dla rozwoju turystyki w okresie zimowym (długi okres zalegania pokrywy śnieżnej)
- sprzyjające warunki hipsometryczne dla uprawiania sportów zimowych (znaczne różnice wysokości, znaczne nachylenia stoków)
- obszar predestynowany do uprawiania turystyki krajoznawczej, kwalifikowanej aktywnej (wodnej, pieszej, rowerowej), turystyki zimowej (narciarstwo biegowe, zjazdowe, saneczkarstwo), wędkarstwa oraz agroturystyki
- rozwój turystyki kwalifikowalnej aktywnej (pobyty w celach rekreacji ruchowej, turystyka piesza, rowerowa, konna), aktywny wypoczynek na stokach narciarskich

Analizując potencjał turystyczny gminy stwierdzono, że głównym celem Gminy Zakrzówek powinna być próba zaprezentowania wyróżniającej się oferty w zakresie turystyki aktywnej aby starać się „przyciągnąć” chociaż na kilka godzin mieszkańców Miasta Kraśnik, powiatu kraśnickiego oraz sąsiednich powiatów.

Analiza funkcji turystycznej gmin i powiatów województwa lubelskiego generalnie ukazuje bardzo słabą kondycję lubelskich samorządów w zakresie turystyki, i poza paroma miejscowościami w zasadzie nie można mówić w przypadku pozostałych gmin o rozwoju funkcji turystycznych. Gmina Zakrzówek nie ma wykształconych żadnych funkcji turystycznych. Również perspektywy rozwojowe w tym zakresie są niewielkie. Tym samym próba opierania rozwoju obszaru w oparciu o szeroko rozumiany sektor regularnej, kilkudniowej turystyki jest w przypadku Gminy Zakrzówek nieuzasadniona.

W Strategii przedstawiono wizję rozwoju Gminy Zakrzówek do 2023 r., która brzmi: „Gmina Zakrzówek to ośrodek mieszkalniczy o znaczeniu ponadlokalnym, z dobrze rozwiniętą infrastrukturą techniczną i rekreacyjną, charakteryzujący się dbałością o wysoką jakość życia oraz integracją społeczną mieszkańców, bogatą ofertą wypoczynkową i edukacyjno-kulturalną, rozwijającym się rynkiem pracy oraz lokalną przedsiębiorczością, dbający o środowisko naturalne dzięki zastosowaniu technologii OZE oraz wsparciu dla rolnictwa”.

Misją, czyli działaniami podejmowanymi przez wszystkich zainteresowanych rozwojem Gminy w celu osiągnięcia określonej wizji rozwoju i zdefiniowano ją następująco: „Gmina Zakrzówek dynamicznym ośrodkiem charakteryzujący się rozwojem mieszkalnictwa, o rosnącym poziomie jakości życia i zamożności mieszkańców, dzięki wzrostowi zatrudnienia i rozwojowi przedsiębiorczości. Gmina cechująca się efektywnym wykorzystaniem własnych potencjałów, ze szczególnym uwzględnieniem poszanowania środowiska i przyrodniczych walorów (obszar zrównoważonego rozwoju), przy zachowaniu rolniczego charakteru obszaru”.

Dla realizacji Strategii wyznaczono Cel główny, którym jest poprawa jakości życia i wzrost zatrudnienia wśród mieszkańców Gminy Zakrzówek, dzięki wielowymiarowemu zwiększeniu atrakcyjności i rozwojowi lokalnej gospodarki. Dla jego realizacji w dokumencie wyznaczono szereg celów szczegółowych.

5.1.3. Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Zakrzówek na lata 2017-2023

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Zakrzówek na lata 2017-2023 został przyjęty Uchwałą nr 190/XXXII/2017 Rady Gminy Zakrzówek z dnia 27 września 2017 r.

Opierając się na wynikach przeprowadzonych analiz wyznaczono obszar zdegradowany podzielony na 8 podobszarów będących jednocześnie sołectwami i są to Rudki, Lipno, Zakrzówek, Studzianki, Majorat, Świerczyna, Bystrzyca oraz Józefin. Za obszar rewitalizacji uznano obszary zamieszkałe 4 sołectw: Bystrzyca, Rudki, Studzianki i Zakrzówek.

W dokumencie wskazano następujące cele rewitalizacji:

- modernizacja infrastruktury służącej rewitalizacji,
- aktywizacja zawodowa i wsparcie przedsiębiorczości,
- rozwój społeczności przez wsparcie grup i osób zagrożonych wykluczeniem,
- wzrost zaangażowania w życie społeczne i kulturalne mieszkańców obszaru rewitalizacji poprzez działania integrujące,
- poprawa sfery przestrzenno-funkcjonalnej terenów rewitalizacji

Wśród projektów rewitalizacyjnych na uwagę zasługują:

- rewitalizacja dawnego budynku Urzędu Gminy Zakrzówek ze zmianą funkcji użytkowej na Centrum Aktywności Lokalnej wraz z izbą tradycji regionalnych jako multimedialne centrum wiedzy, kultury i informacji w miejscowości Zakrzówek,
- modernizacja centrum miejscowości Zakrzówek,
- budowa ścieżki rowerowej w Bystrzycy,
- modernizacja budynku świetlicy wiejskiej w miejscowości Studzianki wraz z zagospodarowaniem otoczenia,
- modernizacja budynku świetlicy wiejskiej w miejscowości Bystrzyca wraz z zagospodarowaniem otoczenia.

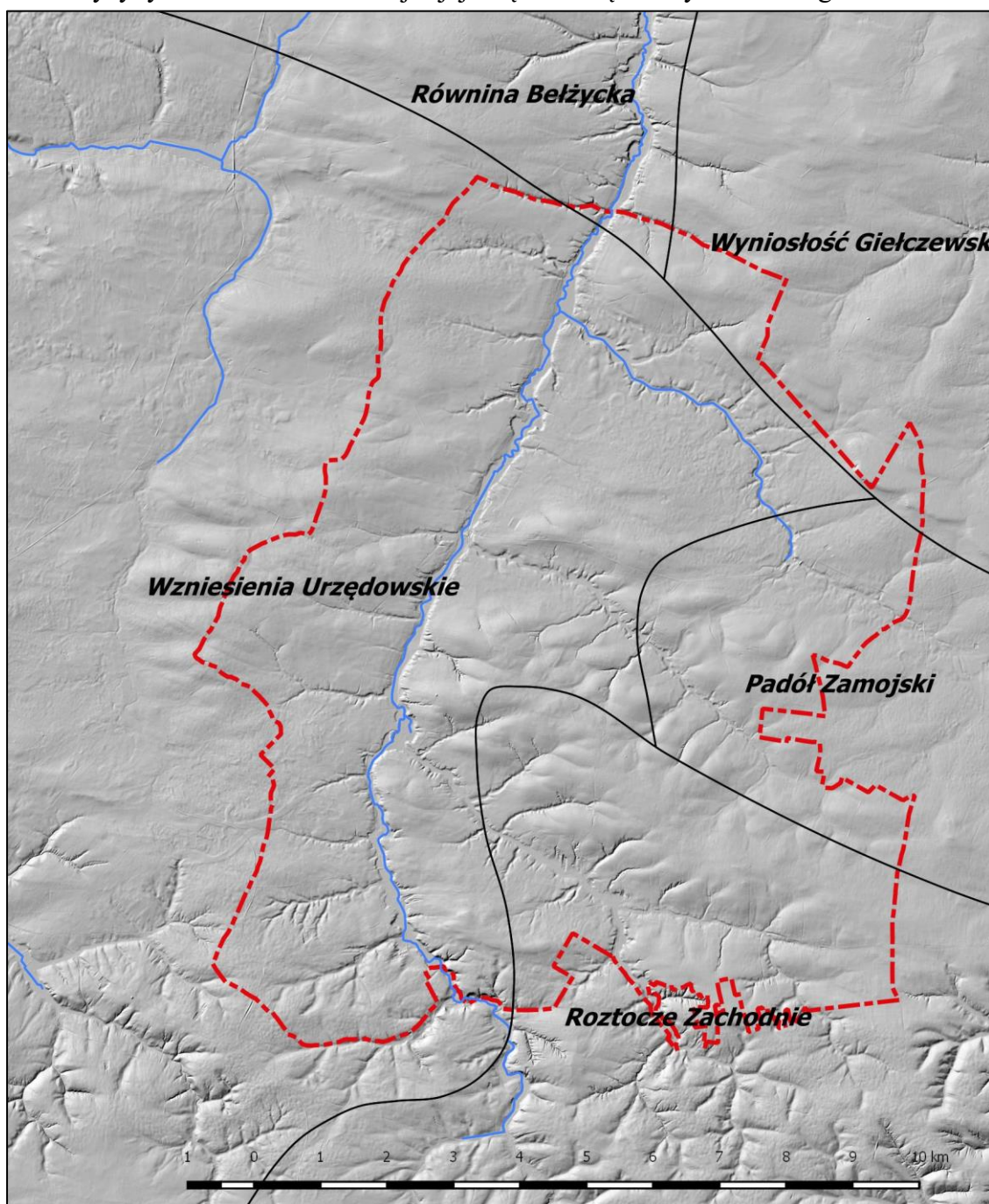
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Zakrzówek

Gmina Zakrzówek jest położona w południowo-zachodniej części województwa lubelskiego, w powiecie kraśnickim i graniczy z następującymi gminami powiatu: Szastarka, Kraśnik i Wilkołaz, z gminami Strzyżewice, Bychawa i Zakrzew z powiatu lubelskiego oraz z gminą Batorz w powiecie janowskim.

Pod względem fizycznogeograficznym (w podziale według J. Kondrackiego) gmina leży na terenie Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej a jej większa część leży w mezoregionach Wzniesień

Urzędowskich, Wyniosłości Giełczewskiej oraz Padołu Zamojskiego należących do makroregionu Wyżyny Lubelskiej a jej część południowa należy do Roztocza Zachodniego w makroregionie Roztocza.

Wzniesienia Urzędowskie stanowią pasmo wzniesień z wysokościami do 295 m n.p.m. ciągnące się na linii północny zachód – południowy wschód, położone w południowo-zachodniej części Wyżyny Lubelskiej. Wzniesienia Urzędowskie są naturalnym przedłużeniem ciągnącego się dalej na południowy wschód Roztocza. Poza granicą wschodnią region zewsząd otoczony jest terenami wyraźnie niższymi. Jest to obszar o urozmaiconej rzeźbie, a szczególnie charakterystyczną cechą są wąwozy lessowe. Wzniesienia Urzędowskie na terenie gminy

Zakrzówek malowniczo przecina rzeka Bystrzyca. Niewielką, północno wschodnią część Gminy zajmuje mezoregion Wyniosłość Giełczewska, który stanowi środkową część Wyżyny Lubelskiej, położony w międzyrzeczu trzech rzek: Bystrzycy, Wieprza i Poru. Wyniosłość Giełczewska jest wzniesieniem osiagającym w formie ostańców wysokość do 306 m n.p.m., zbudowanym z przewarstwionych marglami opok. W południowo-zachodniej części regionu występują dodatkowo płyty lessów. Gleby regionu to przede wszystkim rędziny i gleby brunatnoziemne co czyni ten mezoregion regionem o cechach wybitnie rolniczych. Padół Zamojski stanowi południowo-wschodnią część Wyżyny Lubelskiej, granicząc od północy z Wyniosłością Giełczewską a od południa na terenie gminy z Roztoczem Zachodnim od których jest ograniczony wyraźnymi krawędziami. Na północnym zachodzie region styka się również ze Wzniesieniami Urzędowskimi. Region jest rozległym obniżeniem osiagającym wysokość od 180 do 220 m n.p.m., utworzonym w mało odpornych marglach górnokredowych. Gleby regionu są bardzo zróżnicowane. Występują tu bielice, rędziny, mady i gleby brunatnoziemne. Mezoregion ma typowo rolniczy charakter.

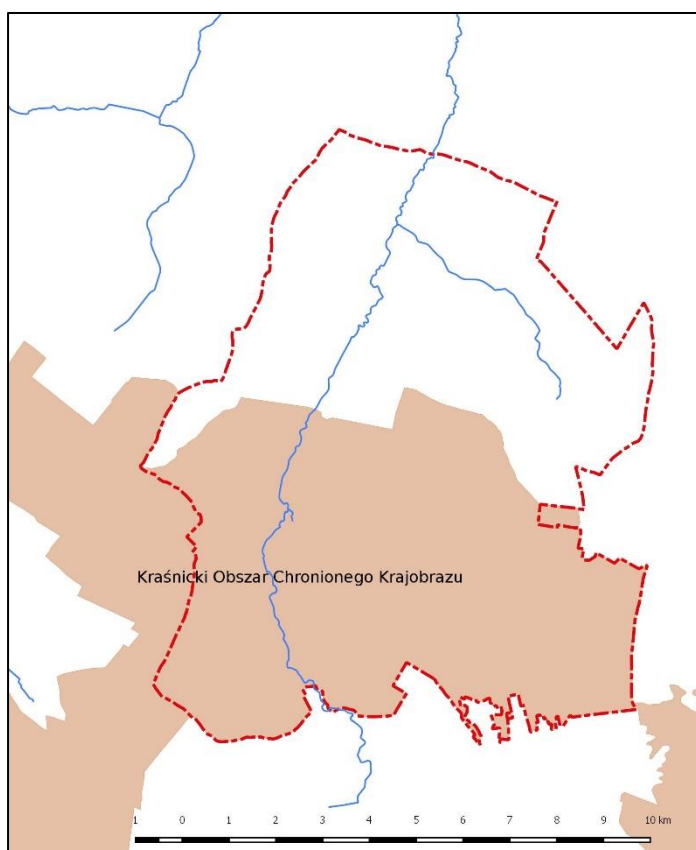
Teren gminy odwadnia rzeka Bystrzyca, która przecina obszar gminy południkowo, ze źródłami w południowej granicy gminy. Dolina rzeki jest wyraźnie wcięta w podłoże. Na odcinku przebiegającym przez tereny gminy wody klasyfikowane są w pierwszej klasie czystości, dając bardzo dobre warunki do wędkowania. We wsi Bystrzyca rzekę zasila ciek Rudnik, wzdłuż którego biegu znajdują się tereny podmokłe „Masne Doły”. W Zakrzówku, Sulowie i Studziankach znajdują się naturalne zbiorniki wodne, przede wszystkim pełniące rolę zbiorników retencyjnych. Zalew w Zakrzówku poza tym pełni także funkcję rekreacyjną i krajobrazową.

Pod względem klimatycznym Gmina Zakrzówek znajduje się w lubelsko-zamojskim regionie klimatycznym, który kształtowany jest ścierającymi się wpływami klimatu kontynentalnego i atlantyckiego. Charakterystyczną cechą klimatyczną są stosunkowo krótkie pory przejściowe (przedwiośnie i przedzimie), dość ostre zimy z reguły z niewielką i nietrwałą pokrywą śnieżną. Liczba dni pogodnych oraz nasłonecznienie należy do największych w Polsce.

Średnia temperatura roczna wynosi 7,7 stopnia C, większość opadów przypada na miesiące letnie.

Pokrywa glebowa na obszarze Gminy Zakrzówek jest zróżnicowana, powstała na utworach kredowych, trzeciorzędowych oraz czwartorzędowych z przewagą gleb średniej jakości brunatnych, rędzin a także czarne ziemie, mady i gleby torfowe.

Południową część gminy zajmuje Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu, który zajmuje ponad 50% powierzchni gminy, dzięki czemu Gmina Zakrzówek stanowi jeden z największych powierzchniowo obszar prawnie chroniony spośród gmin powiatu Kraśnickiego. Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu, rozciąga się na

terenie o powierzchni ponad 292 km², z czego ponad 50 km² na terenie Gminy Zakrzówek. Szata roślinna jest wyjątkowo bogata, teren pocięty jest malowniczymi wąwozami z wieloma rzadkimi gatunkami, m.in. obuwika. W drzewostanach leśnych występują m.in. buk i jodła w pobliżu swojego naturalnego zasięgu. Bogata jest także fauna obszaru m.in. jedyne w województwie stanowisko żoły. Wszystko to stanowi o potencjale na dobre miejsce na wypoczynek, sprzyjając rozwojowi agroturystyki, a lasy i wąwozy są idealnym miejscem do spacerów i wędrówek oraz uprawiania Nordic Walkingu.

Tereny Gminy Zakrzówek charakteryzują się wysokim potencjałem energii wiatru i słonecznej, przekładające się na wysokie zasoby energii słonecznej i stanowi miejsce o najlepszych warunkach do wykorzystania tych źródeł energii, jednakże przeszkodą realizacji inwestycji w te zasoby są obszary prawnie chronionej przyrody.

5.2.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Zakrzówek od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Zakrzówek dzięki urozmaiconej rzeźbie terenu, w miarę korzystnym dla rolnictwa warunkom glebowym a także dzięki sprzyjającym warunkom klimatycznym były atrakcyjne dla osadnictwa grup ludzkich od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w latach 1987, 1990, 1991 i 1999 w ramach projektu Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). W ramach I etapu AZP przebadano teren całej gminy, co pozwoliło na ujawnienie 332 stanowisk archeologicznych, a razem ze stanowiskami znanymi najczęściej z przypadkowych odkryć, bez konkretnej lokalizacji w terenie liczba ta wynosi 337.

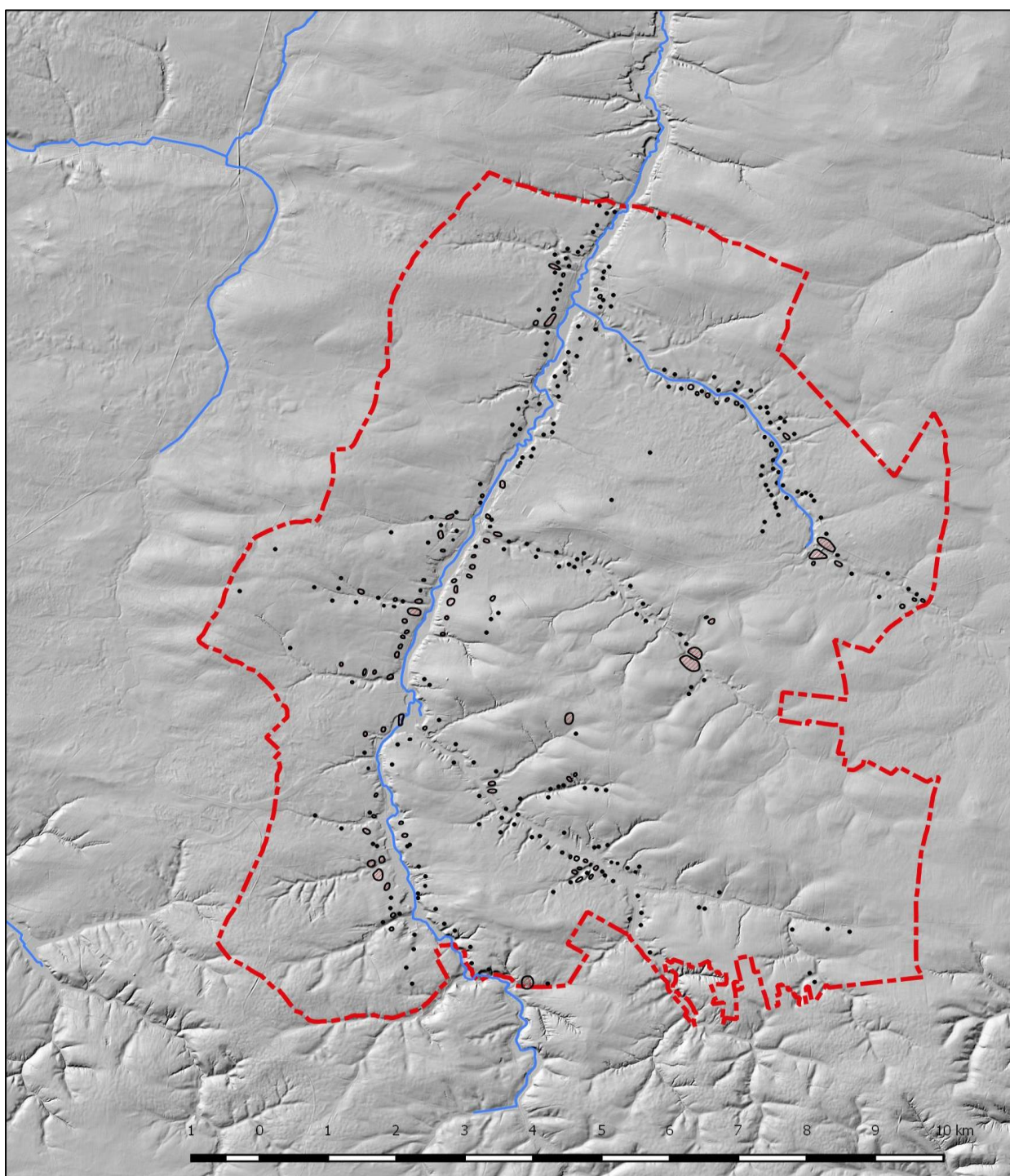
Nowoodkryte stanowiska archeologiczne datowane są od starszej epoki kamienia – paleolitu schyłkowego, poprzez środkową epokę kamienia (mezolit) młodszą epokę kamienia (neolit), epokę brązu, okres halsztacki, okres lateński, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze i średniowiecze do czasów nowożytnych, poświadczają fakt zasiedlenia tych terenów od pradziejów do czasów nam współczesnych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia, narzędzia kamienne) reprezentuje kultury archeologiczne występujące na Lubelszczyźnie z dużą liczbą znalezisk z okresu neolitu oraz wczesną epokę brązu oraz z wczesnego średniowiecza. Badania powierzchniowe potwierdziły metrykę średniowieczną z zachowaną ciągłością osadniczą dla wielu miejscowości.

Na wyszczególnionych w tabeli 3, 337 stanowiskach archeologicznych (332 stanowiska nie wliczając stanowisk archiwalnych) wyróżniono 437 zespoły zabytkowe (na części stanowisk reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej), z których najliczniejszą grupę 96 stanowią znaleziska datowane na wczesne średniowiecze, z których 61 uzyskało dokładne datowanie a 35 ogólne w ramach „wczesnego średniowiecza”. Okres wczesnego średniowiecza zamyka się w ramach czasowych od VI-XIII w. Brak jest materiałów pochodzących z najwcześniejszych faz wczesnego średniowiecza, to jest z wieków VI-VII, a najstarsze materiały pochodzą z VIII-IX w., to jest z okresu kształtowania się wczesnych organizmów państwowych.

Drugą bardzo liczną grupę 79 zespołów stanowią znaleziska z okresu epoki kamienia, czyli od paleolitu schyłkowego (5 znalezisk), mezolitu (3 znaleziska), neolitu (34 znalezisk) oraz prawie 60 zespołów określanych przez badaczy jako przynależne do „epoki kamienia”, które stanowią mało charakterystyczne zespoły zabytków krzemiennych nie dające się precyzyjnie

datować. W tej grupie znalezisk znajdują się niezwykle cenne zabytki związane z ludnością kultury świderskiej z okresu schyłkowego paleolitu, zabytki związane z pobytom ludności neolitycznej, poczynając od Kultury Ceramiki Wstęgowej Rytej (KCWR -1 pewne znalezisko oraz jedno prawdopodobne), poprzez Kulturę Lubelsko-Wołyńskiej Ceramiki Malowanej (KLWCM - 4 zespoły), Kultury Pucharów Lejkowatych (KPL - 4 zespoły), prawdopodobnie należące bądź to KPL bądź do KLWCM (4 zespoły), Kultury Amfor Kulistych (KAK – 1 zespół), Kultury Ceramiki Sznurowej (KCSz – 5 zespołów) oraz Kultury Ceramiki Grzebykovo-

Stanowiska archeologiczne w Gminie Zakrzówek na tle sieci rzecznej i ukształtowania terenu

Dołkowej (KCG-D – 1 zespół). Bardzo cieszą liczne i bardzo cenne znaleziska, związane z pobytom ludności Kultury

Lubelsko-Wołyńskiej Ceramiki Malowanej, ponieważ kultura ta należy do dość słabo rozpoznanych. Kolejną grupę licznych znalezisk stanowią 26 zespoły datowane wczesny okres epoki brązu (od ok. 2200 pne – 1300 pne). W grupie znalezisk z tego okresu najliczniej reprezentowane - 19 znalezisk - były materiały ogólnie określane jako „wczesno brązowe”, bez podanej przynależności kulturowej, następnie znaleziska łączone z kulturą trzcieniecką (4 zespoły) i mierzanowicką (1 zespół). Z końca epoki brązu i przede wszystkim z okresu halstackiego pochodzą nieliczne stanowiska kultury łużyckiej – jedynie 2 zespoły.

Jak zwykle w przypadku materiału zebranego z powierzchni stanowisk najliczniejszą grupę stanowią znaleziska określane przez archeologów jako: „pradziejowe” - 49 zespołów, „starożytnie” – 9 zespołów oraz „nieokreślone” – bo aż 85 zespoły. Na znaleziska „starożytnie” składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego i zniszczonego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczułych” na ich datowanie.

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Zakrzówek były bardzo atrakcyjne dla osadnictwa grup ludzkich i przez to zasiedlone w pradziejach. Ciągłość osadniczą od neolitu, poprzez wczesną epokę brązu do wczesnego średniowiecza zaobserwowano między innymi na stanowiskach w Bystrzycy oraz Rudniku Pierwszym. Od czasów najdawniejszych osadnictwo grup ludzkich koncentrowało się wzdłuż cieków wodnych: Bystrzycy oraz jej dopływów, użytkując żyzniejsze gleby.

Dzięki licznym znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Zakrzówek. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Lubelszczyzny czy też Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit – starsza epoka kamienia

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach dzisiejszej gminy Zakrzówek pochodzą z okresu paleolitu, to jest starszej epoki kamienia, a dokładnie z najmłodszej chronologicznie jego fazy: paleolitu schyłkowego, który datowany jest na ziemiach polskich na okres od około 15 000 lat temu. Jest to okres po ustąpieniu z terenów Europy ostatniego lodowca i ponownego wkroczenia na tereny Niżu Europejskiego osadnictwa człowieka. Stanowiska związane z tym okresem wydzielane są jedynie na podstawie narzędzi i półproduktów służących do wytwarzania narzędzi z krzemienia i bardzo cieszy, że na terenie Gminy Zakrzówek potwierdzono tak liczne znaleziska z tego okresu. Jak do tej pory stanowiska związane z obozowiskami grup ludzkich z tego okresu odkryto na gruntach Bystrzycy, Majdanu-Grabiny oraz Zakrzówka. Znalezisko na stanowisku w Zakrzówku zostało przypisane ludności kultury świderskiej. W okresie tym bardzo nieliczne grupy ludzkie prowadziły koczowniczy tryb życia, przemieszczając się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pożywienia. Zakładano krótkotrwałe obozowiska i po wyczerpaniu się zasobów pożywienia migrowano na sąsiadujące tereny.

Mezolit – środkowa epoka kamienia

Okres mezolitu na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach Chodelki i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania.

Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra” natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną oraz model osadniczy grup ludzkich. Nie dysponujemy z terenów Lubelszczyzny żadnymi danymi dotyczącymi konstrukcji domostw czy też wielkości i rozplanowania obozowisk. Zapewne nie odbiegały one od obiektów znanych z innych obszarów ziem polskich, gdzie stwierdzono istnienie dwóch modeli obozowisk, jedno- lub kilkuszałasowego, zamieszkiwanego przez pojedynczą rodzinę lub grupę 2-3 rodzinną. Owalne lub prostokątne szałas, niekiedy wkopane w ziemię, z jednym lub dwoma ogniskami wewnątrz, budowano w oparciu o konstrukcje żerdziowe przykryte skórą zwierzęcymi, które dodatkowo obciążano na zewnątrz licznymi kamieniami.

Ślady pobytu grup ludzkich z okresu mezolitu na terenie gminy Zakrzówek odkryto na stanowiskach w Bystrzycy, Zakrzówku oraz Zakrzówku-Nowym. Znaleziska te nie zostały przypisane do konkretnej kultury archeologicznej.

Neolit – młodsza epoka kamienna

Najstarszymi kolonizatorami ziem wchodzących w skład Gminy Zakrzówek była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich, która dotarła na obszar dzisiejszej Polski przed ok. 5600 p.n.e. Ludność z terenów południowej Europy przemieszczała się na południu Polski stosunkowo szybko, posuwając się wzdłuż linii Wisły i Warty, zajmując najlepsze gleby nadające się pod uprawę, przede wszystkim urodzajne gleby lessowe południowej strefy obecnych ziem polskich - tu odkryto najstarsze osady, lokalizowane na brzegach dolin rzecznych. Osadnictwo było nietrwale, po wyeksploatowaniu ziemi przenoszono się na nowe tereny. Osady były zasiedlane przez około 15 lat, po czym przenoszono się w nowe miejsca. Do starych siedzib powracano nie wcześniej niż po 45-60 latach. Podstawową jednostką osadniczą był dom-gospodarstwo. Kilka takich domów składało się na osadę, w której mogło mieszkać od 100 do 200 osób przez kilka pokoleń. Wielkość osady mogła dochodzić do 30 ha. Domy miały pokaźne rozmiary. Zbudowane na planie prostokąta, ich długość sięgała 40 m, a szerokość 6-7 m. Konstrukcja budowli opierała się na dębowych słupach wkopanych w ziemię, a przestrzeń między nimi była wypełniona plecionką, uszczelnioną gliną. Całość wraz z dachem podtrzymywał rząd słupów biegnący przez środek domostwa. Pierwsze osady miały charakter otwarty, pozbawiony jakichkolwiek umocnień. Dopiero w późnej fazie rozwojowej zaczęły się pojawiać osady obronne. Osiedla zakładane były na żyznych terasach rzecznych. Na ich skraju zakładano pola otoczone krzewiastymi zaroślami. Uprawiano na nich różnego rodzaju zboża jak: pszenicę płaskurkę, samopszę, orkisz, pszenicę zbitokłosą, jęczmień, proso, groch, soczewicę i mak. Zbierano dzikie jabłka, orzechy, poziomki, czereśnie. Oprócz uprawy zbóż hodowano bydło, owce lub kozy. W późniejszym okresie rozpowszechniła się gospodarka żarowa. Polegała

ona na karczowaniu lasu i wypalaniu go. Żywny popiół zapewniał wystarczająco wysokie plony przez kilka lat. Następnie grupa postępowała tak samo z innym fragmentem lasu.

Na terenie gminy Zakrzówek jak do tej pory odkryto jedno stanowisko związane prawdopodobnie z ludnością reprezentującą przybyszów z południa – Kultury Ceramiki Wstęgowej Rytej w Rudniku Drugim.

Kolejnymi, a zarazem najliczniejszymi kolonizatorami, z którymi wiąże się wprowadzenie gospodarki wytwórczej (rolnictwo, hodowla) na terenach należących obecnie do gminy Zakrzówek jest ludność **kultury pucharów lejkowatych (KPL)**, która reprezentowała już zawansowane rolnictwo i hodowlę udomowionych zwierząt. Nazwa - kultura pucharów lejkowatych - pochodzi od charakterystycznych form naczyń glinianych, których część wylewowa była ukształtowana w formie zbliżonej do lejka. Ludność tej kultury zajmuje szczególną rolę w pradziejach ziem polskich, ponieważ zintensyfikowali oni na masową skalę rolnictwo. Wylesiano ogromne obszary by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Wprowadziła też orkę sprzężajną. Jest to najczęściej występująca kultura archeologiczna wczesnej fazy neolitu. Trwała ona na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e. Ludność tej kultury wytwarzała zawansowane narzędzia krzemienne np. sierpy, siekiery kamienne, motyki rogowe, topory kamienne i rogowe. Wysoko zawansowane było tkactwo o czym świadczą liczne znaleziska ciężarków tkackich. Ponadto zajmowała się wydobywaniem i obróbką na masową skalę krzemienia do wyrobu potrzebnych narzędzi. Z kulturą tą wiążą się też pierwsze w Polsce znaleziska drobnych przedmiotów metalowych – głównie miedzianych.

Z terenu Gminy Zakrzówek mamy potwierdzone 4 stanowiska tej kultury z: Bystrzyca, Majdanu-Grabiny, Studzianek oraz z Sulowa. Oprócz wymienionych na stanowiskach w Majdanie-Grabinie, Rudach Kolonii, Studziankach oraz Zakrzówku natrafiono na materiały należące bądź to do KPL bądź do współwystępującej z wymienioną kulturą, Kulturą Lubelsko Wołyńskiej Ceramiki Malowanej.

Kultura lubelsko-wołyńska (nazywana też kulturą lubelsko-wołyńskiej ceramiki malowanej, kulturą ceramiki wstęgowej malowanej)

Kultura ta należy do najślabiej poznanych kultur neolitycznych w Polsce i znalezisko na stanowisku w Łukowej śladów pobytu ludności tej kultury należy potraktować jako bardzo cenne.

Osadnictwo ludności kultury lubelsko-wołyńskiej skupia się w bezpośrednim sąsiedztwie rzek i strumieni. Najbardziej zwarte zespoły osadnicze występują w dorzeczu Bugu i na skraju Wyżyny Wołyńskiej. Znane z pozostałych ziem Lubelszczyzny osady miały średnicę rzędu 100–200 m. Otaczano je rowami o trójkątnym lub trapezowatym przekroju oraz palisadą; umocnieniami służącymi prawdopodobnie ochronie bydła. Wewnątrz osad znajdowały się niewielkie jamy, zazwyczaj owalne, niekiedy z paleniskiem w środku. Jamy miały zazwyczaj ponad metr średnicy i nie więcej niż metr głębokości. Nie odkryto jak do tej pory śladów naziemnych konstrukcji mieszkalnych. Z terenu Gminy Zakrzówek mamy potwierdzone 4 stanowiska tej kultury na szeregu stanowisk w Studziankach.

Zabytki ludności tej kultury datuje się na pierwszą połowę trzeciego tysiąclecia p.n.e. i ludność tej kultury pojawia się po najstarszym osadnictwie ludności kultury pucharów lejkowatych, a zanikają na rzecz ludności kultury amfor kulistych ok. roku 2500 p.n.e.

Kultura amfor kulistych

Chronologicznie kolejną grupą ludności neolitycznej, reprezentowaną na terenie gminy Zakrzówek na bliżej nie zlokalizowanym stanowisku archeologicznym w Zakrzówku, jest

ludność reprezentująca kulturę amfor kulistych. Także w przypadku nazwy tej kultury, została ona zaczerpnięta od charakterystycznej formy naczyń wytwarzanych i użytkowanych przez jej ludność. Badacze przyjmują, że kultura ta powstała na podłożu kultury pucharów lejkowatych. Nasza wiedza o ludności tej kultury pochodzi przede wszystkim z nielicznych znalezisk grobów, w których wyposażeniu znajdowano głądzone krzemienne siekiery z krzemienia pasiastego. Groby ludności tej kultury z reguły występują na wyniosłościach, bardzo często są to pojedyncze groby, bardzo rzadko więcej niż trzy. Zmarli chowani byli w pozycji skurczonej, podczas gdy ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych w pozycji wyprostowanej. Ponieważ zdarzało się, że wraz z ludźmi grzebano także bydło i inne zwierzęta domowe, wysnuto wniosek, że hodowla odgrywała dużą rolę u ludności tej kultury.

Kultura ceramiki grzebykowo dołkowej

Kolejną kulturą, a właściwie zespołem cech łączących niewielkie grupy ludności zamieszkującej enklawy leśne (nazywana do niedawna kulturą ceramiki grzebykowo dołkowej), łączące tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej z rolnictwem zwane dziś subneolitem lub leśnymi kulturami paraneolitycznymi, datowanymi na okres III i początek II tysiąclecia pne. zostały znalezione na terenie Gminy Zakrzówek na stanowisku w Bystrzycy. Jest to o tyle interesujące że grupy tej ludności egzystowały głównie w Polsce wschodniej i północno wschodniej. Z terenu Lubelszczyzny znanych obecnie i identyfikowanych z tą jednostką niewiele stanowisk.

Kultura ceramiki sznurowej (KCSz)

Okres neolitu zamyka na opisywanym obszarze kultura ceramiki sznurowej. Nazwa pochodzi od charakterystycznego sposobu zdobienia naczyń glinianych odciskami sznura. Posługiwała się już przedmiotami i ozdobami metalowymi (miedź, brąz, srebro i nawet złoto). Społeczność o charakterze, jak się przypuszcza, koczowniczym – pasterskim. Rozpowszechniona szeroko w Europie środkowej i wschodniej. Liczna w Polsce południowej i wschodniej. Okres jej występowania to w przybliżeniu 2800 – 1900 pne. Ludność reprezentująca tę kulturę wypełniła terytoria opuszczane przez społeczności KPL.

Na terenie gminy Zakrzówek jest to dość licznie reprezentowana kultura z przełomu neolitu i epoki brązu – zabytki tej kultury zostały stwierdzone na 5 stanowiskach w Rudniku Drugim, Studziankach i Zakrzówku Nowym.

Epoka brązu

Znaleziska z epoki brązu, szczególnie najstarszych faz tej epoki są w miarę licznie rozpoznane na terenie gminy Zakrzówek. Na ślady najwcześniejszych osadników związanych z ludnością **kultury mierzanowickiej** z wczesnego okresu epoki brązu natrafiono na stanowisku archeologicznym w Majdanie-Grabinie. Na ślady osadników związanych z kolejną grupą ludnością z okresu z wczesnego brązu, **kultury trzcienieckiej** (około 1900 -1000 p.n.e) natrafiono na 4 stanowiskach na terenie gminy w Bystrzycy (na 3 stanowiskach) oraz na stanowisku w Sulowie. W niedalekiej odległości od gminy Zakrzówek znajduje się zespół bogatych stanowisk, od których kultura czerpie swoją nazwę (tak zwane stanowisko eponimiczne) w Trzcincu. To właśnie w okolicach Trzcínca, Dratowa, Żmijowisk i Kosiorowa ksiądz Antonii Chotyński pod koniec XIX w. dokonał odkryć materiałów tej kultury, które wybitny polski archeolog prof. Józef Kostrzewski z Poznania nazwał „kulturą trzcieniecką”. Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemieniowymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie

rolnictwem, to jest uprawą roli oraz głównie hodowlą. Nie gardzono także tradycyjnymi sposobami zdobywania pożywienia, to jest łowiectwem i zbieractwem. W obrządku pogrzebowym ludności kultury trzcinieckiej obok grobów szkieletowych, wśród których nie stosowano szczególnych zasad ułożenia zmarłego w grobie, stosowano ciałałpalenie. Spalone kości składano bądź to bezpośrednio do jam ziemnych (groby ciałałpalne jamowe) jak i do popielnic. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Bardzo nieliczne na terenie gminy Zakrzówek reprezentowane są stanowiska ludności **kultury lużyckiej**. Znaleźiska zabytków przypisywanych ludności tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałałpalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdują się liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są grodziska tej kultury. Na terenie gminy Zakrzówek na ślady osad ludności tej kultury natrafiono w Studziankach oraz w Sulowie. Rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z frekwencją materiału zabytkowego, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę”, co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca.

Okres Wpływów Rzymskich i Wędrówek Ludów .

Z terenu gminy Zakrzówek pochodzi 5 znalezisk z tego okresu, zamykającego się w przedziale czasowym III wieku pne do V wieku naszej ery i żadne z tych znalezisk nie zostało przypisane do konkretnej kultury archeologicznej. Wszystkie znaleziska pochodzą ze stanowisk na terenie Zakrzówka. Znamy niewiele osad ludności kultury przeworskiej, zaś wiedzę czerpano głównie z badań obiektów sepulkralnych, to jest cmentarzysk. Geneza tej kultury jest nie jednoznaczna. Powstała prawdopodobnie na bazie kultury pomorskiej okresu lateńskiego. Tworzyły ją plemiona zaliczane przez starożytnych autorów do, między innymi ludów germańskich. Dla terenów Polskich mieli to być Wandalowie. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują że, ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleźiska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Okres ten jest nierozzerwalnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej. Najstarsze znaleziska z terenu gminy Zakrzówek pochodzą z Łukowej gdzie na 2 stanowiskach z okresu wczesnego średniowiecza rozpoznano ceramikę datowaną na

VII-X i VIII-X w., pozostałe stanowiska z późniejszych wieków wczesnego średniowiecza odkryto praktycznie w każdej miejscowości na terenie gminy. Jak wspomniano we wstępie tego rozdziału, stanowiska z tego okresu należą do dość licznie reprezentowanych na terenie gminy. W okresie tym dominowały osady otwarte w formie mniejszych lub rozległych osad, niekiedy wzmocnionych ostrokołem.

Ślady archeologiczne w postaci fragmentów ceramiki związane z późniejszym osadnictwem po XV w. są jak do tej pory nieliczne, co jest związane z metodologią wykonywania badań AZP w tamtym okresie. Stanowiska te są związane z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe jednostki tworzące majątki szlacheckie zaliczane do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisаныmi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym. Informacje zostały zaczerpnięte między innymi z pracy Nazwy miejscowe Polski pod redakcją Kazimierza Rymuta oraz internetowej wersji Słownika Historyczno-Geograficznego Ziem Polskich w Średniowiecza (<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php>).

Bystrzyca

nazwa po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1277 jako *Bystricha*, z 1375 *Bistrzicza*. W 1531 w powiecie lubelskim, w 1533 urzędowskim, wieś w parafii Kielczewice.

W dokumencie z 1445 r. wieś graniczy z Kielczewicami: Mesznym Dołem i Kobylińskim Dołem do Gałęzowa, w dokumencie z 1447 r. z Batorzem i Pickowicami, w dokumencie z 1456 r. ze Studzionkami i Wołą Batorską, w dokumencie z 1457 r. z Rudnikiem, 1459 z Gałęzowem i Rudnikiem, 1470/80 z Kielczewicami, Wilkołazem, Gałęzowem, Studzionkami, Wołą Batorską.

Własność opactwa cystersów w Koprzywnicy z nadania komesa Pawła z Samborca w powiecie sandomierskim z rodu Awdańców. W 1277 r. Bolesław Wstydlivy potwierdza klasztorowi posiadanie Bystrzycy i Sułowa. Uwalnia ich mieszkańców od poradnego, stróży, narębu, powozu, krowy, owcy, szynki, od psiarzy i piekarzy, od przewozu, także rycerskiego, budowy grodów z wyjątkiem sandomierskiego, od wypraw wojennych z wyjątkiem napadu nieprzyjaciół, od opola, sądownictwa z wyjątkiem księcia i wojewody. Wszelkie sprawy między mieszkańcami łącznie z mężobójstwem rozsądzić miał klasztor. W 1284 r. Leszek Czarny powtarza przywilej z r. 1277. W dokumencie z 1375 tenutariusz (starosta niegrodowy) Sławko Bończa, z 1383 r. Gniewosz z Dalowic przyjmuje w dożywocie spust, wsie Bystrzycę, Rciszyn i Sulów celem melioracji. W dokumencie z 1413 Jan XXIII (anty)papież potwierdza klasztorowi w Koprzywnicy posiadanie między innymi wsi Bystrzyca i Sulów. W 1456 r. Kazimierz Jagiellończyk oświadcza, że na podstawie przedłożonych mu przywilejów książąt Bolesława i Leszka mieszkańcy wsi Bystrzyca, Sulów i Zakrzów są wolni od powinności na rzecz zamku lubelskiego. W 1460 Jan Szczekocki, starosta lubelski zaświadcza, że kmiecie z wsi Bystrzyca, Rudnik i Sulów wolni są od zwożenia drewna, budowy mostów i innych prac na rzecz zamku lubelskiego.

W dokumencie z 1444 r. wymieniono staw i młyn klasztorny, w którym zobowiązani są mleć kmiecie z Reiszyna i Rudnika. W 1470-80 we wsi folwark, 30 łąnów kmiecych, młyn z 1/2 łąna, 3 karczmy z półłankami, 1 karczma i 3 zagr. bez ról, 4 stawy, 2 kmieci z barciami. Kmiecie pańszczyzny nie robią, obsiewają i zbierają po 2 korce na wiosnę i 2 na oziminę, płacą po 1 wiardunku, dają podwoły do Koprzywnicy, oraz po 2 kury, 10 jaj, 1 ser, królowi wołu i po 2 korce owsa. Zagrodnicy nie płacą, odrabiają po 1 dniu. W dokumencie z 1531 r. pobór podatku łącznie z Sułowem i Zakrzowem z 12 1/2 łąna i młyna; w 1533 z 14 ł., młyna o 2 kołach.

- Góry** Kolonia, dawniej wieś. Pierwsza wzmianka w dokumentach w 1899 r. w *Catalogus universi clen saecularis et regularis Dioecensis Lublinensis Anno Domini 1870. Lublini; Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri... Dioecensis Lublinensis Anno Domini 1899. Lublini.*
- Józefin** Pierwsza wzmianka w dokumentach w 1877 r. w *I. Zinberg, Skorowidz Królestwa Polskiego czyli Spis alfabetyczny miast, wsi, folwarków... I-II. Warszawa 1877.*
- Lipno** Kolonia, dawniej wieś. Pierwsza wzmianka jako *Lipne* w dokumentach w 1899 r. w *Catalogus universi clen saecularis et regularis Dioecensis Lublinensis Anno Domini 1870. Lublini; Catalogus ecclesiarum et utriusque cleri... Dioecensis Lublinensis Anno Domini 1899. Lublini.*
- Majdan-Grabina** Występuje po raz pierwszy na mapie z 1801 r. jako *Skotniki Maydan*, wieś wówczas ogromna, bo licząca 107 domów, otoczona dokoła starym lasem. W 1805 r. odnotowano ją jako *Skotnik vulgo Maydan nova villa*, co oznaczało, że wieś powstała niedawno przed spisaniem wizytacji. We wsi tej był kościół fundacji opata koprzywnickiego, Krzysztofa Skotnickiego, od którego nazwiska prawdopodobnie pochodzi jej nazwa. Nazwa ta nie utrzymała się jednak długo, bo już w 1827 r. zapisano *Majdan Grabina*, z kolei w 1884 r. występuje zapis *Majdan Zakrzowiecki inaczej Skotnik zwany*. Określenie *Majdan Zakrzowiecki* pojawiło się jeszcze w 1877 r. i pochodziło chyba od siedziby parafii do której ta wieś należała - Zakrzówka. Na mapie z końca XIX w. dalej był *Majdan Skotnik*, zaś w wykazie z 1899 r. aż trzy nazwy: *Skotnik vel Majdan vel Grabina*. Tylko *Majdan* w gm. Zakrzówek występuje w 1905 r., zaś w 1921 r. wieś *Majdan* oraz kolonia *Majdan-Grabina*, podobnie w l. 1933 i 1967. W 1970 r. ponownie cała wieś nazywała się *Majdan Grabina*, tak też w 1978 r.
- Rudnik** Wieś występuje już w falsyfikacie z XIV w. Z 1444 r. pochodzi informacja o sprzedaży sołectwa w Rudniku oraz zamierzonym zagospodarowaniu 50 łąnów. Rudnik notowany jest w 1459 r. oraz u Długosza. Dzisiejszy Rudnik w 1563 r. zanotowano w parafii Kraśnik jako *Rudniczek*, podobnie w 1580 r., zaś w 1626 r. w parafii Kiełczewice. *Rudniczek* występuje

ciągle w rejestrach z XVII i XVIII w. W 1827 r. zwie się już Rudnik Zakrzowiecki, zapewne od siedziby gminy. Od 1870 r. ponownie tylko Rudnik. Obecnie nosi nazwę Rudnik Pierwszy, obok którego leży Rudnik Drugi.

Studzianki

nazwa po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1466 jako *Studzonky*, w 1470-80 jako *Studzanky*. Wieś szlachecka, w 1466 dziedzic Jan Rabsztynski [Tęczyński] z Kraśnika. Granice z Bystrzycą, Pickowicami, Rciszynem, Rudnikiem, Sułowem, Zakrzowem. W 1474 dziedzic Jan Rabsztynski (Tręczyński), granicę z Pickowicami stanowi droga z Bystrzycy do Pickowic. W dokumentach z lat 1470-80 granice z Bystrzycą, Rudnikiem, Sulowem, Zakrzowem. W 1529 dziesięcina pieniężna biskupowi w 1531 pobór łącznie z wsią Stawce.

Sulów

nazwa po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1277 r. jako *Sulicechow*, w 1284 r. *Sulichechow*, w 1388 r. *Suleczechow*, w 1413 r. *Sulow*. Granice: w 1421 r. z Rudniczkim, 1424 na granicy z Zakrzowem staw na rzece Bystrzycy powierzchni 1 1/2 łana, 1443 z Blimowem i Potokiem, 1452 z Blinowem, 1454 ze Stróżą, 1466 ze Studzionkami i Wołą Batorską, 1470-80 z Blinowem, Kraśnikiem, Stróżą, Studzionkami, Wołą Batorską i Zakrzowem. Własność klasztoru koprzywnickiego z nadania komesa Pawła z Samborca. W dokumentach z lat 1470-80 nie wymieniano folwarku, 28 łany kmiece, 3 zagrodników, młyn z 1/2 łana. Kmiecie pańszczyzny nie robią, dają podwoły aż do Koprzywnicy oraz m. in. wołu, płacą po 1 wiardunku, zasiewają na wiosnę i na ozimie po 2 korce. Zagrodnicy odrabiają 1 dzień w tygodniu, czynszu nie płacą. W dokumentach z lat 1470-80 sołectwo z 4 1/2 łanami, 2 karczmami i stawem na rz. Bystrzycy.

Sulów

nazwa po raz pierwszy pojawia się w dokumencie z 1424 r. jako *Zakrzow*, w 1456 r. jako *Zakrzyow*. Własność klasztoru koprzywnickiego. Pod datą 1277 wzmiankowany w falsyfikacie przywileju Bolesława Wstydlwego, ale nie wymieniony w autentycznych przywilejach. W 1424 r. konwent koprzywnicki powierza szlachcicowi Janowi Siemi z Gołębiowa ponowną lokację wsi Zakrzówek w lasach po obu brzegach rz. Bystrzycy, od Rzeszuskiego stoku do Lipowego dołu i Rciskiego stoku. Nadaje mu sołectwo z 4 łanami oraz 5 łanami, za które sołtyska Świętochna wypłaciła konwentowi 70 grzywien, które to łany położone są od rz. Bystrzycy naprzeciw lasu Stroszow, w stronę w Targowisko i Bystrzyca, graniczą zaś z 2 łanami sołtysimi. Las Stroszow zastrzega się dla konwentu. Piąty łan zakupny leży po drugiej stronie rzeki, za folwarkiem sołtysm w stronę wsi Stróża i Bystrzyca. 4 łan rezerwuje się dla klasztoru, 1 dla kościoła, jeśli zostanie zbudowany, 1 na skotnicę (pastwisko) nad rzeką. Nadają 2 stawy, jeden na rz. Bystrzycy, gdzie sołtys wybuduje młyn i stępy, w którym to młynie kmiecie z Zakrzówka będą mieć obowiązek przemiału, młynarz zaś posiadać będzie dom z ogrodem na nawsiu; drugi w Rciskim stoku. Wzmiankowany staw klasztorny koło Lipnego dołu. Sołtys ma prawo urządzić 2 karczmy z ogrodami na nawsiu, na swoich rolach, lub na obszarach, oraz 1 zagr., którego już osadził k. swego dworu. Zezwalają na

posiadanie jatki chlebnej i rzeźniczej, krawca, szewca i kowala. Wolnizna lat 20. Czynsz od kmieci 1 wiardunek, za dziesięcinę. 6 szerokich groszy na stację królewską, lub klasztorowi, 2 korce owsa, 2 kury, 20 jaj, 1 ser. Kmiecie z łąnu winni na rolach klasztornych zasiać po 2 kor. jare i 2 ozime ziarnem klasztornym, zżąć i zwieźć, kosić rocznie 2 kosami [wzgl. sierpami] 1 dzień, 1 dzień pracować przy sianokosach, odwozić co trzeba wozem do Wisły. Sołtys otrzyma 1/3 dochodów z kar i 1/6 z czynszów. Własnym kosztem winien jeździć w interesach klasztoru raz do Lublina i raz do Koprzywnicy, płacić plebanowi za dziesięcinę 1 wiardunek szerokich groszy lub 8 skojców drobnej monety, stawać na pospolite ruszenie na koniu wartym 120 groszy lub 3 grzywny. W dokumencie z 1451 występuje Świętochna żona Siemi z Zakrzówka, w 1459-61 wdowa. W dokumencie z 1454 granice ze Stróżą. W 1457 r. klaszt. odnawia Mikołajowi Siemi przywilej z 1424 r. wzmiankując, że klaszt. urządził nowy staw k. Lipnego dołu na rz. Bystrzycy, z którego woda zalała łąkę i młyn sołtysa w Zakrzówku. Celem lokacji nowej wsi zwanej Rciszyn i sołectwa klasztor przejmuje od sołtysa w Zakrzówku łąkę w Rudniku i cz. rz. Bystrzycy od Rzeszuskiego stoku do Lipnego dołu i z drugiej strony rzeki naprzeciw Rzeszuskiego stoku do Rudnika. W 1466 r. sąd polubowny przysądza w/w klasztorowi dziesięcinę z nowizn w Zakrzówku.

Dzieje dzisiejszego województwa lubelskiego we wczesnym średniowieczu ściśle związane są z plemionami Lędzian, Dulebów, Bużan (wspominał o nich Geograf Bawarski) i Wołynianami (wymienionymi przez Nestora w *Powieści minionych lat*). Przyjmuje się, że Dulebowie, Bużanie i Wołynianie byli jednym plemieniem, które w różnych okresach różnie nazywano i którzy od wschodu graniczyli z Lędzianami, zajmującymi teren międzyrzecza Wisły i Bugu. W X w. zachodnia część domeny Dulebów została zajęta przez Lędzian, i dalsza historia ziem w tym okresie wiąże się ściśle z rywalizacją o tak zwane Grody Czerwieńskie. Historycy uważają, że do X w. tereny te były pod władzą państwa wielkomorawskiego lub Czechów. Następnie teren ten przeszedł we władanie Mieszka I. Według letopisu Nestora, w 981 r. Grody Czerwieńskie opanował książę kijowski Włodzimierz a w 1018 r. zdobył je Bolesław Chrobry, ale już w 1031 r. przyłączył je do Rusi Jarosław Mądry, i w ten sposób weszły one w skład silnego Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. Ziemie te to tereny pogranicza, na którym dwa kształtujące się państwa feudalne Polski i Rusi toczyły walkę. W 1240 r. tereny te zostały dodatkowo spustoszone najazdem tatarskim.

Historia osadnictwa zaobserwowana w źródłach pisanych dotyczących osad w gminie Zakrzówek powiela się także w przypadku pozostałych terenów województwa lubelskiego. Niewiele jest źródeł historycznych zwłaszcza do końca XIV w. ale pośrednio historycy wysuwają przypuszczenia, że w II i III ćwierci XIV w. szczególnie dotkliwe były zniszczenia spowodowane walkami z Litwą o opanowanie Rusi południowo-zachodniej. Doskonałe źródło do poznania najwcześniejszych dziejów Polski, jakim jest *Liber beneficiorum* Jana Długosza (powstałe w latach 1470 – 1480), w którym podawano dane dotyczące świętopietrza (denar od łebka dla papieża – stąd świętopietrze) w odniesieniu do każdej osady, ma w przypadku Lubelszczyzny największe braki. Wieś Zakrzówek została założona na prawie polskim między rokiem 1284 a 1360, na terenie dóbr zakonu cystersów z Koprzywnicy, koło Sandomierza. W sąsiedztwie zostały założone kolejne wsie klasztorne Rudnik i Rciszyn. W dniu 7 maja 1388

r. Gniewosz z Dalewic (pod Krakowem) otrzymał w dożywotnie posiadanie od cystersów koprzywnickich wsie Bystrycę, Rcszyn i Sulów. Jednym z powodów miało być zagospodarowanie tych zalesionych i podmokłych terenów, które prawdopodobnie były zniszczone najazdem tatarskim i wymagały ponownej lokacji, tym razem na prawie niemieckim. Gniewosz nie poradził sobie z doprowadzeniem do zagospodarowania wymienionych miejscowości i król Władysław Jagiełło, korzystając z przysługującego mu prawa konfiskaty upadających majątków w dniu 22 lipca 1400 r. przejął w posiadanie – na okres swojego życia – Bystrycę, Rcszyn i Sulów. Według historyków, jednym z powodów takiej decyzji króla była chęć zapewnienia miejsc stacji, czyli miejsc postojowych na trasie licznych podróży i lustracji króla w kierunku na Ruś oraz na Litwę. Król Jagiełło znany był z niezwykle licznych podróży, podczas których nie korzystał z postojów u szlachty, rzadko w dobrach kościelnych i zawsze korzystał ze stacji królewskich. Miało to także swoje uzasadnienie w kosztach, ponieważ król podróżował z liczną świtą. Jest pewne, że taką stację posiadał w Bystrzycy, gdzie nie tylko zatrzymywał się podczas podróży ale także chętnie polował, o czym świadczą liczne źródła i wydane dokumenty. W 1424 r. konwent koprzywnicki powierzył sołtysowi Janowi Siemi z Gołębiowa ponowną lokację Zakrzówka na prawie magdeburskim, sankcjonując dominującą rolę względem pozostałych wsi w okolicy. Z drugiej połowy XV w. pochodzą także pierwsze informacje o wsi Studzianki, stanowiącej własność szlacheckiej rodziny Tęczyńskich.

Najpełniejsze dane dotyczące osadnictwa interesujących nas terenów przynoszą późniejsze źródła o charakterze fiskalnym: *Liber Retaxationum* z 1529 r. i Rejestry poborowe z lat 1531 i 1533. Nieocenionym źródłem wiedzy o mieszkańcach są księgi metrykalne. Postanowienia Soboru Trydenckiego (1543-1546) nakazały, aby księgi zawierały imię dziecka, datę chrztu, imiona rodziców, imiona rodziców chrzestnych i imię szafarza chrztu. Nakaz ten wprowadzono w 1593 przez synod diecezjalny krakowski. Dzięki temu księgi stanowią jedne z głównych źródeł historycznych w badaniach demograficznych, genealogicznych, socjologicznych czy też dotyczących nazewnictwa.

W XIV w. nastąpiły pierwsze lokacje miast. W 1317 r. nastąpiło nadanie przywileju lokacyjnego dla Lublina przez Władysława Łokietka. Sam Kraśnik, należący do dóbr królewskich powstał w połowie XIII w. a pierwszym znanym właścicielem jest Dymitr z Goraja. W 1377 r. Ludwik Węgierski nadaje miastu prawa magdeburskie oraz nadaje Kraśnik Iwanowi i Dymitrowi Gorajskim, w latach 1405-1563 miasto pozostaje we władaniu rodu Tęczyńskich. W tym samym czasie co Kraśnik lokację na prawie magdeburskim uzyskuje także Urzędów. Województwo lubelskie zostało utworzone w 1474 r. przez króla Kazimierza Jagiellończyka. Wcześniej ziemie te należały do województwa sandomierskiego. W przeciwieństwie do większości województw staropolskich, które jako jednostki podziału administracyjnego powstały z XIII wiecznych księstw dzielnicowych, województwo lubelskie powstało na drodze stopniowego wyodrębniania się z województwa sandomierskiego. Podczas panowania Kazimierza Jagiellończyka ziemia lubelska posiada osobnego starostę, sędziego, chorążego, wojskiego pomimo formalnej przynależności do województwa sandomierskiego, a w połowie XV w. posiadała już pełną hierarchię urzędniczą, co prawda bez wojewody, który pojawia się w 1474 r. Ustalone wówczas granice województwa lubelskiego trwały niezmienione do rozbiorów Polski. Przyczyny wyodrębnienia się samodzielnego województwa lubelskiego upatruje się między innymi w eksplozji demograficznej i gospodarczej ziemi lubelskiej do tej pory wyniszczanej wojnami, a po unii jagiellońskiej z Litwą ziemia lubelska znalazła się w bezpiecznym środku wielkiego państwa. Powstałe w 1474 r. województwo objęło powiat lubelski, który wkrótce wchłonął powiaty wawolnicko-kurowski, parczewski i urzędowski, do

którego należał Kraśnik oraz ziemie dzisiejszej gminy Zakrzówek. W XV wieku wyodrębniły się sądy ziemskie jako sądy w sprawach cywilnych dla stanu szlacheckiego. Okręgi sądowe nazywano powiatami – ponieważ sądy ziemskie nie miały stałych siedzib, ale dokonywały objazdów całego terytorium zatrzymując się na pewien czas w znaczniejszych ośrodkach i właśnie te ośrodki utworzyły powiaty a sama nawa wywodzi się od „dnia wietnego”, czyli wiecu – zgromadzenia sądowego. Pierwsze sejmiki szlacheckie nowopowstałego województwa lubelskiego odbyły się w Urzędowie, a od 1532 r. odbywały się w Lublinie. Najmniejszą jednostką podziału administracyjnego kraju była parafia i stan ten utrzymał się aż do czasu zaborów. W administracji kościelnej województwo lubelskie należało w czasach nowożytnych do łacińskiej diecezji krakowskiej (metropolia gnieźnieńska). Wśród mniejszości wyznaniowych dominowali Żydzi (m.in. gminy w Lublinie, Parczewie, Łukowie, Kocku). W Bełżycach oraz Piaskach pod Lublinem mieszkały zorganizowane społeczności protestanckie.

Rozwój gospodarczy Ziemia Lubelska zawdzięczała szlakom kupieckim, które przezeń przebiegały na przełomie XII i XIII przez ziemie wschodnie, ciągnął się szlak, który łączył handel arabski z Europą Zachodnią. Jego znaczenie jeszcze bardziej wzrosło po niszczących najazdach mongolskich. Natomiast w wieku XV znaczenia nabral szlak kupiecki Wrocław – Lublin – Lwów, który konkurował ze starszą drogą handlową Wrocław – Kraków – Lwów. Szlak omijający stołeczny Kraków na korzyść Lublina miał charakter europejskiej drogi kulturowej. W 1450 r. oraz 1454 r. król polski Kazimierz Jagiellończyk wystawił dokumenty, w których zezwolił kupcom jeździć z Rusi do Wrocławia. Wskazał w nich trasę pomiędzy Śląskiem a Lwowem: Bolesławiec – Wieluń – Brzeźnica – Radomsko – Przedbórz – Żarnów – Opoczno – Skrzynno – Radom – Zwolen – Kazimierz – Lublin – Krasnystaw – Hrubieszów. W 1455 r. polecił urzędnikom respektować swobodę podróżowania nią wobec wszystkich kupców. Dokumenty te zapoczątkowały międzynarodową karierę nowego szlaku handlowego, łączącego najważniejsze ośrodki Śląska (wówczas w Królestwie Czeskim) oraz Rusi (w granicach Królestwa Polskiego). Trakt Wrocław – Lublin – Lwów wykorzystywali kupcy do prowadzenia handlu: sukmem, wołami, woskiem, futrami. Na otwarciu drogi radomsko-lubelskiej, która umożliwiała omijanie uciążliwego składu w Krakowie, zyskali przede wszystkim mieszkańcy lubelscy. Dzięki dogodnemu położeniu miasta oraz przywilejom królewskim, stali się pośrednikami w wielkim handlu, zwłaszcza podczas jarmarków. Na szlaku bogacili się również kupcy z Wrocławia, utrzymujący żywe kontakty z Europą zachodnią, jak również kupcy ze Lwowa, uczestniczący w handlu wschodnim. Trakt łączący Wrocław i Lwów za pośrednictwem Lublina odgrywał międzynarodową rolę i umożliwiał wymianę kulturową pomiędzy cywilizacją łacińską i bizantyńską, a więc Zachodem i Wschodem Europy. Okres od XV do połowy XVI w. to szczytowy okres rozwoju zwłaszcza Lublina jako stolicy województwa i ziem sąsiadujących.

W XVI wieku opat koprzywnicki, Mikołaj Luboracki, ufundował drewnianą świątynię w Zakrzówku, i w 1592 r. kościół ten miał wydzielony okręg, obejmujący miejscowości Bystrycę, Rudnik, Sulów i Zakrzówek z parafią w Kraśniku. Niedługo po tej dacie, bo z 1603 r. pochodzą pierwsze informacje o istnieniu parafii w Zakrzówku.

Od czasu podpisania Unii Lubelskiej (w 1569 r.) województwo zaczęło odgrywać znaczącą rolę polityczną. Lublin był miejscem obrad sejmików oraz od chwili utworzenia Trybunału Koronnego (w 1578 r.) stał się również stolicą sądową dla całej Małopolski. Nastąpił znaczny rozkwit miast, rozwój handlu i rzemiosła oraz wzrost liczby ludności. Tworzyły się wielkie majątki rodów magnackich m.in. Zamoyskich, Czartoryskich, Potockich, Firlejów, Tarnowskich. Kwitła kultura i sztuka, np. renesans lubelski - popularna odmiana stylu

renesansowego w architekturze sakralnej, która objęła zasięgiem swojego występowania obszar od Grodna aż po Kalisz.

Druga połowa XVII w. rozpoczyna okres upadku gospodarczego ziem województwa lubelskiego, a początkiem jest powstanie Chmielnickiego w 1648 r., które kończy okres prosperity Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a rozpoczyna kilkudziesięcioletni okres wojen z Kozakami i Tatarami (1648-1654), Rosjanami (1654-1656), Szwedami (1655-1656), Węgrami (1657) i Turkami, w czasie których zarówno Korona jak i Litwa poniosły duże straty ludnościowe i materialne. W wyniku działań wojennych oraz przemarszu wojsk ucierpiały zarówno dwory jak i własność włościańska. W XVII w. zanotowano w Polsce jedynie 32 dni pokoju. Do ponownego wyniszczenia tych ziem doszło podczas III wojny północnej (1700-1721) oraz pod koniec wieku XVIII podczas insurekcji kościuszkowskiej. Doprowadziło to do wyludnienia miast i wsi, upadku rzemiosła i handlu.

Po trzecim rozbiórce Polski w 1795 r. ziemie dzisiejszej gminy Zakrzówek znalazły się w zaborze austriackim a Kraśnik wszedł w skład dystryktu urzędowskiego. Po likwidacji powiatu urzędowskiego ziemie te znalazły się na okres kilku lat w powiecie józefowskim w prowincji Galicji Zachodniej, a Lubelszczyzna została podzielona na 6 cyrkułów i tereny gminy Zakrzówek znalazły się w 1803 r. w cyrkułe lubelskim. Na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego z 1809 r. ziemia lubelska i Kraśnik zostały włączone do Księstwa Warszawskiego, dekretami z 1810 roku po raz pierwszy w historii powołano do życia powiat kraśnicki z Kraśnikiem jako siedzibą nowo utworzonego powiatu - jednego z dziesięciu powiatów Departamentu Lubelskiego w Księstwie Warszawskim. W 1815 powiat włączono do Obwodu Zamojskiego z siedzibą w Janowie Ordynackim (obecnie Janów Lubelski), sam zaś Kraśnik pozostawał do 1866 r. w Ordynacji Zamoyskiej.

Zakrzówek i Bystrzyca na początku XIX w. mapie płk. Antona Mayer von Heldensfeld, tzw. mapie Heldensfelda

Po stłumieniu powstania listopadowego carat przeprowadził szereg zmian administracyjnych, i tak w 1842 roku w miejsce obwodów zostały powołane powiaty i ponownie powołany został powiat kraśnicki z siedzibą w Kraśniku. Całe Królestwo Polskie zostało podzielone na 5 guberni, a powiat kraśnicki wszedł w skład obwodu zamojskiego i wydzielonego z niego okręgu janowskiego. W 1819 r. klasztor cysterski w Koprzywnicy uległ kasacji a jego dobra zostały zakupucone przez księcia Adama Czartoryskiego. W 1847 r. w Zakrzówku uległ spaleniemu drewniany kościół, w którego miejsce w latach 1851-53 wybudowano murowaną świątynię.

W 1875 r. Towarzystwo Akcyjne Cukrowni „Zakrzówek” wybudowało pierwszą na terenie guberni lubelskiej wielkoprzemysłową cukrownię. Cukrownia prowadziła działalność do 1887 roku, kiedy to z powodu niedoboru surowca, ponoszonych z tego tytułu dużych strat oraz rosnącego zadłużenia upadła. W 1891 r. Bank Państwa sprzedał Cukrownię „Zakrzówek” pochodzącemu z Kijowa kupcowi Markusowi Sachsovi, narodowości żydowskiej. Cukrownia funkcjonowała z dobrymi rezultatami do 1915 roku.

Na przełomie XIX i XX w. ludność Gminy Zakrzówek była zróżnicowana pod względem narodowościowym i wyznaniowym. W 1902 r. na placu właściciela cukrowni u zbiegu obecnych ulic Żeromskiego i Kościuszki wybudowano drewnianą bożnicę dla miejscowych Żydów natomiast w 1906 r., wybudowana została cerkiew prawosławna.

Podczas I wojny światowej w 1914 i 1915 roku na terenie tym toczyły się walki z udziałem wielu tysięcy żołnierzy trzech armii. W sierpniu 1914 r., dwie armie austro-węgierskie wykorzystując przewagę mobilizacyjną nad siłami rosyjskimi, ruszyły od południa do natarcia między Wisłą a Bugiem. Najpierw 21 sierpnia 1914 r. przystąpiła do natarcia na kierunku Lublina 1. armia austro-węgierska pod dowództwem gen. Viktora Dankla, która po przebyciu bagnistej strefy rzeki Tanwi, w trzydniowej bitwie pod Kraśnikiem (23-25 sierpnia 1914 r.) zmusiła do odwrotu 4. armię rosyjską gen. Salzy. W tym samym czasie do natarcia na kierunku Zamość-Brześć ruszyła najsilniejsza 4. armia austro-węgierska, dowodzona przez gen. Maurycego v. Auffenberga, tocząc ciężkie walki Tomaszów-Zamość-Tyszowce z oddziałami 5. armii rosyjskiej gen. Plehwego. Ciężkie walki w tym rejonie w dniach 26 VIII-2 IX zwane „bitwą pod Komarowem” zakończyły się znacznym sukcesem Austriaków i tylko przez nieudolność jednego z austriackich dowódców nie doszło do całkowitego okrążenia i zniszczenia armii rosyjskiej. W tym czasie gen. Dankl, mając przed sobą cofające się oddziały rosyjskie, kontynuował natarcie siłami swojej armii w kierunku Lublina, zajmując 30 sierpnia Krasnystaw oraz stację kolejową Trawniki (1 września). Obie armie austro-węgierskie nie wykorzystały swoich zwycięstw pod Kraśnikiem i Komarowem wobec dotkliwych porażek wojsk austro-węgierskich w Galicji Wschodniej i konieczności wycofania na front lwowski 4. armii austro-węgierskiej. 2 września Rosjanie, wykorzystując swoją przewagę, odzyskali rejon Trawniki-Krasnystaw i w ciągu następnego dnia rosyjskie armie przeszły do natarcia na całym swoim prawym skrzydle frontu, mając dwukrotną przewagę nad uszczuplonymi siłami austro-węgierskimi do 9 września wypierając z południowej Lubelszczyzny wszystkie oddziały austro-węgierskie.

Latem 1915 r front wojenny dotarł do Lubelszczyzny w wyniku zdecydowanej ofensywy wojsk państw centralnych, zapoczątkowanej przełamaniem w maju 1915 r. rosyjskiego frontu pod Gorlicami. Oddziały austro-węgierskie osiągnęły południowe granice Lubelszczyzny w końcu czerwca 1915 r. Atakiem między Wisłą a Bugiem dowodził August v. Mackensen. Rosjanie mimo dotkliwych braków amunicji zamierzali bronić za wszelką cenę i wybudowali

szereg umocnionych linii obronnych z rozbudowanymi systemami zapór inżynieryjnych. Armie Mackensena ruszyły do natarcia w pierwszych dniach lipca 1915 r. Najcięższe walki toczyły się od 1-10 lipca w rejonie Kraśnik-Urzędów pomiędzy atakującą 4. armią austro-węgierską i broniącą się 3. armią rosyjską, zwane „drugą bitwą pod Kraśnikiem”. Po kilku dniach ataku straty osobowe w oddziałach austriackich sięgały często 70%. W walkach tych brała również udział I Brygada Legionów, podległa dowództwu 4. armii austro-węgierskiej. 15-16 lipca armie Mackensena ponownie ruszyły do natarcia na dobrze okopane oddziały 4., 3. i nowo utworzonej 13. armii rosyjskiej, osiągając jedynie sukces w postaci zajęcia Krasnegostawu. W dniach 22-23 lipca oddziały austro-węgierskie zdołały częściowo przełamać linię obrony Rosjan, zdobywając po zaciętych walkach Niedrzwicę, Bełżyce i Wronów. Natomiast wydzielona grupa uderzeniowa złożona z siedmiu dywizji niemieckich pod dowództwem gen. Emmicha 29 lipca rozbiła II Syberyjski Korpus i zajęła rejon Biskupice-Trawniki. Cofające się oddziały rosyjskie stawiały zacięty opór, o czym świadczą sierpniowe walki pod Lubartowem i w bagnistej dolinie rzeki Tyśmienicy przed Ostrowem Lubelskim. Ostatnie oddziały rosyjskie zostały wyparte z Lubelszczyzny 18 sierpnia 1915 r. po zdobyciu Włodawy, co było końcem wojny na terenie Lubelszczyzny. Doszło do ogromnych zniszczeń, wywołanych zarówno działaniami wojennymi, jak i celowym podpalaniem wsi i miasteczek przez cofającą się armię rosyjską. Wśród strat, jakie zostały poniesione na terenie obecnej Gminy Zakrzówek należy wymienić zniszczenia kościoła w Zakrzówku.

Po przejściu frontu Lubelszczyzna znalazła się pod okupacją austriacką i weszła w skład utworzonego dnia 1 września 1915 r. Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego z siedzibą w Lublinie a władzę w terenie przejęły c. i k. komendy powiatowe.

Zawarcie 9 marca 1918 r. separatystycznego pokoju w Brześciu Litewskim, między państwami centralnymi (Niemcy, Austro-Węgry i ich sojusznicy) a Ukrainą i Republiką Ludową, na mocy którego cały Wołyń, Chełmszczyznę i Podlasie odstąpiono Ukrainie, chociaż na tych terenach zamieszkiwało jedynie 23,1% Ukraińców spotkało się z olbrzymim sprzeciwem nie tylko społeczności lokalnej ale wywołało gorący sprzeciw na wszystkich ziemiach polskich. Ostatecznie do ratyfikacji traktatu nie doszło, na co wpływ miało nie tyle zgodne potępienie tego aktu przez opinię publiczną, co niewywiązywanie się ukraińskiego rządu Pawła Skoropadskiego ze zobowiązań zbożowych oraz zbliżająca się klęska Niemiec i Austro-Węgier. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości na mocy Ustawy tymczasowej z 2 sierpnia 1919 r., o organizacji władz administracyjnych II instancji, obszar gminy Zakrzówek wraz z całym terytorium powiatu janowskiego znalazły się w granicach województwa lubelskiego.

Krótko po odzyskaniu niepodległości, w 1920 r. pojawiło się nowe, śmiertelne zagrożenie ze strony sowieckich wojsk I Konnej Armii Budionnego, której wcześniej nie udało się zdobyć Lwowa. W sierpniu załoga Zamościa odparła szturm Armii Konnej Budionnego. Przełomową dla bezpieczeństwa miasta okazała się bitwa pod Komarowem 31 sierpnia, w wyniku której armia Budionnego wycofała się na wschód.

Wybuch I wojny światowej i śmierć właściciela cukrowni w Zakrzówku przerwały działalność fabryki. Częściowo zniszczona podczas działań wojennych i austro-węgierskiej okupacji została przejęta przez utworzoną Spółkę Akcyjną, w której dominujący wkład kapitałowy posiadali spadkobiercy – najbliżsi członkowie rodziny Sachsa. Założycielami i głównymi akcjonariuszami Spółki byli: żona przemysłowca – Ernestyna Sachsova, synowie: Elias i Karol Sachs oraz córki: Eleonora z Sachsów Ginsbergowa i Rachela z Sachsów Oldenburgowa. Cukrownia „Zakrzówek” odbudowana i ponownie uruchomiona w 1922 r., prowadziła działalność produkcyjną do 1932 r., tj. do upadku spowodowanego skutkami

ogólnoświatowego kryzysu gospodarczego. W cukrowni zatrudniano od 53 do 74 pracowników stałych i do 500 robotników sezonowych, w większości narodowości polskiej z uwagi na obowiązek przestrzegania szabasu przez ludność żydowską, czyli obowiązku powstrzymywania się od pracy w sobotę, która była dniem pracującym. W 1934 r. na terenie gminy Zakrzówek w rękach żydowskich było 3 z 7 czynnych olejarni, 3 z 4 kaszarni, 2 z 4 piekarni, 1 z 11 młynów, jedyna rzeźnia oraz 6 z 7 zarobkowych przewozów pojazdami konnymi. We wsiach Żydzi posiadali głównie sklepy spożywcze i łokciowe. W Zakrzówku, spośród 55 wszystkich zakładów handlowych, do Żydów należało 43, zlokalizowanych głównie przy ulicy Kościuszki, Marszałka Piłsudskiego, Żeromskiego. Koncentracja sklepów, składów i punktów skupu przy Kościuszki, Piłsudskiego i Żeromskiego była związana z rozmiarami osadnictwa żydowskiego w tej części osady. Miejscowi Żydzi, głównie najubożsi, zajmowali się również handlem obnośnym

Po napaści we wrześniu 1939 r. na Polskę, tereny Rzeczypospolitej zostały podzielone przez dwóch najeźdźców: Niemcy – które zajęły 48,% powierzchni Polski i Związek Sowiecki, który zajął pozostałe tereny. Teren Gminy Zakrzówek został wcielony do utworzonego w październiku 1939 r. Generalnego Gubernatorstwa, w dystrykcie lubelskim, w powiecie janowskim, który w październiku 1942 r. przemianowano na kraśnicki. Tragiczny los spotkał ludność żydowską mieszkającą razem z Polakami od wieków na terenach Polski. W sierpniu 1940 powstało getto w Kraśniku, w którym gromadzono ludność żydowską przed ich wywiezieniem do obozów, gdzie ulegli systematycznej i planowanej zagładzie. Niemcy planowali utworzenie getta także w Zakrzówku. W sierpniu 1941r., burmistrz Zakrzówka Franciszka został zobowiązany do podania szczegółowej informacji o liczbie ludności pochodzenia żydowskiego zamieszkującej na podległym mu terenie i według danych przekazanych 22 sierpnia 1941r przez Radę Żydowską (Judenrat) Zakrzówek miejscowemu Zarządowi Gminy, na terenie planowanego getta mieszkało 266 rodzin żydowskich liczących łącznie 1099 osób, w tym 318 dzieci do lat 14, 162 osoby do lat 20 i 619 osób liczących powyżej 20 lat. W październiku 1942 r. Niemcy wysiedlili żydowskich mieszkańców gminy Zakrzówek do Kraśnika a stamtąd zostali wywiezieni do obozu w Bełżcu. W okresie okupacji niemieckiej miała miejsce tragiczna pacyfikacja Studzianek o świcie 1 maja 1944 r.. Bezpośrednim jej powodem był przejazd przez wieś bandy rabunkowej, ze zrabowaną nocą i ubitą sztuką bydła. Poszkodowany gospodarz o rabunku poinformował Niemców z Kraśnika, a ci wyruszyli w pościg za złodziejami. Zbliżających się do wsi Niemców zauważył mieszkaniec Studzianek i ostrzegął mieszkańców o niemieckiej obławie. Większość ludzi zdążyła się w porę ukryć lub uciec w pole. Ci, którzy się spóźnili zostali zabici, ponieważ Niemcy strzelali do każdej uciekającej osoby. Zamordowano 6 osób, w tym 11 letnie dziecko. Innym tragicznym wydarzeniem w okresie okupacji niemieckiej było zbiorowa egzekucja przeprowadzona na Polakach w dniu 25 października 1943 r. – obecnie miejsce egzekucji upamiętnia pomnik na ulicy Wójtowicza w Zakrzówku – ku czci pomordowanych z rąk hitlerowców. Zwłoki pomordowanych potajemnie odkopano i pochowano w ich rodzinnych miejscowościach. Po wkroczeniu wojsk sowieckich do Polski i wyparciu Niemców z terenów gminy w latach 1944-45 w Studziankach funkcjonowało sowieckie lotnisko polowe.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamenty pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Charakterystyczną cechą kultury ludowej terenów województwa lubelskiego jest położenie na styku Słowian Zachodnich – Polaków i Słowian Wschodnich – Ukraińców (Rusinów), na granicy katolickiego Zachodu i prawosławnego Wschodu. Obszar ten na przestrzeni dziejów był miejscem przebiegającej z różnym nasileniem polonizacji, której narzędziem była między innymi trwająca prawie 300 lat (1596-1875) unia grecko-katolicka. W okresie międzywojennym prawosławna ludność ukraińska w większych skupiskach zamieszkiwała we wschodniej części Lubelszczyzny i stanowiła od 20 do 40% ogółu mieszkańców. Po II wojnie światowej w wyniku repatriacji cała ludność ukraińska wyjechała na tereny dawnego Związku Sowieckiego oraz na ziemie zachodniej Polski („Ziemie Odzyskane”) a w ich miejsce repatriowano Polaków z terenów Związku Sowieckiego. Niestety, ale tradycyjna kultura ludowa ulega coraz szybszemu zanikowi, jeszcze w latach 70-80-tych ubiegłego wieku na terenie powiatu kraśnickiego można było spotkać wciąż będące w użyciu tradycyjne formy w budownictwie jak na przykład zabudowa w formie okólne (okólniki), w której zabudowania gospodarcze były połączone, z wewnętrznym podwórkiem gospodarczym. Ale najszybciej zanikowi ulega dziedzictwo niematerialne, które w formie szczątkowej zostało zachowane i kultywowane głównie poprzez zachowanie obrzędowości zwyczajów dorocznych, tradycji związanych ze świątami kościelnymi oraz silną tradycję patriotyczną, najczęściej manifestowaną poprzez oprawę religijno-patriotyczną świąt państwowych a także świąt kościelnych. Obrzędowość kościelna to także dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne, z nadal żywym zwyczajem przystrajania krzyży i kapliczek przydrożnych oraz śpiewania „majówek”. Na terenie Gminy działają zespoły śpiewacze, wokalnie-instrumentalne, które aktywnie uczestniczą w imprezach

folklorystycznych, festiwalach, konkursach i przeglądach na szczeblu regionalnym jak i ogólnopolskim - i są to:

- Zespół Błękitne Korale,
- Och Baby,
- Sulowiacy,
- Rudniczaki,
- dziecięcy zespół folkowy Koraliki,
- Młodzieżowa Orkiestra Dęta Majdan-Grabina.

Społeczność lokalna jest niezwykle aktywna, o czym świadczy ich udział w inicjatywach społecznych. Mieszkańki Gminy zrzeszają się w Kołach Gospodyń Wiejskich,

Różnorodność historyczno-kulturowa obszaru gminy ma odzwierciedlenie w kultywowaniu tradycji i zwyczajów. Przejawia się to poprzez, między innymi, rozwijanie lokalnego rękodzieła, dbałość o zabytki sakralne i świeckie oraz imprezy promujące produkty lokalne. Na Krajowej Liście Produktów Tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa znajduje się Rudnicki pieróg jaglany wpisany na listę produktów tradycyjnych w dniu 2009-06-18 w kategorii Wyroby piekarnicze i cukiernicze w województwie woj. lubelskim. Krajową Listę Produktów Tradycyjnych utworzono na mocy ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych. Jednym z głównych celów powstania tej listy jest promocja i rozpowszechnianie informacji o produktach wytwarzanych tradycyjnymi, historycznie ugruntowanymi metodami na terenie kraju, po to, aby następnie móc je skuteczniej promować także za granicą. Poniższe informacje zostały przytoczone za stroną internetową <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rudnicki-pierog-jaglany>. Według słownika etymologicznego języka polskiego Aleksandra Brücknera nazwa pieróg wywodzi się z prasłowiańskiego słowa *pir*, oznaczającego biesiadę a zarazem nazwę ciasta obrzędowego. Receptura pieroga z nadzieniem z kaszy jaglanej nie uległa zmianie od pokoleń. Zofia Staniszevska w opublikowanej w czasopiśmie „Wisła” w 1902 r. pracy „Wieś Studzianki, Zarys etnograficzny” – wsi sąsiadującej z Rudnikiem – wśród tradycyjnych potraw wymienia kaszę jaglaną i pierogi jaglane, których receptura przekazywana była w rodzinach od rodziców i dziadków. Dawniej pierogi były wypiekane na specjalne okazje. Podawano je na Boże Narodzenie, Wielkanoc, podczas uroczystości rodzinnych takich jak wesela, chrzciny, a także na żniwa oraz dożynki.

We wspomnianym wyżej czasopiśmie „Wisła” z 1902 r. na stronach 347 i 348 znalazł się ciekawy opis tradycyjnego ubioru ludności z okolic Kraśnika, który przytoczony jest w całości: *Mężczyźni w okolicy Kraśnika, w pow. Janowskim, noszą włosy strzyżone niezbyt krótko, oraz wąsy, z których się chępią; bród nie zapuszczają, a nawet gardzą "brodacami," to też bardzo rzadko można spotkać wieśniaka z brodą. Kobiety pielęgnują włosy i dbają o nie. Dziewczeta noszą warkocze ("kosy"). Mężatki strzygą warkocze i zawijają włosy w kabłąk nakrywając je czepeczkami i chusteczkami. W samym Kraśniku mieszczanie i przedmieszczanie noszą długie kapoty ciemnej barwy, kroju dawnych żupanów, czapki - zimą barankowe okrągłe, lub niekiedy rogatywki, obszyte barankiem. We wsiach pobliskich lud ubiera się w sukmany ciemnobronzowe, długie za kolana, wyszywane sznureczkami, i w czapki także, jak u mieszczan, latem zaś w kapelusze słomiane. Ubiór w szczególności jest następujący: Starsi noszą bieliznę roboty domowej (koszule, gacie), spodnie płócienne, wpuszczone w buty o sięgających do kolan cholewach. Na piersi kamizelka, zwykle sukienna, ciemna, na wierzch sukmana barwy*

ciemnobrunatnej, przepasana w pół ciała paskiem rzemiennym. Mali chłopcy noszą krótkie kapotki ciemne i buty. Chodaków tu nie znają i gardzą temi, co je noszą, nazywając ich "chodaczarzami," "łapciarzami." Kobiety noszą spódnice dość długie, do połowy od kolan do stóp, zwykle jaskrawe, «najczęściej czerwone; na piersiach kaftaniki, zapinane na guziczki (gorsetów używają mało), a z wierzchu okrywają się chustką, derą wełnianą, przeważnie barwy ciemnej, zarzucając ją na głowę. Czepki noszą tylko od wielkiego stroju, i to zwykle. Strojów obrzędowych nie mają, lecz na dni uroczyste biorą ubrania nowsze. Mężczyźni noszą w rękę laski domowego wyrobu. Odzież wyrabiają sobie w domu: kobiety przędą len i szyją bieliznę, sukmany zaś robią krawcy z pobliskich miasteczek. Buty kupują na rynku, przeważnie od żydowskich szewców, czerniąc je w domu sadzami. Przy robocie w polu w dni chłodne mężczyźni noszą kaftany na wacie, zwykle ciemnej barwy, uszyte przez krawców. Zdaje się, że w tych stronach w ubiorze ludu od dawnych czasów nic się nie zmieniło.

Równie ważnym elementem spójności obszaru są wspólne doświadczenia historyczne, świadczące o zaangażowaniu mieszkańców w walkę o odzyskanie niepodległości, ze szczególnym akcentem na historię najnowszej Polski – odzyskanie niepodległości w 1918 r. i walki z bolszewikami oraz tragiczne losy mieszkańców podczas okupacji niemieckiej w latach II wojny światowej. Gmina Zakrzówek posiada także bogaty kalendarz imprez cyklicznych, w których uczestniczy nie tylko społeczność lokalna.

5.2.4. Infrastruktura kultury, oświatowa i turystyczna

Centrum Kultury i Biblioteki (wcześniej jako Gminny Dom Kultury w Zakrzówku oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Zakrzówku)

Gminny Dom Kultury powstał w 2012 r., wcześniej rolę organizatora życia kulturalnego na terenie gminy pełniła Gminna Biblioteka Publiczna, która między innymi rozpoczęła wydawanie „Wieści Zakrzowieckie”. Od 1 czerwca 2021 roku Gminny Dom Kultury w Zakrzówku został połączony z Gminną Biblioteką Publiczną w Zakrzówku. W wyniku połączenia tych instytucji powstało Centrum Kultury i Biblioteki w Gminie Zakrzówek, które mieści się w wielofunkcyjnym budynku w centrum Zakrzówka. Centrum Kultury i Biblioteki (CKiB) jest instytucją samorządową i realizuje zadania w dziedzinie wychowania, edukacji, upowszechniania i ochrony kultury. Jednym z celów CKiB jest również pozyskiwanie i przygotowanie środowiska do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Placówka organizuje życie kulturalne lokalnej społeczności, pomaga w odkrywaniu uzdolnień oraz zaspokajaniu i rozbudzaniu potrzeb kulturowych mieszkańców. W swoim „Programie działania Centrum Kultury i Biblioteki w Gminie Zakrzówek na lata 2021-2024” przedstawiono wizję CKiB, które ma przyczyniać się do rozwoju kultury i amatorskich ruchów artystycznych, zapewniać dostęp do szeroko rozumianej kultury i sztuki, ma być miejscem spotkań i integracji mieszkańców Gminy Zakrzówek szanujących przeszłość, tradycję i historię przekazujących te wartości przyszłym pokoleniom. Centrum Kultury ma także stać się wizytówką Gminy Zakrzówek i stanowić centrum aktywnego życia społecznego z bogatą i ciekawą ofertą kulturalną i czytelniczną wykorzystującą nowoczesne narzędzia, nowe trendy kultury i technologii. Cele główne zostały określone następująco:

- i. dokonanie analizy potrzeb kulturalno-społecznych mieszkańców Gminy Zakrzówek i aktualizacja oferty w oparciu o przeprowadzoną analizę

- ii. poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjnej dla różnych grup wiekowych – między innymi wymieniono tutaj organizację okolicznościowych imprez, współpracę ze szkołami, organizację warsztatów dla Pań z Kół Gospodyń Wiejskich,
- iii. promocja własnych działań, wydawanie publikacji i opracowań popularyzujących Gminę Zakrzówek, unowocześnienie strony internetowej, działalność na portalach społecznościowych – między innymi poprzez kontynuowanie wydawania „Wieści Zakrzowieckich”
- iv. nawiązywanie partnerskich relacji z innymi instytucjami w kraju i zagranicą, współpraca z osobami o różnych zainteresowaniach,
- v. doposażenie oraz zakup sprzętu niezbędnego do profesjonalnej realizacji podjętych zadań; zagospodarowanie i atrakcyjne wykorzystanie terenu wokół budynku Centrum Kultury i Biblioteki w Gminie Zakrzówek,
- vi. pozyskanie środków finansowych z różnych źródeł i programów, funduszy europejskich lub innych źródeł zewnętrznych z przeznaczeniem na rozwój i działania realizowane w Centrum,
- vii. rozwijanie i zaspokajanie potrzeb oświatowych, czytelniczych, informacyjnych, a także upowszechnianie nauki i wiedzy

Centrum Kultury i Biblioteki organizuje i współuczestniczy w różnorodnych imprezach oraz przedsięwzięciach kulturalnych i sportowych. Kalendarz stałych imprez, które organizuje Ośrodek co roku liczy wiele pozycji, z których wymienić należałoby:

- Orszak Trzech Króli (styczeń),
- Gminny Przegląd Kolęd, Pastorałek i Widowisk Kolędniczych (styczeń),
- Koncert Kolęd (styczeń),
- Kiermasz Wielkanocny (kwiecień),
- pokazy kulinarne potraw Wielkanocnych (kwiecień),
- Obchody święta 3 Maja,
- organizacja turnieju „Myśląc Ojczyzna” (maj),
- Święto Mleka i Miodu (lipiec)
- Dożynki Gminne (sierpień) z imprezami towarzyszącymi: konkurs wieńców dożynkowych, degustacja potraw przygotowanych przez Koła Gospodyń Wiejskich,
- Dzień Pamięci (wrzesień),
- Kwestowanie na Cmentarzu Parafialnym w Zakrzówku (listopad),
- organizacja święta 11 listopada,
- Bieg Niepodległości (listopad),
- Koncert Pieśni Patriotycznych,
- kiermasz Bożonarodzeniowy (grudzień),
- Jasełka (grudzień),

Należałoby się zastanowić nad wprowadzeniem do stałego kalendarza imprez uroczystości upamiętniających pacyfikację wsi Studzianki, która miała miejsce podczas okupacji niemieckiej 1 maja 1944 r. z udziałem grup rekonstrukcyjnych, jako żywa lekcja historii cementująca społeczność lokalną Gminy Zakrzówek.

Na terenie Gminy Zakrzówek funkcjonuje 6 szkół podstawowych. Przez wiele lat badaniami nad historią okolic Zakrzówka zajmował się nauczyciel historii dr. Henryk Krawiec

Z inicjatywy społecznej, przy współudziale władz samorządowych na terenie Gminy niezwykle aktywnie funkcjonują dwie instytucje pamięci o charakterze społecznym : Archiwum Społeczne Dawny Zakrzówek i okolice oraz Izba Pamięci i Tradycji Regionalnej w Zakrzówku,

które powstały dla uzupełnienia działań instytucji z terenu Gminy. Obie zajmują się historią lokalną i jej popularyzowaniem wśród mieszkańców gminy. Dzięki tej działalności poszerzyła się wiedza na temat historii lokalnej oraz ochrona pamięci zbiorowej miejscowej społeczności.

Izba Pamięci i Tradycji Regionalnych

W 1995 r., na bazie zbiorów zgromadzonych w liceum w Zakrzówku powstała Izba Pamięci i Tradycji Regionalnych, która od 2018 r. mieści się w budynku starej plebanii przy kościele w Zakrzówku. Ekspozycje muzealne są uporządkowane w działach: numizmatyka, etnografia, militaria, dzieje szkoły, źródła pisane. W Izbie znajdują się wystawy fotograficzne pt. "Ginący świat", "Piękno naszej małej ojczyzny", "Gmina Zakrzówek w fotografii". Wśród zbiorów można obejrzeć m.in. stare wagi, pierwsze żelazka, maszyny do pisania, elementy uzbrojenia, orderzy, mundury, kroniki szkoły. W Izbie odbywają się lekcje historii dla uczniów szkół z terenu Gminy Zakrzówek a także z Kraśnika, Annapola, co pozwala na zapoznanie się młodzieży z tradycją, historią, przedmiotami codziennego użytku z przeszłości, a przede wszystkim z regionem, w którym mieszkają. Obecnie ekspozycja Izby Pamięci składa się z 4 pomieszczeń.

Dawny Zakrzówek i okolice

jest założonym z inicjatywy prywatnej w 2017 r. archiwum społecznym, które od 2020 znajduje się w bazie archiwów społecznych prowadzonych przez Centrum Archiwistyki Społecznej w Warszawie – Centrum Archiwistyki udziela cennej pomocy w postaci webinarium, szkoleń, na przykład w dygitalizacji zbiorów archiwalnych, aspektów prawnych prowadzenia archiwum społecznego. Archiwum społeczne funkcjonuje dzięki zaangażowaniu swojego twórcy, głównie na portalu społecznościowym facebook (<https://www.facebook.com/DawnyZakrzówek/>) popularyzuje szeroko rozumianą historię gminy Zakrzówek, poprzez wpisy na stronie internetowej oraz artykuły w prasie lokalnej przypomina i popularyzuje postaci związane z gminą i historyczne wydarzenia, które miały miejsce na terenie gminy Zakrzówek. W działalności Archiwum aktywnie uczestniczy lokalna społeczność dostarczając na przykład fotografie rodzinne związane z historią Zakrzówka. Archiwum Społeczne Dawny Zakrzówek dysponuje bardzo bogatym zbiorem dawnych fotografii, dokumentujących dawnych mieszkańców Zakrzówka, w tym społeczność żydowską, dokumentacja wystroju kościoła w Zakrzówku z lata 50-60-tych XX w., zdjęcia cukrowni w Zakrzówku, budowę kolejki wąskotorowej do Gałęzowa w 1928 r. Archiwum pozyskuje także wspomnienia i relacje mieszkańców dokumentujące czasy minione, jak na przykład wspomnienia z dzieciństwa na Kresach oraz okresu okupacji niemieckiej Zakrzówka spisała i przekazała jedna z mieszkanki. Archiwum cały czas pracuje nad pozyskiwaniem relacji od osób pamiętających ważne wydarzenia z historii lokalnej.

Dzięki istniejącej infrastrukturze Gmina Zakrzówek daje możliwość zorganizowania aktywnego wypoczynku, istnieje możliwość spływów kajakowych oraz aktywnego wypoczynku nad wodą na Zalewie w Zakrzówku. przez tereny Gminy Zakrzówek przebiegają szlaki turystyczne:

- trasa rowerowa, którą stanowi fragment szlaku „Czarna Perła”, biegnącego od Janowa Lubelskiego do Frampola (w miejscowości Sulów),
- dopuszczony ruch rowerowy po koronie grobli zalewu w Zakrzówku,
- ścieżka dydaktyczna (rowerowa bądź piesza) „Osobliwości przyrodnicze Zakrzówka” mająca 11 km, podzielona na 8 przystanków.

Organizacje pozarządowe oraz prowadzące działalność pożytku publicznego

Gmina współpracuje z organizacjami pozarządowymi (NGO) i przyjmowany jest Program współpracy Gminy Zakrzówek z organizacjami pozarządowymi.

Na terenie Gminy Zakrzówek działają następujące organizacje pożytku publicznego:

- **Koła Gospodyń Wiejskich** – na terenie gminy funkcjonuje 11 Kół i odnosząc liczne sukcesy mieszkanki gminy zorganizowane w ramach Kół Gospodyń Wiejskich w poszczególnych miejscowościach;
- **Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Gminy Zakrzówek;**
- **Stowarzyszenie Społeczności Wiejskiej „Nasza Szkoła”;**
- **Fundacja Mozaika**
- **Gminna Rada Kobiet-Zakrzówek,**
- **Stowarzyszenie dla Rozwoju Wsi Majdan-Grabina,**
- **Ludowy Klub Sportowy „STOK” Zakrzówek,**
- **9 jednostek OSP,**
- **Spółdzielnia Socjalna „Horyzont”,**
- **Spółdzielnia Socjalna „Razem”,**
- **Klub Honorowych Dawców Krwi Polskiego Czerwonego Krzyża im. Św. Walentego,**
- **Stowarzyszenie Ludzi Aktywnych „Razem więcej” w Rudkach**

Zadania, które realizują organizacje pozarządowe motywują mieszkańców Gminy Zakrzówek do udziału w pracach, pobudzają ich kreatywność, umacniają świadomość obywatelską oraz sprzyjają budowaniu wspólnoty lokalnej „Małej Ojczyzny”.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. z 2020 r. poz. 282*), formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków;
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Zakrzówek funkcjonują wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji

administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwale przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.*

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Zakrzówek znajduje się jeden zabytkowy zespół zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków.

Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej. Są to tym samym najcenniejsze element krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Zakrzówek

	MIEJSCOWOŚĆ	NR WPISU, OBIEKT
1.	ZAKRZÓWEK	Wpis do rejestru zabytków nr A/435 z 7.06.1969: - kościół par. pw. św. Mikołaja, 1851-53, nr rej.: A/435 z 7.06.1969 - cmentarz kościelny, nr rej.: j.w.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Z przyczyn bezpieczeństwa zgromadzonych zabytków w programie opieki nad zabytkami nie podaje się szczegółów dotyczących zabytków ruchomych .

5.3.3. Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r. poz. 2067). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r. nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest potrzebna w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości.

W wojewódzkiej ewidencji zabytków powinny się znaleźć wszystkie zabytki znajdujące się na terenie objętym zakresem właściwości danego wojewódzkiego konserwatora zabytków. To istotnie odróżnia wojewódzką ewidencję zabytków od rejestru zabytków. Wpis do rejestru zabytków wywołuje skutki prawne w postaci objęcia danego obiektu ochroną prawną, pozwalającą na ingerencję państwa w konstytucyjnie chronione prawo własności. Rejestr opiera się na zasadzie wyboru, która oznacza, że historyczny obiekt proponowany do indywidualnej ochrony konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków w celu jego zachowania powinien mieć wartości wyższe wobec innych obiektów tego samego typu i ponadprzeciętne. Dzięki

wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej niezależnie od rejestru przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Listę obiektów zabytkowych ujętych w prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, Delegatura w Zamościu przedstawiono w tabeli nr 2 – są to zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zakrzówek. Wszystkie obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji wojewódzkiej posiadają karty ewidencyjne zabytku nieruchomego.

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. z 2020 r. poz. 282*). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kolejnym etapem obowiązku informacyjnego jest obowiązek powstający na etapie wykonywania gminnej ewidencji zabytków. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem na gminy, które zamierzają prowadzić gminną ewidencję zabytków, obowiązek informacyjny o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej

karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków;
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków;
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz.U. 2021 poz. 710*) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków**. W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójcie spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (*Dz. U. z 2019 r. poz. 1886*)

Gmina Zakrzówek posiada Gminną Ewidencję Zabytków, przyjętą Zarządzeniem Wójta Gminy Zakrzówek nr 135/2017 z dnia 27 października 2017 r.

5.4.1. Zabytki nieruchomości ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zakrzówek

Gminna Ewidencja Zabytków jest dokumentem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków).

Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zakrzówek – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 3.

	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	CZAS POWSTANIA	REJESTR ZABYKÓW		INNE FORMY OCHRONY
				NR REJESTRU	DATA DECYZJI	
1.	ZAKRZÓWEK	Kościół parafialny p.w. Św. Mikołaja	1851-53	A/435	07.06.1969	MPZP Uchwała Nr XXXIX/166/2002 z 16.09.2002
2.	ZAKRZÓWEK	Cmentarz kościelny przy kościele parafialnym p.w. Św. Mikołaja	XVI w.	A/435	07.06.1969	MPZP Uchwała Nr XXXIX/166/2002 z 16.09.2002
3.	ZAKRZÓWEK	Drzewostan przy kościele parafialnym p.w. Św. Mikołaja	XVI w.			MPZP Uchwała Nr XXXIX/166/2002 z 16.09.2002
4.	ZAKRZÓWEK	Cmentarz parafialny z kwaterą wojenną	1853 r.			MPZP Uchwała Nr XXXIX/166/2002 z 16.09.2002

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zakrzówek

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i występują także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP stanowi zbiór otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (t.j. Dz. U. 2021 poz. 56) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

Na terenie gminy Zakrzówek znajduje się 337 stanowisk archeologicznych, które zostały ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, z których 332 stanowiska posiada lokalizację w terenie i zgodnie ze stosowaną praktyką ujmowania w gminnej ewidencji zabytków jedynie stanowisk posiadających lokalizację w terenie w gminnej ewidencji zabytków stanowisk archeologicznych Gminy Zakrzówek znajduje się 332 stanowisk archeologicznych. Wszystkie stanowiska ujęte w GEZ Gminy Zakrzówek zostały zweryfikowane pod kątem zgodności z aktualnymi danymi adresowymi, to jest aktualną nazwą miejscowości. Prezentowane w tabeli nr 3 lista 337 (332 ujętych w GEZ) stanowisk zawiera wszystkie stanowiska występujące w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków łącznie ze stanowiskami znanymi z relacji archiwalnych, czyli wcześniejszych odkryć, które podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski nie zostały zlokalizowane w terenie.

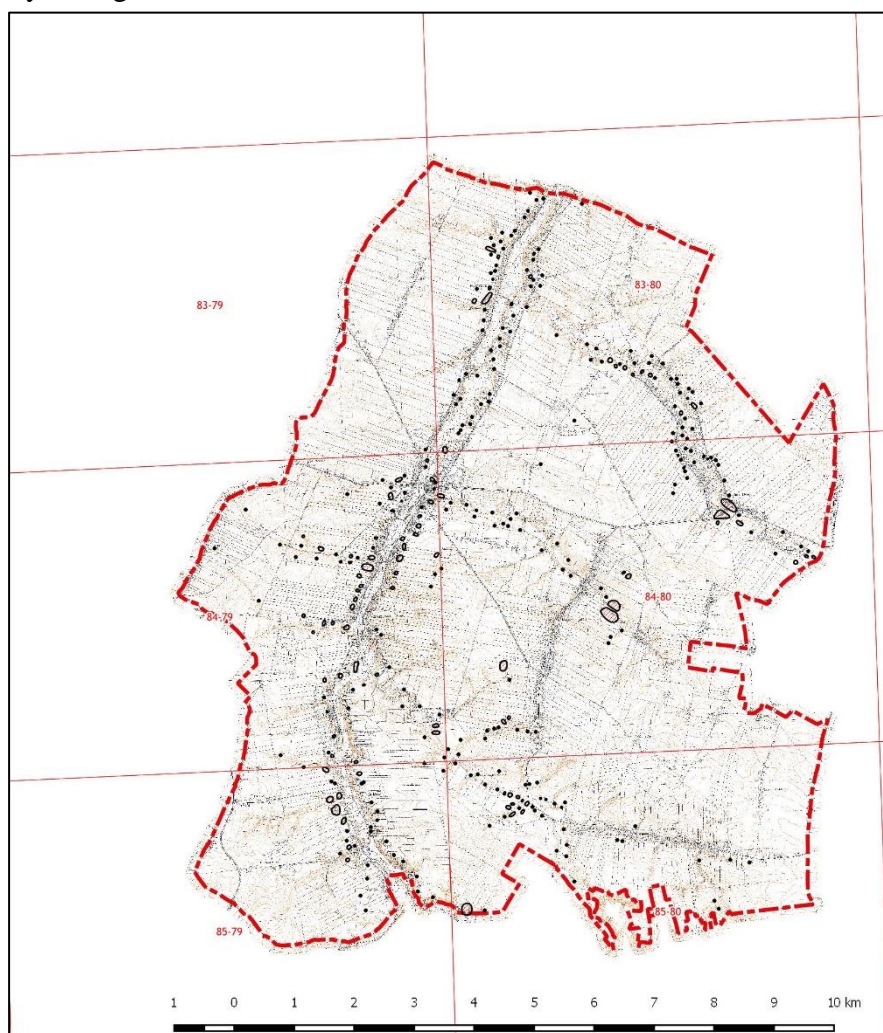
Zdecydowana większość ze stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zakrzówek to stanowiska nowoodkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Archeologiczne Zdjęcie Polski to ogólnopolski program badawczo-ewidencyjny opracowany w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i wdrożony do realizacji w 1978 r. Jego celem jest rozpoznanie, metodą badań

powierzchniowych i poprzez kwerendę źródłową, stanowisk archeologicznych na terenie całego kraju oraz budowa archiwum informacji o stanowiskach archeologicznych rozpoznanych tą metodą. Na potrzeby realizacji programu obszar kraju podzielono na tzw. arkusze i tereny gminy Zakrzówek znajdują się na następujących arkuszach AZP – w nawiasach podano rok, w którym przeprowadzono badania AZP oraz liczbę stanowisk zarejestrowanych na obszarze w obrębie gminy Zakrzówek:

- 83-80 (wiosna 1987 r., na obszarze zarejestrowano 106 stanowisk),
- 84-79 (jesień 1999 r. na obszarze zarejestrowano 69 stanowisk),
- 84-80 (jesień 1999 r., na obszarze zarejestrowano 92 stanowiska),
- 85-79 (wiosna 1990 r., na obszarze zarejestrowano 26 stanowiska),
- 85-80 (wiosna 1991 r., na obszarze zarejestrowano 44 stanowiska).

Na terenie gminy brak jest stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Nie odnaleziono także stanowisk archeologicznych tworzących własne formy krajobrazowe, jak na przykład kurhany oraz grodziska.

Stanowiska archeologiczne w Gminie Zakrzówek na tle podziału na arkusze AZP

Dokumentacje z badań AZP na wymienionych obszarach zawierają rzetelną kwerendę materiałów archiwalnych, a materiał kartograficzny w nich zawarty odpowiada standardom dokumentacji AZP tworzonej w danym okresie i jest całkowicie wystarczająca dla dokładnej lokalizacji poszczególnych punktów osadniczych.

Jak wspomniano w efekcie wymienionych badań zarówno terenowych jak przeprowadzonej kwerendy źródeł archiwalnych na terenie gminy ujawniono 337 stanowisk archeologicznych, co jest bardzo dużą liczbą i można skonstruować, że teren gminy jest intensywnie nasycony znaleziskami archeologicznymi, poświadczając atrakcyjność tych terenów dla osadnictwa grup ludzkich od schyłkowego paleolitu po czasy nam współczesne. Odkryte stanowiska dostarczały najczęściej nielicznego materiału zabytkowego, który w większości przypadków pozwalał na datowanie w ramach okresów archeologii Polski a także często przypisanie konkretnym kulturom archeologicznym. Najliczniej na stanowiska archeologicznych na terenie gminy występował pradziejowy materiał zabytkowy, a więc datowany od schyłkowego paleolitu do końca okresu wędrówek ludów, następnie materiał z okresu wczesnego średniowiecza. Mało licznie reprezentowany jest materiał zabytkowy z okresu nowożytnego, po XV w. ale ma to związek nie z luką osadniczą na terenie Gminy lecz metodologią prowadzonych badań powierzchniowych AZP, która na etapie wykonywania badań na terenie gminy nie wymagała dokumentowania znalezisk z okresu nowożytnego, to jest od XVI w.

Tabela 3: Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu gminy w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków. Szarym cieniowaniem wyróżniono te stanowiska, których lokalizacja nie została potwierdzona podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) – stanowiska te także nie posiadają kolejnego numeru porządkowego w tabeli i nie są ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zakrzówek

	Aktualnie obowiązująca nazwa miejscowości	Nazwa miejscowości w wojewódzkiej ewidencji zabytków	Nr ob. AZP	St. miej.	St. obsz.	FUNKCJA - CHRONOLOGIA
1.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	1	1	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
2.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	2	2	śląd osadnictwa – epoka kamienia
3.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	3	3	śląd osadnictwa – epoka kamienia
4.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	4	4	obozowisko – epoka kamienia
5.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	5	5	obozowisko – epoka kamienia
6.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	6	6	śląd osadnictwa – epoka kamienia
7.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	7	7	obozowisko – paleolit schyłkowy
8.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	7	24	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
9.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	8	8	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa - starożytność
10.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	9	9	śląd osadnictwa – epoka kamienia
11.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	10	10	śląd osadnictwa – epoka kamienia
12.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	11	11	śląd osadnictwa – epoka kamienia
13.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	12	17	obozowisko - neolit
14.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	13	18	śląd osadnictwa – epoka kamienia
15.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	14	19	śląd osadnictwa – epoka kamienia
16.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	15	25	śląd osadnictwa – epoka kamienia
17.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	16	26	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XII w.)
18.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	17	27	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
19.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	18	28	śląd osadnictwa – epoka kamienia
20.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	19	29	śląd osadnictwa – II-III okres epoki brązu (k. trzciniecka)
21.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	20	30	śląd osadnictwa – epoka kamienia
22.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	21	31	śląd osadnictwa – epoka kamienia
23.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	22	32	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
24.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	23	33	śląd osadnictwa – epoka kamienia
25.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	24	34	śląd osadnictwa – epoka kamienia
26.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	25	35	śląd osadnictwa – II-III okres epoki brązu (k. trzciniecka)

27.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	26	36	śląd osadnictwa – epoka kamienia
28.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	27	37	śląd osadnictwa – epoka kamienia
29.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	28	39	śląd osadnictwa – epoka kamienia
30.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	29	40	śląd osadnictwa – średniowiecze (XV w.)
31.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	30	41	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
32.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	31	42	śląd osadnictwa – epoka kamienia
33.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	32	43	osada – wczesne średniowiecze (X w.) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XII w.) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV w.)
34.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	33	44	osada – wczesne średniowiecze (VIII w.) osada – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
35.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	34	45	osada – wczesne średniowiecze (VIII-IX w.) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (X w.)
36.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	35	46	osada – wczesne średniowiecze (XI – XII w.)
37.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	36	47	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
38.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	37	48	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (X-XII w.)
39.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	38	49	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu osada – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
40.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	39	50	śląd osadnictwa – epoka kamienia obozowisko – wczesny okres epoki brązu osada – wczesne średniowiecze
41.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	40	51	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
42.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	41	52	śląd osadnictwa – epoka kamienia osada – II-III okres epoki brązu (k. trzciniecka) osada – wczesne średniowiecze (IX-X w., XII-XIII w.)
43.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	42	53	śląd osadnictwa - starożytność
44.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	43	54	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
45.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	44	55	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
46.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	45	56	śląd osadnictwa – epoka kamienia
47.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	46	57	śląd osadnictwa – epoka kamienia
48.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	47	58	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
49.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	48	59	śląd osadnictwa - starożytność
50.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	49	60	śląd osadnictwa - starożytność
51.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	50	61	obozowisko – wczesny okres epoki brązu?
52.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	51	62	śląd osadnictwa – neolit (KPL?)
53.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	52	63	śląd osadnictwa – epoka kamienia
54.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	53	64	śląd osadnictwa – epoka kamienia
55.	BYSTRZYCA	Bystrzyca	83-80	56	116	śląd osadnictwa - pradzieje
56.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	1	67	śląd osadnictwa - pradzieje
57.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	2	68	śląd osadnictwa - pradzieje
58.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	3	69	śląd osadnictwa - pradzieje
59.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	4	70	obozowisko – środkowy neolit (KPL lub KLWCM)
60.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	6	26	śląd osadnictwa – nieokreślona
61.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	7	27	śląd osadnictwa – nieokreślona
62.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	8	28	śląd osadnictwa – nieokreślona
63.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	9	29	śląd osadnictwa – nieokreślona
64.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	10	30	śląd osadnictwa – nieokreślona
65.	MAJDAN-	Majdan-	84-80	11	31	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze

	GRABINA	Grabina				
66.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	12	32	śląd osadnictwa – nieokreślona
67.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	13	33	śląd osadnictwa – nieokreślona osada – wczesne średniowiecze (IX-X w.) osada – wczesne średniowiecze (X/XI-XII w.)
68.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	14	34	śląd osadnictwa – nieokreślona osada – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
69.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	15	35	śląd osadnictwa – nieokreślona
70.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	16	36	śląd osadnictwa – nieokreślona
71.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	16	71	osada – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
72.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	17	37	obozowisko – nieokreślona śląd osadnictwa – epoka brązu-Halsztat osada – wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
73.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	85-80	17	72	obozowisko – I-II okres epoki brązu
74.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	20	63	śląd osadnictwa – nieokreślona
75.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	21	64	śląd osadnictwa – nieokreślona
76.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	22	79	śląd osadnictwa – nieokreślona – neolit? osada – wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
77.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	23	80	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (VIII-IX w.)
78.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	24	81	osada? – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
79.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	25	82	śląd osadnictwa – nieokreślona osada – wczesne średniowiecze (VIII-X w.) osada – wczesne średniowiecze-średniowiecze (XIII-XIV w.)
80.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	26	83	śląd osadnictwa – nieokreślona
81.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	27	84	śląd osadnictwa – nieokreślona
82.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	27	59	śląd osadnictwa – neolit (KPL) śląd osadnictwa – epoka brązu (kultura mierzanowicka)
83.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	28	85	śląd osadnictwa – nieokreślona
84.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	29	86	śląd osadnictwa – nieokreślona – neolit?
85.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	30	87	śląd osadnictwa – nieokreślona
86.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	31	88	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze?
87.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	32	89	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze?
88.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	33	90	obozowisko – paleolit schyłkowy
89.	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	34	91	obozowisko – paleolit schyłkowy
	MAJDAN-GRABINA	Majdan-Grabina	84-80	35	92	znalezisko luźne - nieokreślona
90.	MAJORAT KOLONIA	Majorat Kolonia	83-80	1	14	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
91.	MAJORAT	Majorat	83-80	2	15	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze IX-X w.

	KOLONIA	Kolonia				
92.	MAJORAT KOLONIA	Majorat Kolonia	83-80	3	16	śląd osadnictwa – epoka kamienia
93.	MASNE DOŁY	Masne Doły	83-80	54	109	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
94.	MASNE DOŁY	Masne Doły	83-80	55	110	śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu
95.	RUDKI KOLONIA	Rudki Kolonia	84-79	1	75	śląd osadnictwa - nieokreślona
96.	RUDKI KOLONIA	Rudki Kolonia	84-79	2	76	śląd osadnictwa - nieokreślona
97.	RUDKI KOLONIA	Rudki Kolonia	84-79	3	77	śląd osadnictwa - nieokreślona
98.	RUDKI KOLONIA	Rudki Kolonia	84-79	4	78	śląd osadnictwa - nieokreślona
	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	2	3	dwór klasztorny - XV w.
99.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	3	38	osada – wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
100.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	4	39	śląd osadnictwa - nieokreślona śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-XI w.) osada – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV/XV w.)
101.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	5	40	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XIV w.) osada? –średniowiecze (XIV/XV-XV w.)
102.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	6	41	osada – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) osada? – wczesne średniowiecze-średniowieczna (XIII/XIV w.)
103.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	7	42	śląd osadnictwa - nieokreślona
104.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	8	43	śląd osadnictwa - nieokreślona
105.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	9	44	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
106.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	10	45	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
107.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	11	46	śląd osadnictwa – nieokreślona osada? – wczesne średniowiecze (X-XI w.) osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
108.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	12	47	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.) śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
109.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	13	48	osada – średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
110.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	14	49	śląd osadnictwa – nieokreślona
111.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Pierwszy	83-80	14	93	śląd osadnictwa – epoka kamienia
112.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	15	50	osada – wczesne średniowiecze (VIII-X w.)
113.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	16	51	śląd osadnictwa – nieokreślona
114.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	17	52	śląd osadnictwa – nieokreślona
115.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	18	53	śląd osadnictwa – neolit (KCWR lub KLWCM)
116.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	19	54	śląd osadnictwa – nieokreślona
117.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	20	55	śląd osadnictwa – nieokreślona
118.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	21	56	śląd osadnictwa – nieokreślona
119.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	22	57	śląd osadnictwa – nieokreślona
120.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	23	58	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
121.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	24	69	śląd osadnictwa – neolit (KCSz) śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
122.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	25	70	osada – neolit (KCSz) śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
123.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	26	71	śląd osadnictwa – nieokreślona
124.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	27	72	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
125.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	28	73	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)

126.	RUDNIK DRUGI	Rudnik Drugi	84-80	29	74	śląd osadnictwa – nieokreślona
127.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	1	80	obozowisko – epoka kamienia śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu
128.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	2	81	obozowisko – neolit śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
129.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	3	82	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
130.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	4	83	śląd osadnictwa – neolit / wczesny okres epoki brązu osada – wczesne średniowiecze
131.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	5	84	obozowisko – epoka kamienia śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
132.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	6	85	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
133.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	7	86	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
134.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	8	87	śląd osadnictwa - starożytność
135.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	9	88	śląd osadnictwa - starożytność
136.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	10	89	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
137.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	11	90	obozowisko – epoka kamienia śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
138.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	12	91	śląd osadnictwa – epoka kamienia
139.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	13	92	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
140.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	15	94	śląd osadnictwa – epoka kamienia
141.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	16	95	osada – wczesne średniowiecze
142.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	17	96	śląd osadnictwa – epoka kamienia
143.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	18	97	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
144.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	19	98	śląd osadnictwa - starożytność
145.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	20	99	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
146.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	21	100	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX w.)
147.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	22	101	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
148.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	23	102	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
149.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	24	103	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
150.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	25	104	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
151.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	26	105	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
152.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	27	106	śląd osadnictwa – epoka kamienia

153.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	28	107	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
154.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	29	108	śląd osadnictwa – neolit
155.	RUDNIK PIERWSZY	Rudnik Pierwszy	83-80	30	115	śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu
156.	RUDY KOLONIA	Zakrzówek-Wieś	84-79	5	7	śląd osadnictwa - nieokreślony
157.	RUDY KOLONIA	Zakrzówek-Wieś	84-80	18	60	osada – neolit (KPL lub KLwCM)
158.	RUDY KOLONIA	Zakrzówek-Wieś	84-80	25	15	śląd osadnictwa - nieokreślony
159.	RUDY KOLONIA	Zakrzówek-Wieś	84-80	26	16	śląd osadnictwa - nieokreślony
160.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	1	48	śląd osadnictwa - pradzieje
161.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	2	49	śląd osadnictwa - pradzieje
162.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	3	50	śląd osadnictwa - pradzieje
163.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	4	51	osada – środkowy neolit (KLWCM) śląd osadnictwa – neolit-wczesny okres epoki brązu śląd osadnictwa – I-II okres epoki brązu
164.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	5	52	osada – schyłkowy neolit (KCSz)
165.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	6	53	śląd osadnictwa - pradzieje
166.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	7	54	osada – I-II okres epoki brązu
167.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	8	55	śląd osadnictwa - pradzieje
168.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	9	56	śląd osadnictwa - pradzieje
169.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	10	57	osada – środkowy neolit (KLWC)
170.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	11	58	osada – środkowy neolit (KPL/KLWC)
171.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	12	59	śląd osadnictwa - pradzieje
172.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	13	60	osada – środkowy neolit (KLWC)
173.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	14	61	osada – środkowy neolit (KLWC)
174.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	15	62	osada – neolit (KPL)
175.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	18	73	obozowisko – kultura łużycka?
176.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	19	74	śląd osadnictwa – epoka brązu?
177.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	20	75	śląd osadnictwa - pradzieje
178.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	23	78	śląd osadnictwa - pradzieje
179.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	24	79	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
180.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	25	80	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze?
181.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	26	81	śląd osadnictwa - pradzieje
182.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	27	82	śląd osadnictwa - pradzieje
183.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	28	83	śląd osadnictwa - pradzieje
184.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	29	87	śląd osadnictwa – I-II okres epoki brązu
185.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	30	88	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
186.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	31	101	śląd osadnictwa - pradzieje
187.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	33	103	śląd osadnictwa - pradzieje
188.	STUZIANKI	Studzianki	85-80	34	106	śląd osadnictwa - pradzieje
189.	STUZIANKI-KOLONIA	Studzianki-Kolonia	85-80	21	76	obozowisko? - pradzieje
190.	STUZIANKI-KOLONIA	Studzianki-Kolonia	85-80	22	77	śląd osadnictwa - pradzieje
191.	SULÓW	Sulów	85-79	1	32	śląd osadnictwa - pradzieje
192.	SULÓW	Sulów	85-79	2	33	śląd osadnictwa - pradzieje
193.	SULÓW	Sulów	85-79	3	34	pracownia – pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (X-XIII w.)
194.	SULÓW	Sulów	85-79	4	35	śląd osadnictwa - pradzieje
195.	SULÓW	Sulów	84-79	4	6	śląd osadnictwa - nieokreślona

196.	SULÓW	Sulów	85-79	5	36	śląd osadnictwa - pradzieje
197.	SULÓW	Sulów	85-79	6	37	śląd osadnictwa - pradzieje
198.	SULÓW	Sulów	85-79	7	38	śląd osadnictwa - pradzieje
199.	SULÓW	Sulów	85-80	7	4	śląd osadnictwa – pradzieje osada – wczesny okres epoki brązu (k. trzciniecka) osada – wczesne średniowiecze
200.	SULÓW	Sulów	85-79	8	39	pracownia - pradzieje
201.	SULÓW	Sulów	85-79	9	40	pracownia - pradzieje
202.	SULÓW	Sulów	85-79	10	41	pracownia - pradzieje obozowisko - neolit
203.	SULÓW	Sulów	85-79	11	42	pracownia – neolit środkowy
204.	SULÓW	Sulów	85-79	12	43	śląd osadnictwa - pradzieje
205.	SULÓW	Sulów	85-79	13	44	śląd osadnictwa – nieokreślony śląd osadnictwa – pradzieje śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (X-XI w.)
206.	SULÓW	Sulów	85-79	14	45	śląd osadnictwa – starożytna nieokreślona
207.	SULÓW	Sulów	85-79	15	46	śląd osadnictwa - pradzieje
208.	SULÓW	Sulów	85-79	16	47	śląd osadnictwa - pradzieje
209.	SULÓW	Sulów	85-79	17	48	śląd osadnictwa - pradzieje
210.	SULÓW	Sulów	85-79	18	49	śląd osadnictwa - pradzieje
211.	SULÓW	Sulów	85-79	19	50	śląd osadnictwa - pradzieje
212.	SULÓW	Sulów	84-80	19	62	cmentarzysko pradziejowe, osada nowożytna
213.	SULÓW	Sulów	85-79	23	54	śląd osadnictwa - pradzieje
214.	SULÓW	Sulów	85-79	24	55	śląd osadnictwa - pradzieje
215.	SULÓW	Sulów	85-79	25	56	śląd osadnictwa - pradzieje
216.	SULÓW	Sulów	85-79	26	57	śląd osadnictwa - pradzieje
217.	SULÓW	Sulów	85-79	27	58	śląd osadnictwa - pradzieje
218.	SULÓW	Sulów	85-79	28	62	śląd osadnictwa - pradzieje
219.	SULÓW	Sulów	85-79	29	63	śląd osadnictwa - pradzieje
220.	SULÓW	Sulów	85-80	30	63	osada? - pradzieje
221.	SULÓW	Sulów	85-80	31	64	śląd osadnictwa - pradzieje
222.	SULÓW	Sulów	85-80	32	65	śląd osadnictwa - pradzieje
223.	SULÓW	Sulów	85-80	33	66	śląd osadnictwa - pradzieje
	SULÓW	Sulów	84-79	34	1	znalezisko luźne – neolit / wczesny okres epoki brązu
224.	SULÓW	Sulów	84-79	35	3	osada – wczesne średniowiecze (XI–XII w.) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
225.	SULÓW	Sulów	85-80	36	108	śląd osadnictwa - pradzieje
226.	SULÓW	Sulów	84-79	36	26	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.) śląd osadnictwa - średniowiecze (XV-XVI w.)
227.	SULÓW	Sulów	84-79	37	27	śląd osadnictwa - nieokreślony
228.	SULÓW	Sulów	85-80	38	110	śląd osadnictwa - pradzieje
229.	SULÓW	Sulów	84-79	38	28	śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu śląd osadnictwa – średniowiecze (XV w.)
230.	SULÓW	Sulów	84-79	39	29	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu
231.	SULÓW	Sulów	84-79	40	30	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV/XV-XV w.)
232.	SULÓW	Sulów	84-79	41	31	śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
233.	SULÓW	Sulów	84-79	42	32	śląd osadnictwa - nieokreślona
234.	SULÓW	Sulów	84-79	43	33	śląd osadnictwa - nieokreślona osada – średniowiecze/nowożytność (XV-XVI w.)
235.	SULÓW	Sulów	84-79	44	34	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
236.	SULÓW	Sulów	84-79	45	52	śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
237.	SULÓW	Sulów	84-79	46	53	śląd osadnictwa – późne śred.-nowożytność (XV-XVI w.)
238.	SULÓW	Sulów	84-79	47	54	osada? – średniowiecze (XIV-XV w.) osada – późne średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
239.	SULÓW	Sulów	84-79	48	55	śląd osadnictwa - nieokreślona
240.	SULÓW	Sulów	84-79	49	56	śląd osadnictwa - nieokreślona
241.	SULÓW	Sulów	84-79	50	57	śląd osadnictwa – nieokreślona

						osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
242.	SULÓW	Sulów	84-79	51	58	śląd osadnictwa – III okres epoki brązu-Halsztat D (k. łużycka) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
243.	SULÓW	Sulów	84-80	52	61	śląd osadnictwa – neolit (KPL)
244.	SULÓW	Sulów	84-80	53	65	śląd osadnictwa – nieokreślona
245.	SULÓW	Sulów	84-80	54	66	śląd osadnictwa – nieokreślona
246.	SULÓW	Sulów	84-80	55	67	śląd osadnictwa – nieokreślona
247.	SULÓW	Sulów	84-80	56	68	śląd osadnictwa – nieokreślona
248.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	1	12	obozowisko – wczesny okres epoki brązu śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
249.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	2	13	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
250.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	3	20	obozowisko – wczesny okres epoki brązu osada? - wczesne średniowiecze
251.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	4	21	śląd osadnictwa – paleolit schyłkowy/mezolit
252.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	5	22	obozowisko – mezolit – wczesny neolit
253.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	25	62	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich osada – nowożytność (XVI-XVII w.)
254.	ZAKRZÓWEK WIEŚ	Zakrzówek Wieś	84-79	6	11	osada? – średniowiecze (XV-XVI w.)
255.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	6	23	śląd osadnictwa – epoka kamienia
256.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	83-80	8	38	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX w.)
257.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	11	8	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze osada – średniowiecze (XV-XVI w.)
258.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	12	9	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV w.) osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
259.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	13	10	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
260.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	14	39	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
261.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	15	40	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
262.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	16	41	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
263.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	17	42	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVIII w.)
264.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	18	43	śląd osadnictwa – późne śred. - nowożytność (XVI-XVIII w.)
265.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	19	44	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
266.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	20	45	śląd osadnictwa - nieokreślony osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
267.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	21	46	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
268.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	22	47	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
269.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	23	48	śląd osadnictwa – średniowiecze (XV w.)
270.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	24	49	śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu osada? – wczesne średniowiecze (VIII-X w.) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
271.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	26	63	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich osada – nowożytność (XVI-XVII w.)
272.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	27	64	śląd osadnictwa - nieokreślona śląd osadnictwa – średniowiecze (XV-XVI w.)
273.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	28	65	śląd osadnictwa - nieokreślona
274.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	29	66	śląd osadnictwa - nieokreślona śląd osadnictwa – nowożytność (XVII-XVIII w.)
275.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	30	67	śląd osadnictwa – nowożytność (XVII w.) śląd osadnictwa – nowożytność (XVII-XIX w.)
276.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	31	70	śląd osadnictwa - nieokreślona
277.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	32	79	śląd osadnictwa - nieokreślona
	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-79	33	80	znalezisko luźne – neolit (KAK)
	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	34	1	znalezisko luźne – neolit-wczesny okres epoki brązu
278.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	35	2	cmentarz przykościelny – XVI-XIX w.
279.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	36	4	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.) śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XVII w.)
280.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	37	5	osada? – nowożytność (XVI-XVII w.)
281.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	38	6	śląd osadnictwa - nieokreślona

						osada – nowożytność (XVI-XVII w.)
282.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	39	7	osada – nowożytność (XVI-XVII w.)
283.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	40	8	śląd osadnictwa - nieokreślona osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
284.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	41	9	osada – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.) osada - średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
285.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	42	10	osada – wczesne średniowiecze (XIII w.) osada - średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
286.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	43	11	śląd osadnictwa – średniowiecze (XV-XVI w.)
287.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	44	12	śląd osadnictwa - nieokreślona
288.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	45	13	śląd osadnictwa - nieokreślona
289.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	46	14	śląd osadnictwa - nieokreślona
290.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	48	18	śląd osadnictwa - nieokreślona
291.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	47	17	śląd osadnictwa – nieokreślona (okres wpływów rzymskich?)
292.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	49	19	śląd osadnictwa - nieokreślona
293.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	50	20	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich
294.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	51	21	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich
295.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	52	22	śląd osadnictwa – nieokreślona
296.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	53	23	śląd osadnictwa – nieokreślona
297.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	54	24	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
298.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	55	25	śląd osadnictwa – nieokreślona
299.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	56	75	osada? - późne średniowiecze
300.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	57	76	śląd osadnictwa – paleolit schyłkowy (k. świderska)
301.	ZAKRZÓWEK	Zakrzówek	84-80	58	78	śląd osadnictwa – paleolit schyłkowy
302.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	1	72	śląd osadnictwa – epoka kamienia
303.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	2	73	śląd osadnictwa – epoka kamienia
304.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	3	74	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – starożytność
305.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	4	75	osada – neolit (KCSz)
306.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	5	76	osada – neolit (KCSz)
307.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	6	77	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.)
308.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	7	78	osada – wczesny okres epoki brązu
309.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	8	79	obozowisko – mezolit śląd osadnictwa – wczesny okres epoki brązu
310.	ZAKRZÓWEK NOWY	Zakrzówek Nowy	83-80	9	118	śląd osadnictwa – epoka kamienia
311.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	1	2	śląd osadnictwa – nieokreślona śląd osadnictwa – późne średniowiecze (XV-XVI w.) śląd osadnictwa – nowożytność (XIX w.)
312.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	2	4	śląd osadnictwa – średniowiecze (XV-XVI w.)
313.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	3	5	osada – neolit (KLWCM lub KPL)
314.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	7	12	śląd osadnictwa – neolit (KPL lub KLWCM) osada? – średniowiecze (XIV-XV w.)
315.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	8	13	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – średniowiecze (XV-XVI w.)
316.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	9	14	śląd osadnictwa – nieokreślony śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XVI w.)

317.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	10	15	osada? – neolit ślad osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.) osada – nowożytność (XVII w.)
318.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	11	16	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
319.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	12	17	osada - nieokreślona
320.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	13	18	obozowisko - nieokreślona
321.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	14	19	ślad osadnictwa – nieokreślona osada – późne średniowiecze (XV-XVI w.)
322.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	15	20	osada - średniowiecze (XIV-XV w.)
323.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	16	21	osada? – epoka brązu ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.) osada – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.) osada – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.) osada – późne średniowiecze (XV-XVI w.)
324.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	17	22	ślad osadnictwa – nieokreślona osada – średniowiecze/nowożytność (XIV-XVI w.)
325.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	18	23	ślad osadnictwa – nieokreślona ślad osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
326.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	19	24	ślad osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
327.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	20	25	ślad osadnictwa - nieokreślona ślad osadnictwa – średniowiecze (XV-XVI w.)
328.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	21	50	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XII w.) ślad osadnictwa - wczesne śred./średniowiecze (XIII-XIV w.) osada? – średniowiecze (XIV-XV w.)
329.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	22	51	osada – średniowiecze (XV w.)
330.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	23	68	ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze (IX-X w.) ślad osadnictwa – średniowiecze-nowożytność (XV-XVI w.)
331.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-79	24	69	ślad osadnictwa - nieokreślona
332.	ZAKRZÓWEK-WIEŚ	Zakrzówek-Wieś	84-80	28	77	ślad osadnictwa - nieokreślona

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie do najcenniejszych zabytków na terenie Gminy Zakrzówek należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków.

Zakrzówek:

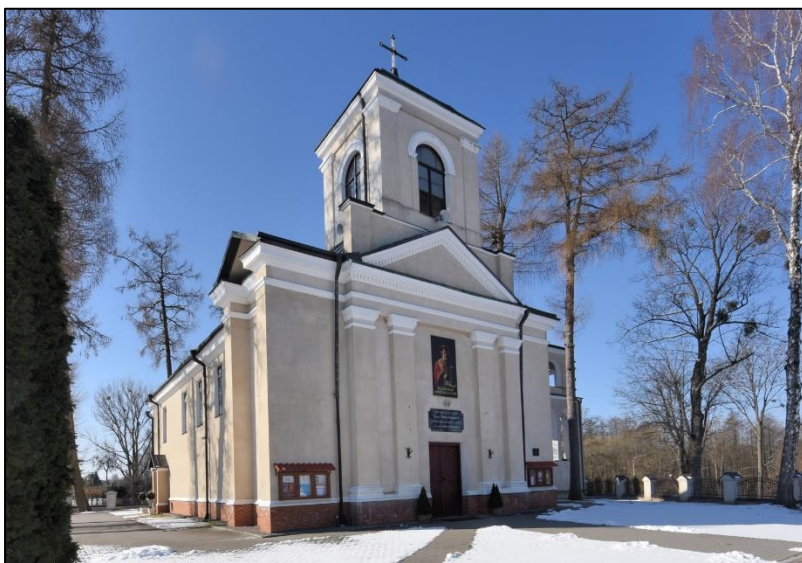
- „kościół parafialny pw. św. Mikołaja, z 1851-53, nr rej.: A/435 z 7.06.1969
- cmentarz kościelny, nr rej.: j.w.”

Początkowo Zakrzówek oraz Sułów podlegały parafii w Kraśniku a Bystrzyca i Rudnik parafii Kielczewice. Pierwsza wzmianka o parafii w Zakrzówku pochodzi z 1592 r. a pierwsza informacja o drewnianym kościele – zapewne filialnym, wybudowanym z fundacji opata koprzywnickiego Mikołaja Luborackiego pochodzi z początku XVI w. Drugi, także drewniany kościół wybudowano przed 1675 r., trzeci kościół wzniesiony w 1793 r.

z fundacji opata koprzywnickiego Krzysztofa Bogorii Skotnickiego uległ spaleniu w 1847 r. Obecny kościół został wybudowany w latach 1851-1853 w stylu klasycystycznym. W trakcie działań wojennych I wojny światowej kościół uległ zniszczeniom. Restaurowany w 1936 r. Kościół remontowany w 1983 r.: uzupełnienia tynków, pokrycie blachą miedzianą hełmu wieży. W latach 1989-90 wymiana stropu, wymiana wieżby dachowej, wymiana podłóg w nawie i prezbiterium. W 1999 r. remont elewacji – z częściowym skuciem tynków, malowanie elewacji w oparciu o wyniki badań sondażowych warstw malarskich.

Kościół orientowany. Murowany z cegły i kamienia wapiennego, na ceglanych fundamentach, otynkowany z zewnątrz i od wewnątrz. Kościół założony na rzucie prostokąta, z prezbiterium od wschodu, prezbiterium ujęte po bokach zakrystiami. Bryła nieprzekształcona, zwarta jednokondygnacyjna, z dwukondygnacyjną kwadratową wieżą w elewacji zachodniej, bryła zamknięta dwuspadowym dachem, wieża

nakryta spłaszczonym kopulastym hełmem. Elewacje z wystrojem architektonicznym wykonanym w tynku, fasada jednoosiowa z wejściem w osi ujętym w dwoma parami pilastrów wspierających trójkątny tympanon z fryzem kostkowym, za tympanonem mur attykowy nad którym kwadratowa wieża ujęta w narożach pilastrami między którymi półkolistie zamknięte prostokątne okna. Elewacja prezbiterialna trójosiowa z zegarem słonecznym i półkolistie zamkniętym oknem oraz z trójkątnym szczytem z oknem w osi. Elewacje północna i południowa analogiczne: 5 osiowe, z jednoosiowymi ryzalitami od strony zachodniej ujętymi pilastrami, elewacje akcentowana gzymsem cokołowym i wyładowanym profilowanym gzymsem wieńczącym. W elewacjach prostokątne otwory okienne i drzwiowe.

Teren kościelny ze współczesnym kościołowi ogrodzeniem. Obecnie brak jakichkolwiek nagrobków na terenie przykościelnym.

Kapliczki przydrożne

Liczne na terenie gminy Zakrzówek kapliczki i krzyże przydrożne są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem.

Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym i w porozumieniu z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków Wójt Gminy Zakrzówek może ująć w gminnej ewidencji zabytków obiekty tak zwanej małej architektury, którymi są kapliczki.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Zakrzówek oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (**S**trength – siła, **W**eakness - słabość, **O**portunity - szansa, **T**hreat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Zakrzówek	SŁABE STRONY Gminy Zakrzówek
<ul style="list-style-type: none"> • tradycje wielokulturowości i przenikania się kultury polskiej, rosyjskiej, żydowskiej • tradycje tolerancji religijnej, Gmina Zakrzówek miejscem gdzie przenikały się 3 religie: rzymskokatolicka, prawosławna i żydowska; • posiadanie regionalnego produktu, wpisanego na listę produktów tradycyjnych: „rudnicki pieróg jaglany”, który jednoznacznie może być kojarzony z gminą Zakrzówek i służyć do promocji gminy; • przywiązanie miejscowej ludności do tradycji lokalnej oraz zachowane poczucie tożsamości kulturowej • aktywność mieszkańców udzielających się w organizacjach pozarządowych oraz amatorskim ruchu artystycznym (zespoły 	<ul style="list-style-type: none"> • niedostateczny rozwój usług turystycznych pomimo istniejących potencjalnych możliwości pozyskania środków na ich rozwój, • niedostatecznie rozwinięta baza gospodarstw agroturystycznych, mała liczba miejsc noclegowych • niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna: wiaty, altany dla turystyki pieszej, rowerowej i kajakowej • bardzo niska lesistość terenów gminy – najniższa w powiecie kraśnickim • niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego • sezonowość ruchu turystycznego • wysoki koszt rewaloryzacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy oraz

<p>ludowe, śpiewacze) a także prowadzących działalność popularyzacyjną w ramach na przykład Archiwum Społecznego Dawny Zakrzówek</p> <ul style="list-style-type: none"> • wysokie walory krajobrazowo-przyrodnicze – ponad połowa terenów gminy objęta prawną ochroną (Kraśnicki Obszar Chronionego Krajobrazu)-sprzyjające rozwojowi turystyki krajoznawczej oraz turystyki kwalifikowanej na terenie gminy • zalew w Zakrzówku, możliwość uprawiania kajakarstwa, • uznany wysoki potencjał turystyczny, w tym wynikający z unikalnego w skali kraju krajobrazu naturalno-kulturowego • bliskość Kraśnika - ośrodka miejskiego będącego stolicą powiatu, pełniącego rolę centrum kulturalnego • istniejący plan zagospodarowania przestrzennego obejmujący teren całej gminy z zapisami dotyczącymi ochrony przyrody, krajobrazu i wartości kulturowych • walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe do rozwoju turystyki wypoczynkowej i poznawczej z istniejącą infrastrukturą szlaków pieszych, rowerowych, • LGD Ziemi Kraśnickiej jako animator i organizator pasm turystycznych na terenie Gminy Zakrzówek i gmin sąsiadujących • aktywnie funkcjonująca w Zakrzówku Izba Pamięci i Tradycji Regionalnej ze zbiorami regionalnymi, • rozbudowana i prężnie działająca sieć instytucji kultury z Centrum Kultury i Biblioteki • własne wydawnictwo: „Wieści Zakrzowieckie” propagujące historię i spuściznę kulturową terenów gminy • aktywni mieszkańcy zaangażowani w działalność lokalnych zespołów 	<p>sąsiadujących gmin w ramach Lokalnej Grupy Działania „Ziemi Kraśnickiej”</p> <ul style="list-style-type: none"> • brak odpowiedniego oznakowania miejsc atrakcyjnych turystycznie • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych: brak folderów, ulotek, „gadżetów” promujących gminę • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach zabytkowych • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • niewystarczające działania związane z promocją gminy: brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług na obszarze LGD Ziemi Kraśnickiej – brak organizatora turystyki • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej wskutek nieskutecznych zapisów w istniejących miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego • kształtowanie nowej zabudowy wsi, bez uwzględniania tradycji budowlanej
---	---

<p>folklorystycznych, Kół Gospodyń Wiejskich kultywujących twórczość ludową z silnym poczuciem tożsamości lokalnej</p> <ul style="list-style-type: none"> • udział w Lokalnej Grupie Działania Ziemi Kraśnickiej skupiającej okoliczne gminy, na bazie której można rozwijać sieciowe usługi turystyczne • potencjał wytyczenia nowych szlaków pieszych, rowerowych i kajakowych w oparciu o tereny przyrodnicze, zabytki gminy oraz miejsca historycznych wydarzeń • aktualna gminna ewidencja zabytków nieruchomości • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu kościoła katolickiego dbającego o swoją własność • kapliczki i krzyże przydrożne, których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę Zakrzówek i jej organizacje, rozpoznawany w regionie, • brak uciążliwego przemysłu • wysoki poziom bezpieczeństwa na terenie Gminy 	<ul style="list-style-type: none"> • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na barki właścicieli • niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego (znacznie niższa w stosunku do ochrony środowiska przyrodniczego) • nieskuteczna ochrona najcenniejszych zabytków objętych zapisami ochronnymi w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego skutkująca złym stanem zachowania i dewastacją obiektów
<p>SZANSE</p>	<p>ZAGROŻENIA</p>
<ul style="list-style-type: none"> • integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • możliwość odpisu podatkowego na zakup i remont obiektu zabytkowego wprowadzony w Polskim Łądzie • sprzyjające warunki dla rozwoju narciarskiej turystyki kwalifikowanej 	<ul style="list-style-type: none"> • skomplikowane procedury ubiegania się o środki unijne • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • spadek dochodów gmin i niedoinwestowanie instytucji kultury • brak wypromowanej i stabilnej marki produktu lokalnego, również w sferze usług • niewystarczające inwestycje z zakresu turystyki • postępujący spadek liczby mieszkańców oraz starzenie się społeczeństwa • emigracja zarobkowa wykształconych

<p>w Sulowie – wskazanie planu zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego</p> <ul style="list-style-type: none"> • teren Gminy Zakrzówek znalazł się na rekomendowanym do utworzenie Parku Kulturowego Środkowej Bystrzycy i Kosarzewki. • potencjał tworzenia wspólnych zintegrowanych produktów turystycznych razem z sąsiadującymi z gminą Zakrzówek gminami • potencjał współpracy z Jednostkami Samorządu Terytorialnego na bazie LGD Ziemi Kraśnickiej na rzecz długofalowych przedsięwzięć marketingowych, rozwoju turystyki dla gmin współuczestniczących w LGD • wzrost zainteresowania w społeczeństwie dziedzictwem kulturowym, tradycjami kulinarnymi, zwyczajami i obrzędami • łatwość i dostępność informacji o zasobie kulturowym poprzez internet • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych, na przykład po miejscach związanych z tragicznymi ludności na terenie gminy podczas II wojny światowej • wykorzystanie miejsc historycznych do organizacji uroczystości o charakterze lokalnym jak i ponadregionalnym, • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • wzrost atrakcyjności turystycznej Lubelszczyzny i idący za tym rozwój turystyki oraz rozwijająca się agroturystyka na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • możliwość wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego do rozwoju agroturystyki • wzrost popytu na usługi turystyczne 	<p>i młodych ludzi poza granice kraju oraz do dużych ośrodków miejskich</p> <ul style="list-style-type: none"> • pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych), zjawisko wykluczenia cyfrowego • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji • niedorozwój usług i infrastruktury dla rozwoju turystyki • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • gmina posiada duży potencjał zasobów energetycznych wiatru oraz energii słonecznej, których nieumiejętne wykorzystanie może spowodować degradację środowiska przyrodniczego oraz niszczenie stanowisk archeologicznych
--	--

<p>i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielny dla mieszkańców miast)</p> <ul style="list-style-type: none"> • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego ułatwiająca budowanie narracji wokół miejsc proponowanych do odwiedzenia • dostęp do informacji i zasobów sieciowych 	
--	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022, Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022 oraz Powiatowym Programem Opieki nad Zabytkami Powiatu Kraśnickiego na lata 2020-2023.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Zakrzówek został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Zakrzówek na lata 2023-2026:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Zakrzówek w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi;

Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;

Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;

Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł sztuki i zabytków, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia. W wielu instytucjach zaistniała konieczność podejmowania akcji dezynfekcyjnych / dekontaminacyjnych. Stosowane do tego środki, mające na celu uchronienie przed zachorowaniem człowieka, są niestety nieobojętne dla dzieł sztuki. Poniżej podajemy odnośnik do strony internetowej, zawierającej informacje dotyczące rekomendacji i postępowania w przypadku dekontaminacji obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.

<http://www.mng.gda.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dekontaminacja-MNW.pdf>

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi			
<i>Kierunki działań:</i>	<i>Działania:</i>	<i>Odpowiedzialni za realizację, współdziałający</i>	<i>Źródło finansowania</i>
1. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	aktualizacja wykazu zabytków nieruchomych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zakrzówek pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	aktualizacja rysunku w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zakrzówek o wszystkie stanowisk archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zakrzówek	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	wykonanie „Planu ochrony zabytków gminy Zakrzówek na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych” obejmującego ochronę i zabezpieczenie przed niszczeniem – w tym przed kradzieżą, pożarem, zalaniem - obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	Zainicjowanie i Uchwalenie przez Radę Gminy zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	
	w porozumieniu ze Starostą powiatu kraśnickiego czytelne oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodniona z wojewódzkim konserwatorem zabytków w Lublinie	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet starostwa powiatowego
	prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych na cmentarzu parafialnym w Zakrzówku z kwaterą żołnierzy poległych w I wojnie światowej	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Austriacki Czerwony Krzyż

	pozyskiwanie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru – w cyklach najrzadziej dwuletnich - o przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
2. Ochrona zabytków ruchomych	ujęcie problematyki ochrony zabytków ruchomych w Planie ochrony zabytków gminy Zakrzówek na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych z uwzględnieniem zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	
3. Ochrona zabytków archeologicznych	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed zniszczeniem wskutek eksploatacji kopalni (piasku) oraz przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	objęcie nadzorem miejsc eksploatacji kopalni (piasku) poprzez akcję informacyjną o prawnym wymogu poinformowania LWKZ lub wójta gminy o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac eksploatacyjnych;	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, w uzgodnieniu z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz ujęcie ich w gminnej ewidencji,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

	dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych		
	współorganizowanie w digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy na bazie istniejącej infrastruktury, na przykład Centrum Kultury i Biblioteki w Zakrzówku, na bazie zaangażowania społeczności lokalnej, na przykład Archiwum Społecznego Dawny Zakrzówek w programie skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy, a także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw (konkursów?) o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	zachęcanie twórcy Archiwum Społecznego Dawny Zakrzówek do publikowania artykułów i informacji na stronach internetowych Urzędu Gminy	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne Koła Gospodyń Wiejskich	Budżet Gminy
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	wspieranie dokumentowania w postaci rejestracji występów zespołów folklorystycznych, śpiewaczych z archiwizowaniem pozyskanych dokumentacji, zbieranie relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich	Budżet Gminy
	promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne na wsi, przyspiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne i ich promowanie na stronach internetowych Gminy, ewentualne wydanie płyty z nagraniami zespołów śpiewaczych	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich,	Budżet Gminy Dotacje MKiDN

	dalsze propagowanie np. na Dożynkach Gminnych lub podobnych uroczystościach lokalnego produktu kulinarnego „Rudnickiego pieroga jaglanego” zarejestrowanego na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi lokalnych produktów,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich, LGD	Budżet Gminy
Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej			
1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	na bazie istniejącej Izby Pamięci i Tradycji Regionalnej organizowanie lekcji muzealnych poświęconych tradycji kulturalnej gminy, regionu z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o dawnych zwyczajach: dorocznych, świątecznych itp, skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp),	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	Nawiązanie współpracy z Muzeum Regionalnym w Kraśniku w celu przeprowadzania lekcji muzealnych wykorzystujących zgromadzone w muzeum eksponaty etnograficzne, związane z miejscowym tradycyjnym rzemiosłem	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, biblioteki gminnej – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć w ramach wystaw tematycznych (np. pory roku w gospodarstwie, wydarzenia z przeszłości, które przybliżyłyby młodemu pokoleniu ginące zwyczaje i tradycje)	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	kontynuowania organizowania konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, zwyczajów dorocznych z wprowadzeniem zasady, że każdy uczestnik konkursu otrzymuje nagrodę.	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego	Dalsze wspieranie akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, nawiązanie kontakt z Muzeum Regionalnym w Kraśniku w celu organizacji zajęć szkolnych (lekcji muzealnych) na których wykorzystywano by eksponaty związane z Gminą Zakrzówek	Gminy Zakrzówek i jej jednostki organizacyjne Muzeum Kraśnickie	Budżet Gminy
	dalsza pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: tragiczne wydarzenie pacyfikacji ludności Studzianki, podczas II wojny, tradycje partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”),		
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	Pomoc w przygotowaniu publikacji, na przykład na stronach internetowych Urzędu Gminy poświęconej kulturze i tradycjom na terenie Gminy Zakrzówek		
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne LWKZ (konsultacje)	Budżet Gminy
3. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, na przykład poprzez inscenizacji żniw z użyciem tradycyjnych narzędzi i organizacji pracy	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

	Pomoc w organizowaniu warsztatów, kursy dla członków Zespołów Śpiewaczych i Chórów działających na terenie gminy		
Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych			
1. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	poinformowanie właścicieli obiektów zabytkowych na temat pozyskiwania nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	
2. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. szlakiem kapliczek przydrożnych – poprzez udostępnianie stron internetowych gminy organizatorom takich akcji;	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Zakrzówek i jej jednostek organizacyjnych	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
	współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Zakrzówek i jej jednostek organizacyjnych	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
3. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy na przykład szlaku szlaku świątyn z uwzględnieniem istniejących katolickich oraz nieistniejących już żydowskich i prawosławnych, szlaku miejsc pamięci narodowej, szlaku kapliczek	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm, na przykład szlakiem miejsc pamięci narodowej i męczeństwa ludności Gminy Zakrzówek, szlakiem kapliczek i krzyży przydrożnych, ,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

<p>4. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach historycznych</p>	<p>wprowadzenie na stałe do kalendarza imprez organizowanych i współorganizowanych przez władze gminy rocznicy pacyfikacji wsi Studzianki oraz pomoc w organizowaniu inscenizacji innych ważnych wydarzeń historycznych,</p>	<p>Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Zakrzówek i jej jednostek organizacyjnych</p>	<p>Budżet Gminy, Dotacje MKiDN,</p>
<p>Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy</p>			
<p>1. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej</p>	<p>współpraca z działem archeologii Muzeum w Kraśniku w zakresie promocji i popularyzowania na stronach internetowych metod dokumentowania zabytków i prospekcji terenowej, np. pozyskiwania danych skaningu laserowego i ich roli dla prospekcji w lasach i innych trudno dostępnych miejscach i udostępnienie stron internetowych gminy dla ich prezentacji</p>	<p>Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne</p>	
<p>2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości</p>	<p>szeroła prezentacja zespołów folklorystycznych, publikowanie treści pieśni itp. na stronach internetowych gminy (na przykład poprzez wykorzystanie istniejących już publikacji, nagrań); prezentacja informacji na temat tradycyjnych form budownictwa regionu, jego folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, publikowanie treści zapomnianych już tradycyjnych pieśni itp. na stronach internetowych gminy</p>	<p>Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne</p>	
<p>3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego</p>	<p>wsparcie młodzieży studiującej kierunku historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy</p>	<p>Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne</p>	<p>Budżet Gminy</p>

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy			
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	Prezentacja na sprofilowanych stronach internetowych gminy informacji na temat folkloru, obrzędowości, zwyczajów dorocznych i świątecznych, tradycyjnych form budownictwa – na przykład poprzez prezentowanie nagrań z występów śpiewaczych zespołów ludowych	Gmina Zakrzówek i jej jednostki organizacyjne	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych	Gmina Zakrzówek, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
3. Współpraca z sąsiednimi gminami należącymi do LGD Ziemi Kraśnickiej w zakresie wspólnej promocji regionu	na bazie przynależności do LGD „Ziemi Kraśnickiej” nawiązanie współpracy z gminami należącymi do LGD w celu wypracowania wspólnych przedsięwzięć promujących region	Gmina Zakrzówek we współpracy z gminami należącymi do LGD Ziemi Kraśnickiej	Dotacje, PROW

8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zakrzówek stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1) instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- tworzenie parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2) instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3) instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4) instrumentów społecznych

- działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,

5) instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Zakrzówek.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2026-2029.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nim	<ol style="list-style-type: none"> 1. Czy zaktualizowano wykazy zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków? 2. czy przystąpiono do sporządzenia planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Zakrzówek i czy uwzględniono w nim ochronę zabytków nieruchomości? 3. Czy oznakowano zabytki wpisane do rejestru zabytków? 4. Czy poinformowano właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru o wymogach prawa związanych z posiadaniem obiektów zabytkowych? 5. Czy obiekty wpisane do rejestru zabytków posiadają tablice informacyjne i czy wykonano tablice (ile i gdzie) na obiektach? 6. Czy pozyskano informacje dotyczące zagrożeń, prac remontowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków? 7. Czy na stronie internetowej gminy znalazła się informacja dotycząca zagrożenia niszczenia stanowisk archeologicznych przez tzw. detektorystów? 8. Czy odbyły się wizytacje obiektów będących w gminnej ewidencji zabytków? 9. Czy dokonano nowych wpisów obiektów do gminnej ewidencji

	<p>zabytków i czy wykonano dla nich karty adresowe?</p> <p>10. Czy przystąpiono do akcji digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego:</p> <ul style="list-style-type: none"> - skanowania zdjęć udostępnionych z archiwów rodzinnych; - publikowania zeskanowanych zdjęć - dokumentowano występy zespołów folklorystycznych?
Pomoc w kształtowaniu tożsamości regionalnej	1. Liczba inicjatyw kulturalnych w sferze opieki nad zabytkami (lekcje muzealne, warsztaty, konkursy, wystawy, inscenizacje)
Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<p>1. Czy opublikowano na stronie internetowej gminy Gminny Program Opieki nad Zabytkami?</p> <p>2. Liczba konkursów związanych z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego</p> <p>3. Liczba stowarzyszeń i związków działających na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego</p>
Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych	<p>1. Czy poinformowano właścicieli obiektów zabytkowych na temat pozyskiwania środków na prace remontowe</p> <p>2. Liczba wystaw stałych i czasowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy</p> <p>3. Liczba tras rowerowych, ścieżek przyrodniczych propagujących dziedzictwo kulturowe i zasoby przyrodnicze gminy</p>
Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	<p>1. Liczba artykułów, publikacji na łamach gazety samorządowej dotyczących dziedzictwa kulturowego zainicjowanych przez władze samorządowe;</p> <p>2. Liczba akcji edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego;</p> <p>3. Liczba akcji edukacyjnych skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych dotyczących zasad konserwatorskich</p>
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	<p>1. Czy w ramach portalu internetowego Gminy prowadzone są zakładki sprofilowane dotyczące dziedzictwa kulturowego?</p> <p>2. Liczba akcji propagujących szlaki kulturowe i ich tworzenie</p> <p>3. Liczba akcji promujących turystykę kulturalną o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym</p> <p>4. Liczba współorganizowanych przez Urząd Gminy wydarzeń kulturalnych.</p>

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. z 2020 r. poz. 282*):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Od roku podatkowego 2021 obowiązuje tak zwany Polski Ład, to jest plan odbudowy polskiej gospodarki po pandemii COVID-19, w którym wprowadzono korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych.

Ulga jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomości) do rejestru zabytków województwa małopolskiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

LWKZ zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Lubelskiego.

Dotacja może być udzielona również przez:

- ❖ Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- ❖ Samorząd Województwa Lubelskiego.
- ❖ Miejskiego Konserwatora Zabytków.
- ❖ Samorządy Gmin.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,

priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;

- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urzędów multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również

przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Należy jednak zaznaczyć, że bieżące programy w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej ulegają zakończeniu wraz z końcem 2020 roku, należy więc oczekiwać na informacje dotyczące ich kontynuacji bądź powstaniu nowych programów w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2021-2027.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2020 poz. 713) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

11. Bibliografia

- 1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r**
(Dz. U. nr 78 poz. 483, oraz z 2006 r. nr 200 poz. 1471 oraz z 2009 r. nr 114 poz. 946)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- 2. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1220 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971410943>
- 3. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(Dz.U. 2021 poz. 710), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
- 4. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 713 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900160095>
- 5. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 293 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717>
- 6. Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.)

- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414>
7. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627>
 8. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 55 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880>
 9. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741>
 10. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493>
 11. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 902)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024>
 12. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2019 r. poz. 1479)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539>
 13. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311>
 14. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2020 r. poz. 1057)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>
 15. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**
(Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 oraz z 2021 r. poz. 401)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>
 16. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022**
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>
 17. **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030**
<https://sip.lex.pl/akty-prawne/mp-monitor-polski/przyjecie-koncepcji-przestrzennego-zagospodarowania-kraju-2030-17877587>
 18. **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienie strategii na lata 2004-2020**
http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury.pdf
<http://bip.mkidn.gov.pl/media/docs/050617nsrk-uzupelnienie.pdf>
 19. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”**
http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
 20. **Strategia Rozwoju Kraju 2020.**
<http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/7938232EA0AAD4F2C1257AD00052A8F6/%24File/972.pdf>

21. Założenia do Narodowego Planu Rewitalizacji 2022

https://rpo.slaskie.pl/dokument/narodowy_plan_rewitalizacji_2022_zalozenia

22. Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego

https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/

23. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

http://ks.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20130520SRKS_na_stronie_internetowej.pdf

24. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku

<https://www.lubelskie.pl/aktualnosci/strategia-rozwoju-wojewodztwa-lubelskiego-do-2030-roku-przyjeta-przez-sejmik-wojewodztwa-lubelskiego/>

25. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego

<https://umwl.bip.lubelskie.pl/index.php?id=935>

26. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019–2022

<https://www.lubelskie.pl/file/2019/07/WPOZ-2019-2022-poprawki-po-opinii-LWKZ-na-ZWL-2-26-06-2019-1.pdf>

27. Lokalna Grupa Działania Ziemi Krańckiej

<https://lgdkrasnik.pl/>

28. Centrum Kultury i Biblioteki w Zakrzówku

<https://zakrzowek.pl/centrum-kultury-i-bibliotekiii>